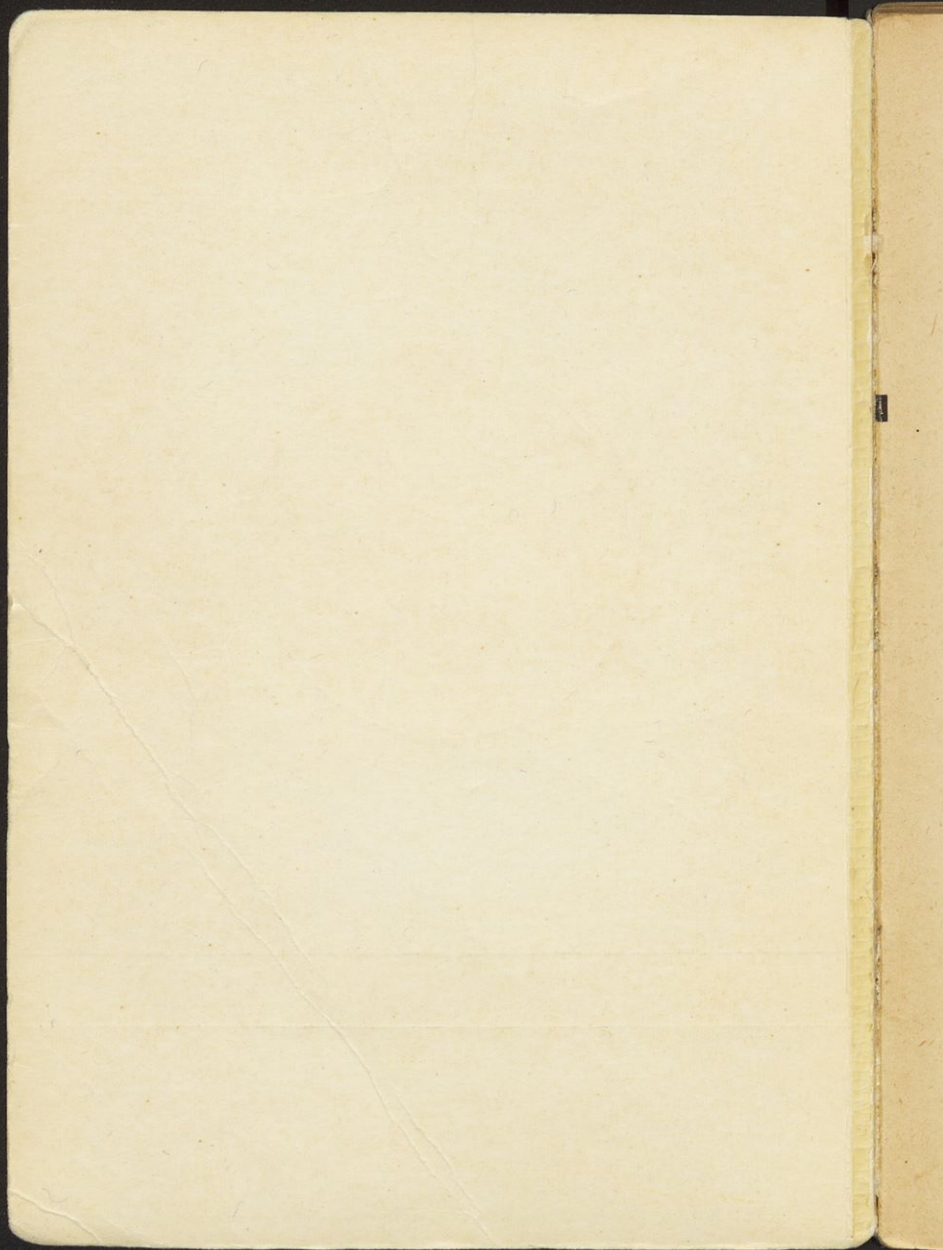

MILKO KOS / SREDNJEVEŠKA LJUBLJANA

3000

KNJIŽNICA „KRONIKE“
časopisa za slovensko krajevno zgodovino
ZVEZEK 1

MILKO KOS

SREDNJEVEŠKA LJUBLJANA

Topografski opis mesta in okolice

LJUBLJANA 1955

X517274

517274

K STROŠKOM ZA TO PUBLIKACIJO STA PRISPEVALA

MESTNI LJUDSKI ODBOR LJUBLJANA

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

TER S TEM OMOGOČILA NJEN IZID

12. JAN 2000

N 200000514

O topografiji Ljubljane in njene bližnje okolice, tja do začetka 16. stoletja, bo govor v tej razpravi. Nimam namena, da bi skušal prodreti v temine najstarejše zgodovine ljubljanskega naseljenega ozemlja, da bi skušal pokazati, zakaj je prav na tem prostoru iz raznih razlogov že v starem, za tem pa tudi v srednjem veku prišlo do večje in pomembnejše naselbine. Moja naloga začenja šele s časom, ko se pred dobrimi osem sto leti Ljubljana omenja prvič v znanih pisanih virih in sledi poglobitno virom te vrste do začetka 16. stoletja, z namenom, da na kritičen način obdela do danes v marsikaterih ozirih zelo nekritično in zanemarjeno starejšo topografijo Ljubljane. Problemi, ki jih naša naloga postavlja, so drobni in na videz neznatni, vendar potrebni razjasnitve in rešitve; uvrščajo se v problematiko širšega obsega in so del večje naloge, ki ji je naslov: zgodovina Ljubljane. Preddelo zanjo, zapopadeno v tej razpravi, mora biti opravljeno, to se pravi potrebno je zbrati, ugotoviti in kritično pretresti celotno ohranjeno pisano gradivo za starejšo topografijo našega mesta. Mogoče se bo obravnava glede na posamezne dele mesta in objekte zdela po obsegu neenakomerna. Iz vsebine in značaja ohranjenih pisanih virov za starejšo zgodovino Ljubljane je to razložljivo. Nekateri deli mesta in topografski objekti so v virih omenjeni zelo pogostokrat in v podrobnostih pa so zato v tej razpravi obdelani bolj na široko, drugi, ki se jih viri komaj dotaknejo, pa zato le na kratko.

Zametek tega dela je dalo zbiranje arhivalnega gradiva, opravljeno v druge namene. Pri tem delu so se mi nabrali številni, do danes neznani in neobjavljeni pisani podatki za starejšo topografijo Ljubljane. Njim sem pridružil že znane

in objavljene podatke in pa potreben kritičen pretres raznih, v tisku priobčenih razprav in podatkov, kolikor se tičejo starejše topografije Ljubljane.¹

Doslej neznane in neobjavljene podatke za starejšo topografijo Ljubljane sem nabral v arhivih v Ljubljani (Državni arhiv Ljudske republike Slovenije, Mestni arhiv, Škofijski arhiv, Kapiteljski arhiv, arhiv v frančiškanskem samostanu), na Dunaju (Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Hofkammerarchiv, Archiv für Niederösterreich, Deutsch-Ordens Central-Archiv), v Gradcu (Steiermärkisches Landesarchiv), v Celovcu (arhiv pri Geschichtsverein für Kärnten), v Innsbrucku (Landesregierungsarchiv) in v Vidmu — Udine (Biblioteca comunale, Archivio arcivescovile, Biblioteca arcivescovile). — Vodstvom in osebju teh arhivov gre za izkazano pomoč moja zahvala.

M. K.

»TRI MESTA« V LJUBLJANI — STARI TRG — ROŽNA
IN HRENOVA ULICA Z OKOLICO — OBZIDJE OD STOLPA
PADAV DO LJUBLJANICE — SENTJAKOB — STISKA IN
KOSTANJEVIŠKA POSEST — ROTOVŽ NA STAREM TRGU
— REBER — SEVERNO OBZIDJE STAREGA TRGA — ZGOR-
NJI MOST PRI TRANČI

»Tri mesta in mogočen grad nad njimi«, s temi besedami nam je predstavljena ob koncu 15. stoletja srednjeveška Ljubljana.² Res je stara Ljubljana zrasla iz treh delov, Starega trga, Novega trga in Mesta v ožjem pomenu besede, vendar o treh mestih, vsakem zase, kakor je to bilo na primer v Pragi, v Ljubljani ne moremo govoriti. Stari trg, Novi trg in Mesto so trije deli srednjeveške Ljubljane, vsak zase sicer obdan z obzidjem, toda ne vsak zase edinica z lastno meščansko upravo in ureditvijo.³

Stari trg je najstarejši del. Iz rimske Emone na levem bregu reke Ljubljanice je vodila pot do reke in preko nje čez most, čigar ostanke so odkrili med današnjim Bregom in Šentjakobom, pa naprej na južni konec današnjega Starega trga in od tod dalje po nekdanjem gornjem Starem trgu ali Gornjem trgu na dolensko stran.⁴ V območju tega pota je na desnem bregu Ljubljanice, pod grajskim gričem, v ugodnem, proti južni in jugozahodni strani obrnjenem zavetju prišlo do nastanka tržnega prostora, ki je začetek srednjeveške ljubljanske meščanske naselbine. Ta najstarejši Stari trg ni bil velik; pod grajskim gričem se je širil približno od današnje Florijanske cerkve pa do Tranče, to je do tja, kjer se grajski grič najbolj približa Ljubljanici.

Ta del Ljubljane je v okviru svojega obzidja obsegel dva, kar se gospostva tiče, različna dela. Del, ki ga je iskati v glavnem ob črti Florijanska cerkev—Tranča, je spadal pod ožje mestno gospostvo. Del, ki se je razprostiral od stolpa na grajskem griču, imenovanega v srednjem veku »turn Padav«, pa navzdol preko pobočja in podnožja z vključeno Rožno in Hrenovo ulico so šteli pod gospostvo deželnega kneza. Obe imenovani ulici z bližnjo soseščino sta bili šele

leta 1533 izločeni iz gospostva deželnega kneza in priključeni mestnemu sodnemu oblastvu.⁵ Dvojna delitev Starega trga glede na gospostvo se kaže tudi v urbanističnem značaju in v prebivalstvu tega dela Ljubljane; Rožna in Hrenova ulica z bližnjo okolico sta v nasprotju do Starega trga in se od tega razlikujeta. Razporeditev hiš in vrtov v Rožni in Hrenovi ulici in na bližnjem Vožarskem potu je bila in je še danes svojevrstna; glede na nastanek kaže mnogo po načrtu urejenega, predvsem je pa drugačna od razporeditve in oblik hiš na ožjem Starem trgu. Hiše so manjše in nižje; še v 17. stoletju so bile po večini lesene, medtem ko so starotrške takrat po večini že zidane. Ob hišah je obilo nezazidanega in z vrtovi izpolnjenega prostora, ki se posameznim hišam po načrtnem redu priključuje. Hrenova in Rožna ulica imata ime po vrtnem pridelku oziroma cvetju.⁶ Iz 15., 16. in 17. stoletja ohranjeni sezname prebivalstva obeh ulic z bližnjim okolišem kažejo, da so stanovalci v veliki meri pripadali obrtnemu poklicu in da so se, v primerjavi s prebivalci ožjega Starega trga, od teh tudi v socialnem oziru v glavnem razlikovali.

Hrenovo in Rožno ulico z bližnjo okolico, spadajoči pod gospostvo deželnega kneza, je upravljal njegov namestnik, upravitelj deželnoknežjega imetja, vicedom imenovan. Po njem ima že imenovani stolp Padav tudi označbo vicedomski stolp Padav. Opravljati na njem stražo in popravljati ga so bile dolžne hiše v Hrenovi in Rožni ulici ter v bližnji okolici; zato se tudi naštevajo kot k »vicedomskemu stolpu Padav«⁷ pripadajoče. Takih hiš je bilo 1496—58, 1513/7 — 60, 1527 — 62, 1533 — 63, 1620/23 — 78.⁷ Po številu jih je bilo največ v Rožni ulici (Rosengasse) in Hrenovi ulici (Kreengasse), dve sta 1496 v kraju, imenovanem po takratnem ljubljanskem zlatarju Nikolaju Žafraniču »hinter dem (ali: in) Saffranitz«, šest pa jih je stalo takrat na grajskem pobočju (am slossperg). Vicedomski stolp Padav je stal na »starem gradu«, to je na mestu danes preurejenih šanc na grajskem griču. Omenja ga tudi Valvasor; ne vem pa povedati, od kod to ime.⁸

Od turna Padav je potekalo po strmem pobočju grajskega griča navzdol še dandanes deloma zaznavno mestno obzidje. Tam, kjer začenja od dolenske strani ozko stisnjen današnji Gornji trg, je doseglo cesto. Hiša na Gornjem trgu (prej Florijanski ulici) s sedanjo št. 39 je štela že pod

Stari trg.⁹ Tukaj so skozi mestno obzidje peljala vrata. Ker so bila poslikana, so jim dejali tudi Pisana vrata; ker so vodila s Starega oziroma na Stari trg, rekli so jim tudi Starotrška vrata; ker so stala na zgornjem koncu mesta, imenovali so jih tudi Gornja vrata; ker se je po cesti skozi prišlo na Hrvaško oziroma v dve znameniti trdnjavi ob hrvaško-turški meji, Karlovac in Bihač, prijel se jih je za časa bojev s Turki tudi naziv Karlovska oziroma Bihaška vrata. Od Pisanih vrat navzdol je potekalo mestno obzidje proti Ljubljani tako, da je bil za njim v smeri proti Starem trgu nezazidan prostor. To je današnji Vožarski pot; ime ima po vožarjih, to je vrvarjih, ki so ob mestnem zidu imeli svoje delavnice in delovni prostor ter plačevali davek »od zidu«. Omeniti pa je, da se vožarji v starejši dobi tukaj še ne omenjajo, tudi v seznamu prebivalcev in hiš tega dela mesta iz leta 1533 vrvarji še niso navedeni, čeprav trdi o njih zgodovinar ljubljanskega mesta Vrhovec, da so v tem kraju spleтали vrvi že »od pradavnih časov«.¹⁰ Ljubljano je doseglo obzidje z okroglim stolpom, ki so ga imenovali Vodni, kasneje tudi Žabješki stolp. Po pripovedovanju Valvasorjevem je bil ta zgrajen leta 1536. Takoj za stolpom so skozi zid, speljan ob nabrežju Ljubljane, vodila vrata, ki so jih imenovali Vodna vrata.¹¹

Središče Starega trga je iskati okoli sv. Jakoba cerkve, edine v tem delu Ljubljane do druge polovice 17. stoletja. Iz Rožne ulice je do nje peljala kratka uličica, ki je izginila, ko je ta kraj z zidavo jezuitskega kolegija, nove cerkve sv. Jakoba in drugih poslopij v soseščini okoli leta 1600 močno spremenil svojo vnanjo podobo. Jezuiti so tedaj v tem delu Ljubljane nakupili in pridobili okoli 30 hiš, ki so stale v Rožni ulici na strani proti cerkvi sv. Jakoba in na prostoru ter v okolici današnjega Levstikovega (prej Šentjakobskega) trga.¹²

O cerkvi sv. Jakoba imajo zgodovinarji netočne in nasprotujoče si podatke. Valvasor pravi, da so cerkev dobili leta 1494 menihi avguštinskega reda, ko so morali zaradi nevarnosti pred Turki zapustiti svojo cerkev in samostan pred Špitalskimi vrati. Vrhovec piše, da je cerkev stala »že v najstarejši dobi mesta ljubljanskega« in ima jo za najstarejšo mestno cerkev, ki da je prejkone starejša od stolne cerkve; na drugem mestu pa pravi, temu povsem nasprotno, da so cerkev sv. Jakoba sezidali skoraj gotovo leta 1513

menihi avguštinci, potem ko so se preselili na Stari trg in da do takrat tamkaj najbrž še ni bilo cerkve.¹³

Kaj je torej s starostjo šentjakobske cerkve? Če nimamo drugih podatkov, nam more biti v pomoč tudi patrocinij, to je patron ali svetnik, ki mu je cerkev posvečena. Patron cerkve je apostol Jakob starejši. Glede na to, da je bil, posebno pod vplivom potovanj in romanj na njegov grob v španski Campostelli, Jakobov kult razširjen v Evropi zlasti v 12. stoletju in da so bile takrat postavljene številne Jakobove cerkve, bi mogli domnevati, da je tudi ljubljanska cerkev sv. Jakoba iz tega časa. Od osmih Jakobovih farnih cerkva na Koroškem severno od Drave je mogoče za sedem od njih dokazati nastanek pred letom 1250.^{13a}

Najstarejši do danes znani zapisani podatek o cerkvi sv. Jakoba je iz leta 1383, ko je bila pri njej ustanovljena kaplanija.¹⁴ Letnica 1513, ki jo navaja Vrhovec, je le toliko točna, ker je tega leta ljubljanski škof Rauber posvetil temeljni kamen za novo cerkev sv. Jakoba, naslednico starejše, obstoječe najmanj od leta 1383. Vse pa kaže, da se posvetitev iz leta 1513 nanaša le na zidavo novega prezbitarija, medtem ko ladje tega leta ali v naslednjih letih niso na novo postavili. Prezbitarij iz leta 1513 je tisti, ki stoji še danes in čigar gotske stavbne oblike so delno še danes vidne. Tako je torej tudi Šentjakob v prvi polovici 16. stoletja dobil po vsej verjetnosti za mnoge cerkve tistega časa pri nas značilno podobo: visok gotski prezbitarij mlajše zidave in nižja starejša ladja. Mogoče bi se dala zidava novega in prostornejšega prezbitarija spraviti v sklad s potrebami in prihodom avguštincev, ko so se izpred Špitalskega mostu preselili na Stari trg k sv. Jakobu, kjer se 1491 prvič omenjajo.¹⁵ Le če je ladja cerkve ostala stara, je razumeti označbo glede cerkve sv. Jakoba iz začetka 17. stoletja, da je temačna, tesna in malo pripravna, kar bi težko razumeli, če bi bili 1513 ali v sledečih letih pozidali v celoti novo cerkev. Ladja stare cerkve je padla šele sto let kasneje. Leta 1613 je bil položen temeljni kamen za novo in veliko jezuitsko cerkev, posvečeno zatem 15. novembra 1615. Ta je ohranila v osnovah gotski prezbitarij, ki so ga začeli staviti leta 1513, medtem ko je glede ostalega zgradba nova; v osnovi to, kar stoji še danes, razen seveda tistega, kar je Šentjakobu dodala popotresna doba.¹⁶

Nekako središče Starega trga je bilo tam, kjer se stikajo danes Gornji trg, Stari trg in ulica, ki pripelje od Levstikovega (Šentjakobskega) trga. V tem okolišju sta imela in pridobivala hišno in zemljiško posest oba kranjska samostana cistercijanskega reda, stiški in kostanjeviški. Na stiško posest spominja še danes ime stiškega dvorca, poslopja na Starem trgu s hišno številko 34. Na Starem trgu je imela Stična že zgodaj posest, ki jo je z dokupovanjem širila in zaokroževala. Leta 1415 je kupil stiški samostan vrt, ki je mejil na njegovo hišo na Starem trgu. Nemara je bila to stavba, ob katero je mejila hiša, ki jo je 16. junija 1458 kupil na Starem trgu stiški opat Ulrik. Leta 1467, 5. junija, je dokupil ta opat še eno hišo na Starem trgu »na vogalu, kjer se gre k vodi«. Vse tri hiše so predhodnice, v obliko, kakršno ima danes, okoli 1630 pozidanega tako imenovanega stiškega dvorca.¹⁷

Hiša kostanjeviškega samostana se z lego »v starem mestu na Starem trgu« oziroma »v sprednjem mestu na Starem trgu« omenja prvič leta 1344. Stala je v današnji Zvezdarski ulici in prešla v last jezuitov, ko so ti v tem delu Ljubljane okoli 1600 postavili svoj kolegij.¹⁸

Nekateri so mnenja, da je v stari Ljubljani, ob križišču Starega trga, Gornjega trga in nekdanje izpred cerkve sv. Jakoba tja vodeče Šentjakobske ulice stala tudi najstarejša ljubljanska mestna hiša, pred njo na malem trgu pa da je bil vodnjak in je rasla lipa. Vrhovec vneto zagovarja najstarejši ljubljanski rotovž na tem križišču, z lego, kjer stoji danes tako imenovani stiški dvorec (Stari trg št. 34). Müllner je pa mnenja, da je najstarejša ljubljanska mestna hiša stala verjetno tam, kjer je bilo pozneje zgrajeno redutno poslopje, danes šolsko poslopje, ali pa na mestu današnje hiše št. 1 na Gornjem trgu.¹⁹ Te trditve oziroma domneve pa nimajo podlage, kajti na mestu stiškega dvorca je imela — kot smo videli — Stična posest že najkasneje 1415. leta, za lego mestne hiše na mestu kasnejše redute ali pa hiše št. 1 na Gornjem trgu pa nimamo nobenih dokazov. Glede vodnjaka in lipe, ki naj bi po Valvasorju in vseh, ki so ga izpisovali, stala nekdanj na tem mestu Ljubljane, je pa mogoče, da sta stala tamkaj že v starejših časih, kajti škof Hren omenja 1622 postajo ob procesiji na telovo, ki da je bila »pri lipi ob vodnjaku«.²⁰

Glede lege nekdanje mestne hiše ljubljanske na Starem trgu sem mnenja, da kaže pravo sled Valvasor, ki piše, da so 1297 začeli zidati rotovž na Starem trgu, tam, kjer stoji sedaj (to je za Valvasorjevih časov) kruharna (Brod-Kammer).²¹ Vemo, da je leta 1552 sklenilo mesto napravo prodajalne kruha ali kruharne (ain prott tisch oder panngkh), kajti pri dotakratni prodaji kruha »pod trančo« je obstajal velik nered in prišlo je do hudih prestopkov, pa tudi promet je bil tamkaj zaradi prodaje kruha močno oviran. Lega nove, leta 1552 sklenjene in kmalu nato sezidane kruharne je označena: na mestnem svetu, med Auerspergovo hišo in kopališčem na Starem trgu, pri Frankovičevi hiši.²² Znano je, da je bila sredi 16. stoletja Auerspergova hiša zadnja na levi strani Starega trga, če so šli na Mestni trg (danes Stari trg št. 2), da je stalo kopališče tedaj na mestu današnje hiše št. 6 na Starem trgu in da je v onem času Frankovičeva hiša bila na mestu hiše, ki ima danes na podgrajski strani Starega trga št. 5.²³ V davčnem seznamu iz leta 1600 je poslopje kruharne označeno kot »Gemeiner Stadt Haus«, v seznamu ljubljanskih hiš pa še leta 1770 s številko 113 na Starem trgu kot »Brotkammer«.²⁴ Leta 1785 je mesto kruharno prodalo.^{24a} Danes je to hiša št. 4 na Starem trgu. Ker so sredi 16. stoletja postavili kruharno na zemljišču, ki je bilo mestno že od poprej, je Valvasorjevo poročilo verjetno, da je nekdanj stal tamkaj ljubljanski rotovž. Ko so ga prestavili na Mestni trg, so stavbo na Starem trgu nemara porušili, svet je pa še naprej ostal v mestni lasti.

Na grajsko pobočje nad Starim trgom je danes prislo-njena skupina hiš v Rebri ali na »stezi norcev« (am Narn steig), kakor so nekdanj imenovali ta kraj na nemškem jeziku pisani viri. Teh hiš pa starejše listine še ne omenjajo. V mestnih urbarjih je izza 1620—1623 ondod popisanih 13 posestnikov.²⁵

Proti severni strani je Stari trg segal do odcepa današnje ulice P o d t r a n č o, toda takó, da je ta bila že izven Starega trga. Meja med Starim trgom in severno od tega razprostirajočim se Mestom je bilo obzidje, zgrajeno med tema deloma stare Ljubljane. Od sredine današnje hiše št. 3 na Starem trgu je potekalo še za Valvasorjevih časov ohranjeno obzidje ob pobočju grajskega griča v smeri na sedanji glavni stolp ljubljanskega gradu.²⁶ Skozi obzidje so s Starega trga v Mesto peljala vrata, ki se prvič omenjajo leta

1324, stala pa so še v začetku 17. stoletja. Zid, skozi kate-
rega so vrata vodila, je pa stal najmanj še leta 1673. Od
grajske strani je dosegel ulico nekako sredi današnje hiše
št. 3 na Starem trgu, ki je nastala iz dveh hiš. Severna
nekdanja hiša je štela pod Mesto, južna nekdanja pa pod
Stari trg; torej je sredi današnje hiše št. 3 na Starem trgu
potekala meja med Starim trgom in Mestom. Leta 1673 je
lastnik severne hiše kupil južno, ali, bolje povedano, zem-
ljišče najmanj že od okoli leta 1600 zapuščene tamošnje hiše,
pozidal obe hiši v eno in dobil dovoljenje, da sme prebiti
skozi mestni zid več vrat. Nekdanja starotrška proti Mestu
vodeča vrata so torej stala med srednjim delom današnje
hiše št. 3 in njej nasproti stoječo hišo z današnjo št. 2 na
Starem trgu; toda te hiše niso več šteli pod Stari trg, mar-
več pod Mesto.²⁷

Današnja kratka ulica, Pod trančo imenovana, s sosed-
njim mostom in hišami je torej bila že izven obzidja in
območja Starega trga. To preseneča, kajti pričakovali bi
v obzidje vključeno povezavo Starega trga preko mosta z
Novim trgom, ne pa takó, da je nekdam Ljubljčan, če je
hotel s Starega trga na Novi trg, moral najprej iz obzida-
nega Starega trga skozi starotrška vrata in potem preko
mosta v obzidani Novi trg. To vprašanje je povezano z vpra-
šanjem o starosti Novega trga, Mesta in mostu, ki so ga
nekdam imenovali Zgornjega, danes ga pa imenujemo
tudi Čevljarskega.

Južno od današnje ulice Pod trančo stavita obzidje in
vrata Starega trga Valvasor in A. Müllner, medtem ko A.
Melik težko verjame, da je Čevljarski most z ulico Pod
trančo bil sprva izven mestnega obzidja.²⁸ Vendar postane
obstoj mostu izven obzidja Starega trga, tega najstarejšega
dela Ljubljane, razumljiv, če mu prisodimo relativno mlajši
nastanek, verjetno šele v časih, ko se je Ljubljana preko
Starega in Novega trga začela širiti tudi severno od Tranče
v Mesto in je nastala potreba mostne zveze med Novim
trgom in Mestom. Toda, ali ni bilo sprva med obzidanim
Starim trgom in Novim trgom nobene zveze preko Ljub-
ljanice, ko vendar vemo, da je že v rimskih časih peljal
z Brega preko reke most na šentjakobsko stran (glej stran 7).

Menim, da gre prisoditi mostu, ki ga danes imenujemo
Čevljarskega, relativno mlajši nastanek in da se je sprva
vršil promet med Starim in Novim trgom preko reke »na

Krnici« med Šentjakobom in novotrškim Bregom in da je šele kasneje Čevljarski most povezal vse tri dele ljubljanskega mesta: Stari trg, Novi trg in Mesto. Za relativno mlajši nastanek Čevljarskega mostu pa govori še marsikaj. Lega mostu se nikakor ne sklada in uvršča v razporeditev ulic na Novem trgu; vanj se s te strani ne steka nobena prometna žila večjega obsega ali dolžine; kaže se, da je bil most postavljen zato, da olajša notranji promet med deli Ljubljane, ne pa da spelje vanjo promet od daleč. Za, recimo, promet na daljavo z ozemlja na levem bregu Ljubljanice v najstarejši del in središče stare Ljubljane, na Stari trg, je služil most, ki so ga nekoč navadno imenovali Spodnji most in ki je danes del tako imenovanega Tromostja. Ta je združeval pota, ki so se stekala v Ljubljano poglavitno od gorenjske strani. Prav ta most se pa ob prvi znani omembi leta 1280 imenuje »stari most«, kar se dá razložiti, če je veljal takrat vsekakor že obstoječi most pri Tranči kot »novi most«, ki je bil v primerjavi s prvim mlajši po nastanku in takrat postavljen, ko se je izkazala večja potreba po zvezi med najstarejšim delom Ljubljane, Stari trg imenovanim, med novejšim in v veliki meri po načrtu urejenim Novim trgom in med nastajajočim Mestom severno od Starega trga.²⁹ Navadno so ta most v starejših časih imenovali Zgornji most, v razliko k Spodnjemu mostu ob reki navzdol pri Špitalskih vratih.³⁰ Na tem Zgornjem mostu so stale mesnice, ki se omenjajo še v 16. stoletju in jih je mesto dalo odstraniti leta 1614. Ne drži Valvasorjevo poročilo, da je mesto že na pobudo cesarja Maksimilijana I. (1493—1519) dalo mesnice odpraviti.³¹

NOVI TRG — KRIZNISKI DEL S KOMENDO, CERKVIJO,
SOLO IN GOSPOSTVOM — BREG — POSEST SAMOSTANA
BISTRE — CERKEV SV. KLEMENA IN FRIDOLINA — ZGOR-
NJE KOPALIŠČE — CERKEV SV. VOLBENKA — GRABLJE
V LJUBLJANICI — JUDOVSKI DEL — PLEMISKI DEL —
VICEDOMOVA HISA — LONTOVZ

Skraja je naselbina, nastala pod grajskim gričem na desnem bregu Ljubljanice, bila po svojem značaju trg in se je tako tudi imenovala. Že v 13. stoletju je pa na levem bregu reke zrasla nova naselbina, ki so jo imenovali *Novi trg*. Kaže, da je nastanek Novega trga staviti vsaj pred leto 1243, ko se Ljubljana imenuje prvič mesto, kajti če bi bil nastanek kasnejši, bi ta del Ljubljane ne dobil označbe *Novi trg*, marveč nemara *Novo mesto*. Valvasor utegne imeti prav, ko piše, da je *Novi trg* nastal okoli leta 1200.³² Vendar pa naletimo na označbo *Novi trg* prvič šele leta 1307 (*purger des Nevwen marchtes cze Laibach, in dem Nevwen marchet*), medtem ko se je starejšega trga na desni strani Ljubljanice, v nasprotju k mlajšemu na levem bregu, oprijelo ime *Stari trg*, ki ga pa v doslej znanih virih ne najdemo omenjenega pred letom 1324 (*in den alten marcht*).³³

Novi trg, že najkasneje v začetku 14. stoletja vsaj delno obzidan, se je razprostiral v približnem pravokotnem prostoru, katerega vzhodna stranica je Ljubljana od današnjega Dvornega trga do Šentjakobskega mostu, južna Cozova cesta do Emonske ceste, zahodna Emonska cesta in Vegova ulica, severna pa črta, ki poteka od severozahodnega vogala današnjega glavnega poslopja univerze preko Dvornega trga do Ljubljanice.

Glede na prebivalstvo in zemljiško-gosposko pripadnost bi mogli *Novi trg* razdeliti na tri dele: 1. križniški del, 2. judovski del in 3. del, kamor so se kasneje v večjem številu naselili plemiči, in bi ga zato lahko imenovali plemiški del.

Križniški del ima ime po križnikih, to je po redovnikih Nemškega viteškega reda, ki so imeli ondod svojo

redovno hišo, cerkev in zemljiško posest. Križniki so bili nastanjeni v Ljubljani že najmanj leta 1228, verjetno že takrat na Novem trgu. Dve listini cesarja Friderika II., z datumom februarja 1237, predpostavljata naselitev Nemškega viteškega reda na Kranjskem. Redovna hiša v Ljubljani, v virih imenovana komenda, nemška hiša ali hiša Nemcev, se izrečno omenja prvič 1263; cerkev križnikov pa prvič 1268.³⁴

O zunanjem izgledu srednjeveške križniške cerkve nam morejo dati do neke mere predstavo vedute Ljubljane iz 17. stoletja, to je, še preden so 1714 zgradili še danes obstoječo cerkev, pa tudi obnovitvena dela, izvršena v Križankah v letih 1952-53. Ta so do sedaj pokazala, da gre za cerkveno stavbo, postavljeno na mestu v glavnem današnje nekaj po sredini 13. stoletja, ki je bila s tremi apsidami orientirana proti vzhodu.³⁵ Po podatkih v listinah se v cerkvi mimo glavnega oltarja Matere božje omenjajo še oltarji vseh svetnikov, sv. Elizabete s sv. Katarino in dvanajstih apostolov. V kapeli sv. Marjete je stal 1429 ali kratek čas pred tem ustanovljen oltar sv. Rešnjega telesa in sv. Jere. Valvasor omenja k letu 1450 tudi kapelo sv. Jurija. Pri cerkvi je bilo pokopališče, na njem pa kostnica z oltarjem sv. Ane.³⁶

Pri križniški komendi, v smeri proti Gradišču, blizu vrat, ki so tamkaj peljala skozi mestno obzidje, je bila križniška šola. Na njej se imenuje učitelj prvič leta 1337. Po šli se je bližnja skupina hiš imenovala »pri šoli«.³⁷

»Pri šoli«, kar je iskati v okolišju današnjega Trga francoske revolucije, pa dalje v Ribiški ulici, ki se danes imenuje Križevniška ulica, in na Bregu je imela križniška komenda podložnike, ki so ji plačevali od tamkajšnjih hiš in zemljišč. Prvič se na Novem trgu podložniki komende, nad katerimi je izvajala imunitetne pravice, omenjajo l. 1307.³⁸ Po podatkih najstarejšega ohranjenega urbarja križniškega reda za ljubljansko komendo iz leta 1490 in nekega zapisnika iz leta 1534 je bilo križniških podložnikov »pri šoli« pet, v Ribiški ulici (Vischergassen) 18, na Bregu pa 16. Če smemo soditi po priimkih, so ti bili po ogromni večini domačini; mnogo med njimi je obrtnikov, zlasti čolnarjev in ribičev.³⁹ Ribiška ulica je med najstarejšimi ljubljanskimi ulicami, ki se — kolikor se dá iz ohranjenih virov dognati — imenuje po imenu.⁴⁰ Ne drži domneva, da so bili v 15. stoletju zaradi doseljenih plemičev izrinjeni z Novega trga ribiči in da so

se ti takrat naselili v Krakovem. Ribiče najdemo ob koncu 15. stoletja tako v križniškem delu Novega trga kakor v Krakovem, ki pa je tedaj tudi spadalo pod križniško go-spodstvo.⁴¹

Breg se v virih, ki so mi znani, omenja prvič po imenu leta 1318.⁴² Tu je bil kraj tržnega prometa, zlasti za blago, ki so ga pripeljali v mesto ali pa izvažali iz mesta po vodi. S prometom v zvezi je vicedomska, to je deželnemu knezu pripadajoča carinarnica, ki se na Bregu omenja od 15. stoletja dalje.⁴³

Južni del Brega ni bil odprt proti Krakovskemu nabrežju, kot je danes. Zapirala ga je hiša, postavljena ob mestno obzidje, ki se je z jarkom (graben) vzdolž severne strani današnje Cojzove ceste spuščalo do Ljubljance. Tam, kjer so se hiše Brega približale in priključile mestnemu obzidju, je imel hišno in zemljiško posest kartuzijski samostan iz Bistre pri Vrhniki. Že leta 1262 je ta prejel od koroškega vojvode Ulrika nepremičnine v Ljubljani, nemara že prav takrat tukaj na Bregu. Hiša samostana iz Bistre se imenuje prvič v Ljubljani leta 1317. Bržkone je to vsaj del kasnejšega bistrskega dvorca, ki je zavzemal danes nezazidani prostor tik ob južni fronti in del današnje hiše št. 20 na Bregu (bivša Cojzova hiša). Leta 1456 je bila bistrska posest na Novem trgu povečana s hišo in dvorcem, ki ga je samostanu podaril vrhniški krojač Marin Grešič.⁴⁴

V kotu med bistrskimi hišami, tik ob mestnem obzidju, je od srede 15. stoletja dalje stala cerkva, posvečena sv. Klemen u in Fridolinu. Kar beremo o njej v raznih knjigah in razpravah, je v mnogočem zmotno in pomanjkljivo. Dolničarjevo in za njim drugih poročilo ne drži, da je ta nekdanja ljubljanska cerkev stala že od leta 1363.⁴⁵ Ustanovno pismo zanjo je izstavljeno šele 24. marca 1449.⁴⁶ Ustanovila in dala sta jo postaviti ljubljanski meščan Henrik Stautheimer in njegova žena Katarina. Ta Stautheimer ni bil domačin. Od leta 1429 moremo slediti bratoma Frideriku in Henriku Stautheimerju: prvi je bil kanonik v bavarskem Freisingu in župnik v freisingškem Hainburgu ob Donavi pod Dunajem, drugi pa sodnik v bližnjem Brucku ob Litvi in že takrat meščan ljubljanski. Henrik Stautheimer si je pridobil na Kranjskem bogato posest. Njegovo in njegove žene ustanovo je že 9. maja 1449 potrdil cesar Friderik III., ustanovitelja sta mu pa po svoji smrti prepustila pri cerkvi

patronatno pravico.⁴⁷ Sestra Henrika Stautheimerja, Katarina, vdova po Juriju Maurerju, je novi cerkvi, pri kateri je bil takoj od začetka nastavljen kaplan, darovala hišo in voštati (20. julija 1449).⁴⁸ Lego te cerkve navajajo viri: v Ljubljani na Bregu; ob Ljubljanici in pri mestnem obzidju; na zemlji, ki je pripadala bistrskemu samostanu; prizidana tamošnji Stautheimerjevi hiši. Že ob ustanovitvi je bila na koru te cerkve urejena posebna zgornja cerkev (paarkirchen), ki je bila ločena od spodnje in imela vhod naravnost iz hiše bistrskega samostana. To zgornjo cerkev so na novo zgradili in leta 1606 posvetili sv. Brunonu in Hugonu. Ker so njeno obletnico obhajali na dan sv. Lovrenca, so jo imenovali tudi cerkev sv. Lovrenca.⁴⁹

V bližini Brega je iskati v stari Ljubljani še tako imenovano zgornje kopališče in cerkvico sv. Volbenka. Oboje ob Ljubljanici, ki nekdanj ni tekla tako ozko utesnena v svojo strugo kot danes, marveč se je, posebno nad mestom in pod njim, razlivala na široko, tako da so sredi reke nastajali celó otoki.

Kopališče, ki se omenja z lego »med vodami«, ali pa tudi »im werd«, kar more pomenjati otok, polotok ali pa tudi samo breg, se omenja prvič 1466. V razlikovanju od »spodnjega kopališča« pri Šenkavžu, o katerem bo še govora, so imenovali to kopališče tudi »zgornje«. Kopališče je bilo ob koncu 15. stoletja deželnoknežje imetje, še prej pa je bilo križniško, kajti še 1537 se imenuje »komturjevo kopališče«. Nekaj časa ga je tudi imel v lasti samostan v Bistri. Stalo je ob Ljubljanici, z dvema stranema obrnjeno na Breg, z eno na vodo, s četrto pa je mejilo na hišo, ki je hkrati z mestnim obzidjem zapirala vse do reke Breg na južno stran.⁵⁰

Tu blizu, z označbami »kjer se reka po navadi ponoči zapira«, »na bregu«, »sredi reke«, torej nekako med Žabjekom in Krakovim, je iskati cerkvico sv. Volbenka. V meni znanih virih se ta okoli 1500 dvakrat omenja. Leta 1500 ji je bil podeljen odpustek, leta 1515 pa slišimo o pritožbi priorja iz Bistre, da povzročajo pri cerkvi sv. Volbenka v vodo zabiti veliki koli zgoraj v Bistri stalne poplave, pač ker so zadrževali vodo, da ni mogla dovolj naglo odtekat. Prior je imel bržkone v mislih tako imenovane »grablje«, kar so bili počez preko reke, od vogala mestnega obzidja na spodnjem koncu Grabna pa do Žabješkega stolpa, v vodo

zabiti koli, ki so zadrževali, da ni les in drugo reka plavila skozi mesto. Grablje so dobro vidne na upodobitvah Ljubljane iz 17. stoletja. Ljubljani so ponoči zapirali.⁵¹ V tej bližini stoječo cerkvo sv. Volbenka so kasneje porušili »heretiki«, to je protestanti.⁵²

Novi trg je tisti del ljubljanskega mesta, v katerega so se naselili Judje. Njihova četrt je obsegala današnjo Židovsko ulico in Židovsko stezo. Na vzhodno stran je mejila na Ljubljano, proti severu pa na mestno obzidje med Ljubljano in vicedomovo hišo, ki je stala na mestu današnjega glavnega poslopja univerze. Ta del mestnega obzidja so bili dolžni Judje zidati, za obrambo pripravljati in popravljati.⁵³ Verjetno je, da so Judje stanovali v tem delu Ljubljane že, odkar so v mesto prišli. Vesti o ljubljanskih Judih, ki jih ima Valvasor in od katerih je najstarejša iz leta 1213, se ne dajo preveriti in so bržkone napačne ali izmišljene.⁵⁴ Najstarejši zanesljivi podatek, ki ga imamo o Judih v Ljubljani, je šele iz leta 1327. Takrat je koroški vojvoda Henrik dovolil skupini Judov preselitev iz Čedadada oziroma Gorice v Ljubljano in prevzem ljubljanske banke za posojila na zastavo.⁵⁵ Odslej se Judje v Ljubljani pogostokrat omenjajo, vse do leta 1515, ko jih je na prošnjo mestne občine dal izgnati cesar Maksimilijan.⁵⁶

Ljubljanski Judje so imeli tudi svojo sinagogo. Po izročilu je stala tam, kjer je sedaj hiša št. 4 na Židovski stezi. Po izgonu Judov so sinagogo spremenili v cerkev in jo — kot marsikje drugje prejšnje judovske molilnice — posvetili Vsem svetnikom. Cerkev se omenja prvič 1516, ko ji je dunajski škof Slatkonja, rojen Ljubljančan, podelil odpustek, zadnjič pa v zapiskih škofa Tomaža Hrena. V oltarju je imela ta cerkev velik križ.⁵⁷

Večkrat je mogoče brati, da je Novi trg plemiški del stare Ljubljane.⁵⁸ Takó izrazito plemiški del Ljubljane, kot na primer v 17. ali 18. stoletju, Novi trg v 14. ali 15. stoletju brez dvoma še ni bil. Vendar segajo začetki plemiške posesti in naseljevanja plemičev v tem delu našega mesta že v ta čas, takó da ne bi držalo mnenje, da v srednjem veku plemiči tod še niso imeli svoje posesti.⁵⁹ Od 14. stoletja se omenja na Novem trgu nepremična posest Hertemberžanov, Summereckerjev, Ortenburžanov in njihovih dedičev, grofov Celjskih.⁶⁰

Na Novem trgu je že ob koncu 15. stoletja stala tudi vicedomova hiša (vicztumbshaws), to je rezidenca vicedoma, namestnika deželnega kneza, ali fištamija, kakor so ji po domače dejali. Zavzemala je ob severnem robu Novega trga del prostora, na katerem stoji danes glavno poslopje univerze. Vicedomova hiša se omenja prvič leta 1478; ni pa izključeno, da je nakup dveh hiš po vicedomu Juriju Rainerju leta 1464 oziroma 1467 na Novem trgu v zvezi z začetki vicedomove hiše.⁶¹ Podatek nekega brezimnega pisca, da je stala vicedomova hiša leta 1361 pri cerkvi sv. Nikolaja, se ne da preveriti.⁶²

Drugo znamenito javno poslopje na Novem trgu je bil l o n t o v ž (landhaus) ali deželna hiša, ki je stala na mestu današnjega poslopja in zemljišča Slovenske akademije znanosti in umetnosti na Novem trgu št. 3. Vendar spočetka ne na celotnem tem ozemlju, marveč le na mestu, kjer stoji danes palača Akademije, medtem ko so na njenem sedanjem dvorišču in tam, kjer stoje na dvorišču Akademiji pripadajoče stavbe, stale ob današnji Gosposki in Salendrovi ulici meščanske hiše. Te so deželni stanovi nakupili in vključili v l o n t o v ž v 16. stoletju, eno v Salendrovi ulici pa po letu 1620. Zavreči je mnenje A. Jelovškovo, ki so ga drugi za njim prevzemali, da je iskati začetke deželne hiše v Ljubljani leta 1467. Po nekih sicer nepreverljivih podatkih je deželno hišo porušil potres leta 1511.⁶³ Prvo zanesljivo poročilo o deželni hiši na Novem trgu je pa šele iz leta 1524, ko je velik požar upepelil del Novega trga z deželno hišo vred.⁶⁴ Na mesto pogorele so sezidali novo deželno hišo in v neki listini z dne 22. januarja 1529 se omenja neka hiša na Novem trgu pri hiši deželnih stanov.⁶⁵

MESTO — TRANČA — MESTNI TRG IN ROTOVZ —
SPITALSKA ULICA — SPITAL IN SPITALSKA CERKEV
— SPODNJI ALI SPITALSKI MOST — SPITALSKA VRA-
TA — CERKEV SV. NIKOLAJA — SOLA PRI SV. NIKO-
LAJU — SKOFIJA — SPODNJE KOPALIŠČE — MLIN Z
JEZOM OB LJUBLJANICI — FRANČISKANSKI SAMOSTAN
IN CERKEV — KLOSTRSKA VRATA IN BLIZNJE MESTNO
OBZIDJE

Vrnimo se z Novega trga zopet na desni breg Ljubljane. Skozi vrata ob koncu Starega trga se je prišlo v tretji del srednjeveške Ljubljane, v virih tistega časa kratkoma Mesto imenovan.⁶⁶ Tudi ta del Ljubljane je stal že v 13. stoletju in bil verjetno takrat tudi že obzidan (glej. str. 34). Pomembna poslopja in posest so že v tem stoletju omenjena v tem delu Ljubljane; navajajo se (s prvo znano omenbo): cerkev sv. Nikolaja 1262, frančiškanski samostan 1269, posest gornjegrajskega samostana okoli 1262.⁶⁷ Ni verjetno, da bi bilo vse to takrat izven obzidane Ljubljane. Vendar menim, da je nastanek Mesta mlajši od nastanka Novega trga. Kajti, če bi Mesto nastalo po času pred Novim trgom, bi v nasprotju k Staremu trgu označbo Novi trg dobilo Mesto, ne pa del Ljubljane, ki je nastal na levem bregu Ljubljane. Šele, odkar se v 15. stoletju Ljubljana imenuje mesto — prvič 1243 — je za del meščanske naselbine severno od Starega trga mogoča obča označba Mesto. V nasprotju k temu delu Ljubljane, ki je bil »mesto« mlajšega nastanka in se je, s Starega trga gledan, razprostiral zadaj za tem, in za čas, ko Ljubljana kot celota ni bila več trg marveč mesto, je razumljiva označba neke listine iz 1344, da je Stari trg »staro mesto« (in der alten stat) oziroma »sprednje mesto« (in der vordern stat).⁶⁸

Mesto je nastalo v prostoru med grajskim gričem in desnim bregom Ljubljane, severno od Starega trga. Tik dohoda s Starega trga skozi starotrška vrata je bil tudi dohod z Novega trga v Mesto. Vodil je preko nam že znanega Zgornjega mostu v ulico, imenovano danes Pod trančo. T r a n č a

je bilo veliko zidanje, ki je stalo ob dohodu na Zgornji ali Čevljarski most, puščalo pa pod velikim obokom nanj prehod. Služilo je za mestne ječe. Kot mestu pripadajoče poslopje so imenovali stavbo tudi »comaun«, ali po naše rečeno komun, to je občinska hiša (iz latinskega commune).⁶⁹ Prvič sem zasledil označbo »kamawn« za trančo leta 1406.⁷⁰ Kar se pa imena tranča tiče, so nekateri mislili na francosko besedo tranchée — jarek.⁷¹ Jarek pred obzidjem Starega trga bi bil tukaj sicer mogoč, toda v virih se nikdar ne omenja.

V Mestu so se stekala pota z levega brega Ljubljaničke preko Spodnjega mostu, z Novega trga preko Zgornjega mostu, skozi starotrška vrata s Starega trga in od Poljan zunaj Mesta. Ob stikališču teh potov je sredi Mesta nastal podolgovato zavit širši prostor, ki je z izgraditvijo hiš okoli njega dobil obliko zaključenega trga, v virih imenovanega izza konca 15. stoletja (am platz).⁷² Ta trg kot središče Mesta je bil toliko pomemben, da so včasih tudi celokupen sicer Mesto imenovani del Ljubljane kratkomalo imenovali trg ali »plac«. Valvasor in Dolničar poročata, da je bila leta 1484 semkaj na trg sredi Mesta prestavljena in postavljena ljubljanska mestna hiša ali rotovž. Poročilo se ne da preveriti, je pa verjetno; v 15. stoletju se v virih rotovž tukaj še ne omenja. Prva omemba mestne hiše na mestu, kjer stoji še danes, je iz leta 1535.⁷³

Z Mestnega trga vodijo še danes proti Ljubljaničke nekatere ozke ulice. Med njimi je Ribja, kjer je v hiši št. 6, nekdanj pripadajoči rodbini Bosch, vzdani kamen z grbom in letnico 1524, ki je po moji vednosti najstarejša vklesana letnica te vrste v Ljubljani.⁷⁴ Od vseh proti reki vodečih ulic je pa bila najpomembnejša Špitalska (danes močno razširjena Stritarjeva ulica). Peljala je do tako imenovanega Spodnjega mostu in dobila ime po tamkajšnjem špitalu. Z imenom se Špitalska ulica omenja prvič leta 1496.⁷⁵

Špital, kar pomenja v srednjem veku toliko kot zavetišče ali sirotišče, je stal na prostoru kasnejše kresije, danes mestu pripadajočega velikega poslopja v Stritarjevi ulici. O njem se trdi, da je bil s pridruženno kapelo sv. Elizabete ustanova ogrske kraljice Elizabete, hčerke poljskega kralja Vladislava, vdove po ogrskem kralju Karlu Robertu Anžuvincu. Ustanova pa da je iz leta 1345, ko je ogrska kraljica Elizabeta potovala iz Ogrske skozi Ljubljano v južno Italijo.⁷⁶ K temu poročilu, ki ga moremo brati v raznih knjigah in

razpravah, je pripomniti, da leta 1345 ogrska kraljica-vdova vobče ni potovala iz Ogrske v Italijo, pač pa dve leti poprej, junija in julija 1345, toda tudi takrat ne, kot nam vedo povedati viri, preko Ljubljane, marveč iz Ogrske preko hrvatske Koprivnice in Zagreba v Senj in od tod preko morja v južno Italijo.⁷⁷ Špital pa, o katerem smemo z upravičenostjo domnevati, da je oni v Špitalski ulici, se v zanesljivih virih omenja v Ljubljani že 20 let pred domnevnim prihodom ogrske Elizabete v Ljubljano.⁷⁸ Pripovedka o ogrski kraljici Elizabeti, ustanoviteljici ljubljanskega špitala, je nastala prejkone zaradi svetnice, kateri je bila ljubljanska špitalska cerkev, kot mnoge špitalske cerkve drugod, posvečena. Tudi svetnica Elizabeta je bila ogrskega rodu, bila tudi hči ogrskega kralja, toda živela je sto let pred to, ki naj bi bila ustanoviteljica ljubljanskega špitala. Eno z drugim pomešano je nemara ustvarilo zmedo, ki se trdovratno drži naših zgodovinskih knjig in razprav.

O špitalski cerkvi pravi Valvasor, da je leta 1368 pogorela; vendar se to poročilo z zanesljivimi viri ne da preveriti.⁷⁹ Starejši podatki o cerkvi so: cerkev je imela svojega kaplana, ki se omenja prvič 1446; od oltarjev je — mimo glavnega — stal v cerkvi še oltar sv. Katarine;⁸⁰ Matko Vidic, ljubljanski meščan in vodja špitala, je dal v njej sezidati novo kapelo, ki se omenja 1468.⁸¹

Ob koncu Špitalske ulice, v smeri proti Ljubljani, so peljala skozi obzidje vrata, imenovana navadno Špitalska vrata.⁸² Takoj za njimi pa je bil preko reke postavljen most, ki so ga, ker so ga hoteli razlikovati od Zgornjega mostu pri Tranči, imenovali Spodnji most, danes del Trostja. Včasih je ta most označen tudi kot »drugi most«; enkrat pa najdemo zanj tudi poimenovanje »stari most«.⁸³ Slednje se da razložiti z že navedenim, da je most pri Tranči, v primerjavi z mostom pri Špitalskih vratih, po nastanku mlajši (glej str. 14). Na tem Spodnjem mostu in poleg mostu pod Špitalom nad Ljubljano so bile postavljene lope z mesnicami. Od teh je eno vsaj 1421 in 1467 imelo mesto, eno pa, ki je spadala k cesarskemu komornemu imetju, je 1467 prodal vicedom križniški komendi. Od mestne mesnice, ki pa jo je tudi imelo mesto le v najemu od deželnega kneza, so pobirali dohodke in najemnino, morali pa to uporabljati za gradnjo in popravilo mostu.⁸⁴ Bistrski samostan je imel na Špitalskem mostu 1429 dve mesnici; eno je pa tamkaj 1449

prejela od cesarja Friderika kaplanija pri cerkvi sv. Klemenca in Fridolina na Bregu. Ta mesnica pa je bila 1478 porušena ob napadu Turkov.^{84a} Že na zunanji strani Spodnjega mostu je bil v njegovo obrambo, če smemo verjeti Schönlebnu in Valvasorju, zgrajen leta 1489 stolp.⁸⁵

Iz Špitalske ulice se je po ulici, ki ima danes ime Mačkova, prišlo do cerkve sv. Nikolaja.⁸⁶

Za starejšo zgodovino te ljubljanske cerkve, danes njene stolne, imamo vrsto poročil in izročil, ki pa se vsa glede na zanesljivost ne dajo preveriti. Valvasor v svoji Ehre in Janez Gregorij Dolničar (Thalnitzscher, 1655—1719), zgodovinar ljubljanske stolne cerkve, pripovedujeta, da so prvo cerkev sv. Nikolaja postavili čolnarji oziroma ribiči, baje že v 7. oziroma v 8. stoletju. Čolnarji in ribiči pa da so se kasneje, da napravijo prostor kanonikom, preselili na drugi breg Ljubljance.⁸⁷ Dolničar nam to prvo cerkev sv. Nikolaja opisuje v podobi in besedi, ne navaja pa, od kod ima podatke, ki jim sam le s pridržkom veruje. Ta prva cerkev sv. Nikolaja naj bi bila segala preko ladje tiste, ki so jo med 1701 in 1704 porušili za nekaj manj kot šest čevljev in stala naj bi bila po tradiciji tam, kjer je bil kasneje pevski kor po času druge cerkve.⁸⁸

Neverjetna in nemogoča je vest, da je prva cerkev sv. Nikolaja stala že v 7. ali 8. stoletju. Cerkevica, ki jo Dolničar — pač po izročilu — predstavlja v podobi kot najstarejšo cerkev sv. Nikolaja, je domnevno posneta iz nekdanj na notranji strani pročelja stare ljubljanske stolnice nahajajoče se freske o poslednji sodbi in po neki tamkaj naslikani cerkvi, podobi, ki ni mogla nastati pred 14. ali 15. stoletjem.

Več vere bi bilo prisoditi izročilu, da so prvo cerkev sv. Nikolaja zgradili čolnarji oziroma ribiči. Nikolaj, ki mu je cerkev posvečena, je veljal za zaščitnika čolnarjev in ribičev. Na cerkve, njemu posvečene, naletimo pri nas in drugod večkrat v krajih blizu tekočih voda, na primer Vuzenica ob Dravi, Zavrč ob Dravi, Litija ob Savi in Sava pri Litiji, Žužemberk in Novo mesto ob Krki, Adlešiči ob Kolpi, Lubija ob Savinji in še druge. Poudariti pa je, da se je Nikolajev kult razširil po Evropi in tudi pri nas močneje šele po letu 1087, ko so njegove ostanke prenesli iz Male Azije v južnoitalijanski Bari. Bari je kmalu za tem postal eden največjih tedanjih romarskih krajev v Evropi; pod njegovim vplivom se je širil Nikolajev kult; njemu kot patronu so začeli postav-

ljati številne cerkve. Na Slovenskem ne poznam Nikolajeve cerkve, ki bi se omenjala pred letom prenosa Nikolajevih ostankov v Bari (1087).⁸⁹ Domnevam, da tudi prva ljubljanska cerkev svetega Nikolaja ni bila postavljena pred tem časom, pač pa verjetno v 12. ali najkasneje v prvi polovici 13. stoletja.

Za verodostojnost izročila o čolnarjih in ribičih kot graditeljih prvega ljubljanskega Šenklavža bi bilo omeniti, da so ti bili v stari Ljubljani številni in za njen nastanek ter razvoj pomemben stan in da so verjetno bili nekdam naseljeni tudi v šenklavškem delu našega mesta; najdemo jih sicer omenjene in naseljene na raznih koncih stare Ljubljane: na Bregu, na Žabjeku, v Krakovem, pri Šentjanžu in drugod.

O cerkvi sv. Nikolaja pa, ki je bila, večkrat prezidana in preurejena, predhodnica in je stala na mestu današnje ljubljanske stolnice ter je bila med 1701 in 1704 porušena, si moremo na podlagi pisanih virov, starih upodobitev, preostankov iz stare cerkve in izročila ustvariti dovolj točno podobo in predstavo, kakšno zunanjo podobo je imela.⁹⁰

Prvotna, leta 1262 v virih prvič omenjena cerkev sv. Nikolaja je bila romanska troladijska bazilika s tremi polkrožnimi apsidami brez prečne ladje. Ladje v cerkvi, od katerih je bila srednja višja od stranskih, so bile ločene med seboj po osmih slopih, med katerimi so se verjetno vzpenjali polkrožni loki, nad njimi so pa skozi stene višje srednje ladje predrta okna cerkvi dajala osvetljava.

Ta cerkvena stavba je do svojega konca v prvih letih 18. stoletja doživela vrsto prezidav, spopolnitev in preureditev. Do prve velike prezidave je prišlo v drugi polovici 14. stoletja. Vrsta okoliščin jo je omogočala oziroma narekovala. Gospodarski dvig meščanstva in meščanov, zlasti tistih, ki so se posvečali trgovini in obrti, s tem v zvezi rastoča blaginja je omogočila sredstva, potrebna za prezidavo. Politični vzpon meščanstva, ki se odraža zlasti v rastoči mestni avtonomiji, je dvigal njegovo samozavest in krepil ambicijo imeti večjo in sodobnejšo cerkev. Isto so pa narekovale tudi službene potrebe pri cerkvi in v njej, s katero je od 14. stoletja dalje ponovno združen sedež generalnih vikarjev oglejskih patriarhov. Mogoče je zunanji povod za prezidavo bil požar iz leta 1361, čeprav ga je sicer težko preveriti, kajti o njem imamo poročilo le pri Valvasorju.⁹¹ Z letnico tega požara bi se lepo skladalo poročanje Dolničarjevo, da so našli ob poru-

šenju v prezbiteriju stare stolnice napis v gotskih črkah, ki govori o zidavi cerkve od strani meščanov leta 1367.⁹² Gotovo je, da so v drugi polovici 14. stoletja zgradili pri Šenklavžu na mestu stare romanske glavne in deloma tudi severne stranske apside nov prezbiterij v gotskih stavbnih oblikah, ki je bil višji od cerkvenih ladij, se končaval s tremi stranici osmerokotnika in je bil glede na os glavne ladje s svojo osjo premaknjen nekoliko proti severu. Takrat so cerkvi ob glavnem vhodu prizidali tudi zvonik, ki ga cerkev dotlej bržčas ni imela in ki je padel šele ob poružitvi stare stolnice leta 1704.

Do druge velike prezidave ljubljanskega Šenklavža je prišlo sto let kasneje, v drugi polovici 15. stoletja, potem ko je cerkev po ustanovitvi škofije (1461) postala škofijska in kapiteljska in je prav to v prvi vrsti narekovalo njeno povečavo in olepšavo. Zunanje stene starih romanskih stranskih ladij so takrat dvignili, romanske slope med ladjami predelali v gotske, dotlej z lesenimi stropi pokrite ladje po gotskem gradbenem načinu obokali, ob vzhodnem koncu severne stranske ladje prizidali kapelo Rešnjega telesa, čez vse tri ladje pa poveznili veliko streho. Posebnost prezidave v drugi polovici 15. stoletja je pa bila tako imenovana empora, to je na mestu kasnejšega pevskega kora na neke vrste galerijo postavljena zgornja cerkev, ki je imela po posebnem hodniku, speljanem skozi zvonik, neposreden dohod iz škofove rezidence, slonela na štirih slopih glavne cerkve in ob njih in na posebnih stebričih, imela v smeri proti glavnemu prostoru spodnje cerkve kamnito ograjo, ob njej pa postavljene tri oltarje. Ta empora ali zgornja cerkev je nastala med 1476, ko je cesar Friderik dovolil škofu zgraditi nanjo hodnik iz škofije, in 1484, ko je bil pri enem njenih oltarjev ustanovljen neki beneficij.⁹³

Do novih prezidav, spopolnitev in preureditev ljubljanske stolne cerkve je prišlo nato še nekolikokrat v 16. in 17. stoletju, vse do njene poružitve v letih 1701—1704.⁹⁴ Vendar segajo te že preko časovnega okvira našega razpravljanja.

O notranji in zunanji opremi starega ljubljanskega Šenklavža, kot na primer o bogatem kamenitem okrasju in skulpturah, o slikah na stenah, v oltarjih in drugod, o posameznih oltarjih in njihovi razporeditvi, o nadgrobnikih in napisih, o oknih, vhodih, strehi, zvoniku, zvonovih in o drugi opremi nam daje Dolničarjeva zgodovina stare ljubljanske

stolne cerkve v besedi in podobi obilo podatkov, navedena nova razprava o cerkvi pa podaja kritičen pretres ter obdelavo tega in še drugega dosegljivega gradiva. Dodati nam je le to, kar nam je za topografijo starega Šenkavža znana iz pisanih virov za dobo pred 16. stoletjem. Tega pa sorazmerno ni mnogo.

Cerkev se v listinah omenja prvič leta 1262.⁹⁵ V pisanih virih se v njej omenjajo razni oltarji v spodnji in zgornji cerkvi.⁹⁶ Drugega v dosegljivih pisanih virih za topografijo ljubljanskega Šenkavža pred 16. stoletjem mi najti.

Verjetno je že v starejših časih potekal ob južni strani cerkve sv. Nikolaja zid z dvema prehodoma na ta način, da je delil prostor neposredno ob cerkvi od ulice, danes Ciril-Methodova imenovane. V smeri proti Ljubljani, med cerkvijo in današnjim stolnim župniščem, je pa verjetno že v srednjem veku stala lipa. Poročilo o zidani ograji in lipi ima Dolničar, ki pravi, da so se pod lipo Ljubljančani na večer shajali.⁷⁹

Na strani proti Ljubljani je stala tudi šola, ki je bila v zvezi s cerkvijo sv. Nikolaja, kajti njen namen je bil povzdigniti z učenjem petja in čitanja opravila v omenjeni cerkvi, učiti dečke gramatiko in druge vednosti. Šola je brez dvoma obstajala že v 14. stoletju; leta 1363 se omenja neki mojster Peter, učitelj in meščan, ki je bil prejkone na njej nastavljen. Po nemarnosti in urednosti je pa ta šola propadla, tako da jo je nadvojvoda Ernest na prošnjo ljubljanskega župnika in mesta ter s pristankom oglejskega patriarha moral leta 1418 obnoviti.⁹⁸ Šola pri sv. Nikolaju se potem v 15. stoletju še večkrat omenja.⁹⁹

Tik cerkve sv. Nikolaja je bila po ustanovitvi ljubljanske škofije (1461), na mestu, kjer je še danes, urejena rezidenca ljubljanskega škofa. Samostan benediktinskega reda v Gornjem gradu je dve sto let pred ustanovitvijo škofije v Ljubljani (okoli 1260) dobil od koroškega vojvode Ulrika v mestu Ljubljani hišo, zemljišče in kopališče z zemljiščem tik hiše.¹⁰⁰ Ker je bil gornjegrajski samostan namenjen za dotacijo ljubljanskemu škofu in je gornjegrajska samostanska posest prešla na ljubljansko škofijo, je sprejemljiva Dolničarjeva trditev, oprta prejkone tudi na staro izročilo, da je nekdanja gornjegrajska hiša v Ljubljani stala tam, kje so po ustanovitvi škofije uredili škofovo rezidenco. Gornjegrajska hišna in zemljiška posest v Ljubljani

je torej postala last ljubljanske škofije.¹⁰¹ Že kmalu po ustanovitvi škofije se omenja v Ljubljani škofova rezidenca (1468).¹⁰²

Še prvi ljubljanski škof Sigismund Lamberg je kupil tri pred stolno cerkvijo zgrajene hiše z namenom, da iz njih pozida škofijski dvorec, eno hišo pa je kupil za kaplana. Cesar Friderik III. je 1476 to potrdil in hkrati dovolil, da sme škof za svojo rabo zgraditi iz škofije v stolno cerkev poseben hodnik. Če se je to takrat zgodilo, nam ni znano. Tudi za časa drugega ljubljanskega škofa, Krištofa Rauberja, je prišlo do sprememb pri škofijskem dvorcu in v njegovi okolici. Škof Rauber je dal prvo rezidenco ljubljanskih škofov, ker je bila tesna in neugledna, prejkone pa tudi zato, ker jo je potres leta 1511 poškodoval, porušiti do tal in po arhitektu Avguštinu Tiffernu sezidati 1512 novo škofijo. Leta 1534 je škof kupil tri hiše, ki jih je mesto oprostilo davkov. Zato pa je škof dal zgraditi zid za škofijo ob Ljubljani »od mlina navzgor do tam, kjer so kopali konje«. Bil je to del takrat ob desnem bregu Ljubljanice na strani proti Mestu zgrajenega obrambnega zidu. Isti škof Rauber je 1536 dokupil še eno, med škofijo in današnjim mestnim poslopjem, nekdanjo kresijo, ležečo hišo in jo ukazal porušiti, prazni prostor je pa izročil mestu z obojestransko zavezo, da ne bo nikdar zazidan. Zato je pa mesto škofu dovolilo, da je zazidal obok pod škofijo, kjer je, kot nadaljevanje današnje Mačkove ulice, peljala pot naravnost proti stolni cerkvi.¹⁰³

V okolici cerkve sv. Nikolaja je iz stare Ljubljane omeniti še kopališče in mlin na Ljubljani.

Za cerkvijo sv. Nikolaja, med njo in pokopališčem pri frančiškanski cerkvi na današnjem Vodnikovem trgu je stalo in se v virih od sredine 15. stoletja dalje omenja k o p a l i š č e. Urbar ljubljanskega stolnega kapitlja iz leta 1497 ima pri kopališču (balneum) od roke 16. stoletja pripisano: »pri cerkvi na plemiškem pokopališču« (prope ecclesiam in cemeterio feudale). Na pokopališču pri frančiškanski cerkvi so zlasti pokopavali plemiče. Kopališče je spadalo k deželno-knežjemu imetju, bilo pa je dajano v fevd. Po ustanovitvi škofije v Ljubljani ga ima trajno ljubljanski stolni kapitelj, zato so kopališče včasih tudi imenovali kapiteljsko. Že v 15. stoletju so pa kopališče označevali tudi kot spodnje, pač zato, ker so ga hoteli razlikovati od zgornjega, ob Ljubljani navzgor na »otoku« ležečega, o katerem je bilo že govora.¹⁰⁴

Mimo kopališča, od današnje Ciril-Methodove ulice proti mlinu na Ljubljani, sta vodili dve ulici, še dobro vidni na podobah Ljubljanec iz druge polovice 17. stoletja. Ob koncu obeh potov, za šolo pod Šenklaščem, torej nekako za današnjim semeniščem, je Ljubljana gonila mlin. Bil je komorno imetje deželnega kneza in ga je ta dajal v zakup. Omenja se že v prvi polovici 14. stoletja (za časa vojvode Henrika, ki je umrl 1355). Kaže, da je bila s posestjo mlina združena pravica imeti ladje na Ljubljani in da so te po stari navadi pri mlinu shranjevali in popravljali.¹⁰⁵ Pri mlinu je segal čez Ljubljanico jez. Ko je cesar Friderik III. ukazal, naj se ta podre, mlin pa preuredi v takega na ladjah, se je mesto pritožilo, češ da bo potem reko lahko prebroditi, kar bi moglo škodovati obrambi mesta. Vladar je 1478 pritožbi in prošnji mesta ugodil z odredbo, naj jez toliko časa ostane, dokler ne bo končana obramba mesta na vodno stran, ki je bila takrat z zidavo zidu ob Ljubljani zaukazana.¹⁰⁶

Zadnja pomembna zgradba v Mestu v smeri proti Poljanam je bil frančiškanski samostan s cerkvijo. Samostansko poslopje s cerkvijo in prituklinami je zavzemalo večji del današnjega Vodnikovega trga. Samostanu je bila proti grajski strani prizidana proti vzhodu obrnjena cerkev. Pred cerkvijo, približno med današnjim Vodnikovim spomenikom in knjigarno Slovenskega knjižnega zavoda, se je razprostiral nezazidan prostor, ki so ga uporabljali za pokopališče.

Valvasor piše, da je na mestu nekdanje frančiškanske cerkve bogat trgovec, Peter Baldaviz po imenu, leta 1073 ustanovil in dotiral cerkev sv. Filipa, ki da so jo začeli zidati maja meseca tega leta.¹⁰⁷ Od kod ima to poročilo, ki so ga za avtorjem »Slave vojvodine Kranjske« mnogi ponavljali in prepisovali, razširjevali in po svoje razlagali, Valvasor ne pove. Filip kot patron cerkve bi bil v 11. stoletju sicer mogoč, čeprav je Filipovih cerkva na Slovenskem le sorazmerno malo.¹⁰⁸ Močno sumnja pa vzbuja v tisti dobi omenba trgovca v Ljubljani, 60 let preden se Ljubljana zanesljivo v virih vobče omenja; njegov priimek Baldaviz zveni za 11. stoletje neverjetno in nemogoče. Zato na tej nepreverljivi in neverjetni vesti ne gre dalje graditi, posebno tudi ne, ker se kakršna koli cerkev sv. Filipa v Ljubljani sicer nikdar ne omenja.

Prvi zanesljiv podatek glede reda manjših bratov ali frančiškanov v Ljubljani je iz leta 1242, ko se v neki listini omenja »brat Vincenc, gvardijan ljubljanski« (frater Vincentius chordianus Leibacensis).¹⁰⁹ Verjetno je, da je staviti prihod manjših bratov ali frančiškanov v Ljubljano v čas neposredno pred letom 1242, ko so se tudi v druga mesta naše bližine začeli naseljevati pripadniki tega reda.¹¹⁰ Samostan manjših bratov v Ljubljani se pa prvič omenja leta 1269. Nič ne govori proti, da ne bi bil že takrat stal na današnjem Vodnikovem trgu.¹¹¹ V 15. stoletju so ta samostan imenovali tudi spodnji samostan, to pa zato, ker je veljal drugi tedanji ljubljanski samostan, avguštinski pred Špitalskimi vrati ob Ljubljaniici navzgor, kot zgornji samostan.¹¹²

Iz samostanskega križnega hodnika, čigar gotske stavbne oblike so še vidne na veduti Ljubljane iz dobe okoli 1660, se je prišlo v kor cerkve. K samostanu pripadajoče cerkve viri 13. in 14. stoletja, ko se samostan sicer pogostokrat imenuje, ne omenjajo.¹¹³ Ali pri samostanu cerkve vobče ni bilo, ali je stala na tem mestu res neka starejša cerkev, ali pa je verjeti Valvasorju, ki pravi, da so zidali frančiškansko cerkev Matere božje v nebo vzete med 1403. in 1412. letom.¹¹⁴ Z zadnjim bi soglašalo, da se omenja frančiškanska cerkev z oltarjem Matere božje v koru na levi strani, ko se gre iz križnega hodnika, in z drugim oltarjem Matere božje v cerkveni ladji izrečno v virih prvič resda šele leta 1417. V križnem hodniku je stala kapela sv. Janeza.¹¹⁵

Ljubljanski bratje sv. Frančiška so skraja pripadali veji minoritov-konventualov. V 15. stoletju je pa prišlo v njihovem samostanu do odmikanja od starih in strogih redovnih pravil, do propadanja redovne discipline in hkrati do obubožanja. Na pobudo kranjskega deželnega glavarja Viljema Auersperga in po volji cesarja Friderika III. je zato ljubljanski samostan prevzela 1491. leta strožja veja reda sv. Frančiška, tako imenovani observanti. Hkrati je bilo določeno, naj se samostanska posestva prodajo, izkupiček pa porabi za popravilo samostana in cerkve; k čemer je z lastnimi sredstvi pripomogel tudi glavar Viljem Auersperg.¹¹⁶ Res je kmalu v ljubljanskem samostanu prišlo do obsežne zidave. Oglejski sufraganski škof Sebastijan je z listino, datirano 21. novembra 1498, overil, da je v Ljubljani posvetil cerkev frančiškanov-observantov.¹¹⁷ Ta posvetitev se pa nanaša pač le na novi prezbiterij, ki se, dobro viden na sta-

rejših upodobitvah stare ljubljanske frančiškanske cerkve, po višini razlikuje od nižje, nedvomno starejše cerkvene ladje, in je zidan v gotskih slogovnih oblikah.¹¹⁸ Tako je torej poleg stolne in šentjakobske cerkve, podobno kot številne druge cerkve na Slovenskem v tistem času, bila povečana tudi stara ljubljanska frančiškanska cerkev z zgraditvijo novega, starejšo ladjo po višini presegajočega prezbiterija.

Takoj za zidovjem frančiškanskega samostana in cerkve je potekalo mestno obzidje: od gradu naravnost po pobočju hriba, nato na zahodni strani današnjega Mestnega doma; kjer je — kot se kaže — že pred okoli 500 leti bila ledenica in kjer je še danes deloma ohranjen stolp nekdanjega mestnega obzidja, nato za hišami na vzhodni strani Študentovske ulice ter dalje v smeri preko vzhodnega roba današnjega Vodnikovega trga do Ljubljanice. Tam, kjer prehaja danes Vodnikov trg v Krekov trg, ob nekdanji frančiškanski cerkvi, so peljala skozi mestno obzidje vrata. Po bližnjem samostanu so jih imenovali *S a m o s t a n s k a* ali *K l o š t r s k a* v r a t a.

OBZIDJE SREDNJEVEŠKE LJUBLJANE — OBZIDJE
STAREGA TRGA — OBZIDJE NOVEGA TRGA — OBZIDJE
MESTA — DELO NA OBZIDJU V 15. IN V PRVI POLO-
VICI 16. STOLETJA — MESTNA VRATA — GRAD IN
GRAJSKI GRIC

Vsa tri ljubljanska »mesta«, Stari trg, Novi trg in Mesto v ožjem pomenu besede je v srednjem veku obdajalo obzidje, ki pa ni bilo hkrati in povsod ob istem času zgrajeno. Verjetno je najstarejše obzidje, ki je oklepalo Stari trg. Na južni strani Starega trga je potekalo, kot sem že povedal, od stolpa Padav po strmem pobočju grajskega griča navzdol do konca današnjega Gornjega trga, kjer so vodila skozenj vrata, pa dalje proti Ljubljnici takó, da je na znotraj nekdanj za njim prazen prostor današnji Vožarski pot. Na severni strani Starega trga je potekalo obzidje od gradu navzdol do Tranče in do Ljubljnice; skozenj so ob koncu Starega trga v Mesto vodila vrata, ki so stala še v začetku 17. stoletja, pozneje pa so jih porušili.¹¹⁹ Sto let potem, ko se 1144 Ljubljana v zgodovini prvič imenuje, se omenja že obzidje Ljubljane (in Laibaco intra murum civitatis). Leta 1243 je koroški vojvoda Bernard, tedaj mestni gospod Ljubljane, daroval kartuzijanskemu samostanu v Jurkloštru stavbišče v obzidanem mestu, v namen, da si samostan v Ljubljani postavi hišo; hkrati ga je oprostil za vsa samostanski hiši potrebna živila mitnine in carine v Ljubljani. Ta listina in na njeni podlagi nekoliko razširjeni privilegij vojvode Bernarda iz leta 1246 je prvi znani dokument, ki Ljubljano imenuje mesto (civitas).¹²⁰

O ljubljanskem mestnem obzidju imamo do 16. stoletja le malo podatkov. Omenja se sicer večkrat dolžnost meščanov popravljati zidove, jarke in mostove, toda topografske podrobnosti se pri tem ne navajajo.¹²¹ Kljub pomanjkljivim podatkom o ljubljanskem mestnem obzidju v starejšem času pa ne drži Vrhovčeva trditve, da je bil Novi trg obzidan šele v začetku 15. stoletja (po letu 1416), Mesto od Tranče do frančiškanskega samostana pa, razen manjših že popej

obstojećih utrdb pri Špitalskem mostu in frančiškanskem samostanu, tudi šele v 15. stoletju ali pa še celo sredi 16. stoletja.¹²²

Obzidje Novega trga je potekalo od današnjega Šentjakobskega mostu za nekdanjo cerkvico sv. Klementa in Fridolina in za hišami na severni strani Cojzove ceste do vogala Emonske ceste; dalje ob zahodni strani križank, kjer je v vrtu in dvorišču obzidje še zaznavno, preko Trga francoske revolucije, kjer so peljala pri Ilirskem stebru v mesto Križniška ali Nemška vrata. Od tod dalje je potekalo obzidje ob vzhodnem robu Vegove ulice — tukaj skrito pod teraso pri biblioteki — do severozahodnega vogala glavnega poslopja današnje univerze, od koder se je preko Dvornega trga obrnilo do Ljubljaniče, kjer je končalo s stolpom. Na severnem koncu Gosposke ulice so peljala v mesto Vicedomska, ali — kakor so jim dejali — Fištamska vrata, takó imenovana po sosednjem vicedomovem poslopju ali fištamiji. Omenil sem že, da so od tod pa do Ljubljaniče bili ljubljanski Judje dolžni obzidje graditi, za obrambo pripravljati ga in popravljati.¹²³

Zid ob poslopju in zemljišču križniške komende, od Križniških vrat blizu šole pa do vogala komendskega dvorišča pri drevesnici je že pred letom 1507 zgradila komenda; za ta del mestnega obzidja je tudi bila dolžna sama skrbeti.¹²⁴

Blizu komendske šole so peljala skozi obzidje, baje že od ustanovitve komende obstoječa in z dvorišča le-te vodeča vrata, ki jih je ta predvsem uporabljala. V drugi polovici 15. stoletja, v časih tedanjih pogostih vojn, jih je pa komenda, da si prihrani straženje, dala zapreti, nato pa 1498 zopet odpreti in z mostom preko jarka vred obnoviti. S tem pa niso bili zadovoljni ljubljanski meščanje z vicedomom na čelu, zahtevajoč, naj se vrata zaradi turške nevarnosti zapro ali pa celo zazidajo. Komtur ljubljanske komende jim je odgovoril, da tega brez odobritve deželnega komturja Nemškega viteškega reda v Avstriji ne more storiti. Meščani pa na odločbo od te strani niso hoteli počakati, marveč so vrata s silo razbili, sneli jih in odprtino zazidali. Deželni komtur je pa leta 1499 ukazal vrata zopet odpreti.¹²⁵

Obzidje Novega trga je obdajal jarek ali »graben«. Omenja se prvič 1539.¹²⁶ Na severni strani Novega trga je bil v podolžni osi zgornjega dela Trga revolucije (Kongresnega trga) še ohranjen jarek rimske Emone, ki je v nadaljevanju

preko poslopja današnje Filharmonije dajal smer jarku pred tamkajšnjim obzidjem Novega trga.¹²⁷ Jarek je pa bil izkopan tudi pred obzidjem Novega trga v smeri današnje Vegove ulice. Nekako pred današnjim glavnim poslopljem univerze, katerega del je zavzemala vicedomova hiša, je ob koncu 15. stoletja stala v jarku pristava.¹²⁸

Tudi za Mesto med Trančo in frančiškanskim samostanom ne bo držalo mnenje, da je bilo obzidano šele v 15. ali pa celo šele sredi 16. stoletja. Že okoli 1260 je bil gornjegrajski samostan za posest, ki je ležala tam, kjer so kasneje postavili škofijo in ki je imela vse pravice, pripadajoče posesti v mestu, oproščen od straženja mestnih zidov (vigiliae murorum), kar bi pač ne bilo potrebno omenjati, če takrat ta del mesta ne bi bil že vključen v obzidje.¹²⁹ Če se cerkev sv. Nikolaja omenja leta 1262 »pri Ljubljani« (apud Laybacum), to še ne pomeni, kot meni Vrhovec, da je bila takrat ta cerkev še »pri«, ne pa v Ljubljani. »Pri« (apud) najdemo v listinah tistega časa nešteto krat v pomenu »v«. Vest, da so Turki 1469 požgali cerkev sv. Nikolaja, je nepreverljiva; že zato odpade zaključek, da se je to moglo zgoditi le, ker je stala tedaj ta cerkev izven obzidja.¹³⁰ Leta 1346 je bila hiša Alberja iz Šempetra z lego v Ljubljani pri sv. Nikolaju oproščena vseh mestnih davkov, torej je ta del spadal v mesto.¹³¹ Leta 1449 se omenja mestni jarek med pobočjem grajskega griča in cesto v Poljane, kar predpostavlja v tem odseku obstoj tudi mestnega obzidja.¹³²

Obzidje ljubljanskega mesta v srednjem veku ni bilo v vseh odsekih hkrati zgrajeno; tudi ni bilo povsod enako po višini in širini; bilo je različnega obsega in neenako utrjeno, tu bolj, tam manj, tu obvarovano z bastijami in stolpi, drugod pa ne. Vse to moremo sklepati iz ukrepov in podatkov, ki jih imamo o utrjevanju in spopolnjevanju mestnega obzidja pa jarkov v 15. in 16. stoletju. Po času začenjajo ti leta 1416, eno leto potem, ko so se Turki prvič pokazali pred Ljubljano, in se nato vrste skozi 15. in 16. stoletje.¹³³ Brez dvoma so v zvezi s prizadevanjem, da se Ljubljana čim bolje zavaruje pred vojnimi nevarnostmi, ki so bile v 15. in 16. stoletju večje kot v prvih stoletjih obstoja ljubljanskega mesta. Vrsta ukrepov je v zvezi s skrbjo pred turško nevarnostjo: 1471, glede rušenja hiš in skednjev v predmestju in pred mestnim obzidjem, pač zato, da ne bi Turki, ko bi se pokazali pred Ljubljano, v njih

našli zavetja; iz istih razlogov je bilo odrejeno porušenje samostana in cerkve avguštincev pred Špitalskimi vrati (leta 1494) in porušenje cerkve Matere božje v Gradišču ter cerkve sv. Janeza v predmestju (leta 1554); leta 1499 je pa odrejena zazidava vrat pri komendi križniškega reda.¹³⁴

Za topografijo starejše Ljubljane je podatke iz 16. stol. o utrjevanju in spopolnjevanju mestnega obzidja upoštevati, ker nam vsaj posredno povedo, kje poprej obzidja sploh ni bilo, kje je bilo pomanjkljivo in kako je bilo zgrajeno. Iz njih moremo sklepati, da v 15. stol., kljub ukazom cesarja Friderika III. iz leta 1478, naj se zaradi obrambe mesta vzdolž desnega brega Ljubljanice med Zgornjim in Spodnjim mostom zgradi obzidje, tega takrat tamkaj še ni bilo (postavljeno je bilo po sporočilu Valvasorjevem šele 1534); da je iz časa okoli 1534 obzidje ob Ljubljani za škofijo; da so šele iz 16. stoletja tako imenovana Vodna vrata z bližnjim stolpom ob Ljubljani na Žabjeku (1536); da je okrogli stolp, ki je ob Ljubljani zaključeval obzidje pri frančiškanskem samostanu, bil postavljen šele 1519 in da so bastijo pri Kloštrskih vratih zidali od 1527 do 1535.¹³⁵

Posebno številni so iz prve polovice 16. stoletja podatki o spopolnjevanju in popravljanju obzidja Novega trga. Sicer je bil Novi trg, kot sem že navedel, obzidan že najmanj v začetku 14. stol., vendar je bilo to obzidje, kot smemo sklepati, še neenotno, nepopolno in glede zidave ter trdnosti neenake vrednosti. Podatek iz leta 1416, ko je bilo ukazano zidanje in utrjevanje obzidja ob hišah plemičev, se sicer ne nanaša, kot so nekateri mislili, izrecno na Novi trg, vendar je bil ta v tem ukrepu nedvomno zapopaden. Številni so podatki o utrjevanju in skrbi za mestno obzidje prav Novega trga, ki je od vseh delov Ljubljane bil po naravi najmanj zavarovan. Križniška komenda mora — kakor že 1307 — tudi v 15. stoletju sama skrbeti za obzidje, ki je nanjo mejilo. Obrtniki, ki so stanovali na zemljišču komende, so bili dolžni, če je ta zahtevala, stražiti mestno obzidje pri komendi od vrat pri šoli pa do konca komendskega vrta, to je približno od današnjega Ilirskega stebra pa do vogala križniškega vrta ob stikališču Cojzove in Emonske ceste.¹³⁶

Okoli leta 1520, ko je začelo veliko utrjevanje ljubljanskega mesta, je posebno znaten delež odpadel na Novi trg. Ob južni strani novotrškega obzidja je bil postavljen stolp pri cerkvi sv. Klemena in Fridolina in — pač obnovljen —

zid od tod pa do Križniških vrat. Leta 1538 je sledila pri imenovani cerkvi na krakovsko stran naprava jarka (grabna), a leta 1540 je dobil ta odsek nadaljnje utrdbe.¹³⁷

Stara vrata pri dvorišču križniške komende, za katera je šel 1498 in 1499 spor med komendo po eni in meščani ter vicedomom po drugi strani, so tista, o katerih pravi neko poročilo iz julija 1524, da so pred kratkim časom pogorela. Zgorela so ob velikem požaru 4. maja 1524. Glede njih je nadvojvoda Ferdinand, ker so stala na neprimernem mestu, 28. julija 1524 dovolil meščanom, da jih postavijo na drugem kraju, bolj primernem za obrambo in uporabo. Da bodo pa to mogli lažje storiti, prepustil je nadvojvoda meščanom svojo orožarno z zemljiščem, ki je ob velikem požaru 4. maja tudi pogorela; zemljišče in zidovje naj uporabijo za zidavo novih vrat, razširjavo prostora in potrebe mesta. Nekaj desetletij zatem pa zopet slišimo o načrtih glede obnove in prezidave Križniških vrat.¹³⁸ Toliko k starejši zgodovini vrat, ki so jih stari Ljubljanci po bližnji komendi Nemškega viteškega reda imenovali Nemška ali Križniška vrata.¹³⁹ Stala so blizu tam, kjer je danes postavljen Ilirski steber, nekoliko vstran od starejših vrat v tem odseku ljubljanskega mestnega obzidja, ki so bila nekoliko bolj južno, bliže poslopju in dvorišču komende, in se še v 17. stoletju omenjajo kot tamkajšnja »stara mestna vrata«. Orožarno, pogorelo 1524, ki so jo uporabili za zidanje novih Križniških vrat, so postavili na grajski hrib.

Tudi severni odsek v obzidju Novega trga je v prvi polovici 16. stoletja dobil nove utrdbe. Leta 1529 so postavili bastijo pri Vicedomskih vratih, drugo pa sezidali okoli 1550 na bližnjem vogalu obzidja, to je približno ob severozahodnem koncu današnjega glavnega poslopja ljubljanske univerze.¹⁴⁰

Iz dobe pred letom 1500 imamo pisane podatke samo o vratih ob severnem koncu Starega trga, o Špitalskih vratih in o starejših vratih pri križniški komendi. Napačno bi pa bilo misliti, da drugih mestnih vrat do takrat v Ljubljani še ni bilo. Moremo sklepati, da je v Ljubljano oziroma iz Ljubljane vodilo tudi že pred 16. stoletjem vsega pet vrat. Valvasor navaja za svojo dobo tudi njih slovenska imena.¹⁴¹ Vrata so bila:

1. Pisana, Zgornja ali Starotrška vrata (Altenmarkter tor), kasneje tudi Karlovška, Bihaška ali Hrvatska vrata

imenovana; ob koncu Gornjega trga (Florijanske ulice). Zaradi označbe Zgornja vrata glej opombo 147 a.

2. Križniška ali Nemška vrata pri komendi križniškega reda, pri katerih nam je pa razlikovati starejša in novejša vrata, ki pa niso bila na istem mestu; novejša so bila postavljena 1524 ali kmalu za tem.

3. Vicedomska, tudi Fištamska vrata (Valvasor: Fiztamske), pri vicedomovem poslopju ali fištamiji, ob severnem koncu Gosposke ulice.

4. Špitalska vrata, pri špitalu, ob prehodu iz Špitalske ulice na Spodnji most.

5. Samostanska ali Kloštrska vrata pri frančiškanskem samostanu.

Obzidje ljubljanskega mesta je bilo na treh mestih z zidovi preko pobočja grajskega griča povezano z zidanjem ljubljanskega gradu oziroma z utrdбами na grajskem griču: 1. zid od vrat na severnem koncu Starega trga do jugozahodnega vogala gradu, 2. zid od Samostanskih vrat za hišami današnje Študentovske ulice in preko pobočja hriba do gradu,¹⁴² 3. zid od Pisanih vrat do stolpa Padav na nekdanjih šancah. Med stolpom Padav in grajskim poslopjem je bilo v drugi polovici 16. stoletja tudi postavljeno obzidje in izkopan jarek.¹⁴³

O topografiji ljubljanskega gradu imamo iz starejših časov le malo pisanih podatkov. Brez dvoma sega grad po svojem nastanku še v dobo, preden se 1144 Ljubljana v virih prvič omenja. Grajska stavba in sicer grajski »palatium«, kar pomeni pri srednjeveškem gradu glavno stanovanjsko poslopje, se omenja leta 1220.¹⁴⁴ Sicer pa se v starejšem znanem topografskem gradivu za ljubljanski grad (do konca 15. stoletja) omenja edino še kapela sv. Jurija, pri kateri je cesar Friderik III. 14. septembra 1489 ustanovil dnevno mašo in zato tudi nastavil posebnega kaplana.¹⁴⁵ Pobočje ljubljanskega grajskega griča je pokrival gozd, ki je bil od starine v oskrbi ljubljanskih meščanov in v korist ljubljanskega gradu in mesta. Proti njegovemu izsekavanju, ki je bilo v škodo gradu in mesta, je vojvoda Friderik leta 1439 izdal posebne ukrepe.¹⁴⁶

POMIRJE LJUBLJANSKEGA MESTA V SREDNJEM VE-
 KU — PRULE — KRAKOVO — GRADAŠČICA — TRNOVO
 — KOLEZIJA — MESTNI LOG — BARJE — GRADIŠČE —
 POSEST KRIZNISKEGA REDA — CESTA — CERKEV IN
 SPITAL V GRADIŠČU — ZAVETIŠČE ZA GOBAVE —
 ROŽNIK — VIČ

Drugi del te razprave o topografiji stare Ljubljane bo obravnaval krajepis ozemlja, ki spada delno v območje današnje »velike Ljubljane«, leži pa izven tistega dela našega mesta, ki je bil v srednjem veku obdan z obzidjem. Že v srednjem veku je območje ljubljanske občine segalo preko mestnega obzidja, natančneje povedano: ozemlje, na katerem je bilo mesto prva instanca za sodstvo in upravo, je v širokem pasu obdajalo obzidano Ljubljano. »Burgfried« so v nemškem jeziku imenovali tako ozemlje, mestno pomirje mu pravimo po naše. Za Ljubljano se mestno sodno pomirje omenja prvič 1364. Najstarejši opis njegovih meja je pa ohranjen v nekem zapisu iz srede 16. stoletja in se v dobesednem slovenskem prevodu glasi.¹⁴⁷

Mestno pomirje začinja pri potoku Rakovniku (Rakhonikh), kakor teče od Samerovih njiv (von des Sameres akher) in travnikov, kjer se gre proti Šmarju (Sanct Marein); in od tod preko vode Ljubljanice (wasser Laybach) nad mestom, do potoka pod Vičem (Weitsch), ki teče z Rožnika (Rosenpach); in od tega potoka gor na Apfaltrejev stolp (des Apfaltreers thurn) proti sv. Jerneju v Šiški (sanct Bartholomee zu Khaitsh) na potoček; in od tega potoka preko polja k lesenemu križu tostran sv. Krištofa (sanct Christoff) pri razpotju proti Klečam (Khletschach); in od tega križa zgoraj preko polja in njiv do Blatne vasi (dorfflein Göss); in od tod do vasi Vodmata (dorff Udmaidt) in sv. Petra (sanct Petter), farne cerkve ljubljanske; in od te vasi preko vode Ljubljanice (wasser Laybach) pod mestom do Soteske (an die Ainöd); in od Soteske preko gorice ali griča zopet do potočka Rakovnika (Rakhonik).

Opis in pretres topografije na ozemlju med obzidano srednjeveško Ljubljano in mejami njenega pomirja, pa še preko teh bo predmet sledečih izvajanj.

Pred mestnim obzidjem, ki se je od Zgornjih ali Pisanih vrat spuščalo do Ljubljanice, so se širile močvirnate loke in travniki. Ondod, v jarku, pred vrati, blizu kamnitega križa, so v zadnjih letih 15. stoletja imeli ljubljanski frančiškani majhen ribnik.^{147a} Po stari nemški označbi za mokro in močvirnato zemljo, »bruel«, je dobil tamošnji kraj ime, ki se je ohranilo do danes: P r u l e.¹⁴⁸ Cesto, ki je tod preko vodila na dolensko stran, so, ker je bila prva večja in farna vas ob njej Šmarje, imenovali včasih tudi Šmarska cesta. Okoli Rakovnika so začenjale kmetije, od katerih se ena, ki jo je imel neki Ternak, omenja l. 1364 (Kreusspach bey Laibach).¹⁴⁹

Na levem bregu Ljubljanice se je pred južnim obzidjem Novega trga, to je med Ljubljanico, Gradaščico, jugovzhodnim koncem zidin rimske Emone in strugo nekdanjega tamošnjega potočka Hudournika, ki se je izlival v Gradaščico, razprostiralo K r a k o v o. Kolikor morem dognati, se ta kraj z imenom omenja prvič 1473. Urbar o posesti Nemškega viteškega reda, ki je bil v Krakovem zemljiški gospod, deli 1490 kraj v dva dela: v zgornjo stran, to so pač hiše na severu današnje Krakovske ulice, in v spodnjo stran, ki jo bo iskati v današnji zgornji Kladezni ulici, katera po razporeditvi in značaju stavb ter pripadajoči zemljiški razdelitvi kaže še danes v Krakovem najbolj starinski značaj. Pritrditi je mnenju, da Krakovo ni prava kmečka vas. V omenjenem urbarju komende izza konca 15. stoletja naštetih Krakovčani so posestniki zgolj domceev ali voštator (hoffstete v virih), kakor jim Krakovčani še danes pravijo, pa vrtov. Pa tudi njihova imena in priimki ne bi govorili za mnenje, da so Krakovčani bili od starine kmečki posestniki, ki naj bi tod še v drugi polovici 15. stoletja imeli šest kmetij, ki pa da so jih kasneje preuredili in pripadajoče zemljišče razdrobili. Tedaj, pod konec 15. stoletja, je bilo v Krakovem sorazmerno največ takih priimkov, ki kažejo, da so se pri hiši pečali z ribištvom. Vobče pa govore imena in priimki, da imamo že v starem Krakovem opravka s prebivalstvom domačega izvora.¹⁵⁰

Krakovo deli od Trnovega Gradaščica. V srednjem veku niso te rečice nikdar imenovali s tem po Polhovem Gradcu povzetim imenom, marveč le mala Ljubljana ali

Ljubljana. Iz tega bi mogli sklepati, da se večja reka, v katero manjša Gradaščica teče, nekdanj in sprva ni imenovala Ljubljana, marveč Ljubljana. Res je v starih listinah Ljubljana le »reka Ljubljana« (fluvium Laibacum, wasser Laibach, ali podobno), Gradaščica pa že 1271 »manjša reka, imenovana Ljubljana« in tako vseskozi v srednjem veku.¹⁵¹ Da se je Gradaščica nekdanj imenovala Ljubljana, kaže tudi ime zaselka v povirju njenih pritokov v polhograjskih hribih: Ljubljana.¹⁵²

Med krajem, kjer je stala nekdanj rimska Emona in so ga imenovali Gradišče, ter Gradaščico, pa naprej ob Gradaščici navzgor, je od 13. stoletja dalje pridobival in imel največ zemljiške posesti Križniški red. Za prvo po času vemo iz druge polovice 13. stoletja. »V logu in ob Gradaščici« je red kupil 1271 šest kmetij, leta 1280 pa štiri »pred Gradiščem«. ¹⁵³ Mogoče so te štiri tista štiri posestva, ki se omenjajo v urbarju komende iz leta 1490 z označbo »pod pristavo« (vnder dem mairhoff); takrat so bili na teh kmetijah Marin Medwecz (v urbarju popravljen v Medwid), Jerney Selesnick, Steffan in Anndre. Pristava komende, o kateri bo še govora, je stala ob jugovzhodnem vogalu nekdanje rimske Emone; omenjena posetva bo pa iskati med južnim obzidjem Emone in Gradaščico.¹⁵⁴ Višje zgoraj ob Gradaščici, nad mlinom Kolezija, se omenja križniška kmetija še 1498.¹⁵⁵

Trnov o se v meni dostopnih virih do 16. stoletja s tem imenom nikdar ne imenuje. To in pa pomanjkanje njiv, kozocev ter tako imenovanih patidenskih hiš v kasnejšem času tudi govori za poznejši nastanek tega kraja.¹⁵⁶ Vendar povsem nenaseljen tudi ta okoliš današnje Ljubljane v starejših časih ni bil. Na desnem bregu Gradaščice nad Trnovim je stal mlin, ki se omenja prvič 1489; bil je last deželnega kneza in je zato spadal pod upravo deželnega vicedoma. Mlin, po prejšnjih lastnikih nekoliko zanemarjen, je 1497 pridobil mlinar Peter Kolesia (Kolesa, Kollisia, Kolesy) po imenu in ga imel v svoji posesti do 1518. Po njem so mlin in tamošnji kraj začeli imenovati Kolezija, kar se je obdržalo tudi še potem, ko Kolesia ni bil več njegov lastnik, pa tudi še potem, ko je 1884 mlin prenehal, in vse do današnjega dne. Priimek Kolesia ob koncu 15. stoletja ni bil povsem nenavaden; tako se je imenoval tudi neki podložnik križniškega reda, ki je stanoval na Bregu v Ljubljani in ga omenja urbar tega reda iz leta 1490 (Achacz Kolesia).¹⁵⁷

Prav tako kot Kolezija je bil deželnoknežja last tudi Mestni log, od Kolezije proti jugovzhodu. Mogoče je ta gozdič mišljen leta 1503, ko se navaja »hrastov gozd pri našem mestu Ljubljani« (aichnvorst bey vnnsrer statt Laybach gelegen), gotovo pa leta 1518, ko se omenja Peter Kolesia, mlinar ob Gradaščici pri Mestnem logu.¹⁵⁸

Za Mestnim logom smo se približali Barju. Barje, ta močvirnati predel pri Ljubljani, se v listinah, pisanih na nemškem jeziku, imenuje z nemško besedo »mos« prvič po moji vednosti leta 1500 (dem moese ze Yge).¹⁵⁹ Ker se krajevna imena na Slovenskem, ki imajo označbo Blato ali podobno, nemški v srednjem veku označujejo z »mos«, domnevam, da so tudi Ljubljansko barje nekdanj imenovali »blato«.¹⁶⁰ To kaže tudi ime za vas Blatno Brezovico pri Vrhniki, ki je — v razlikovanje od drugih Brezovic — Brezovica na Blatu.¹⁶¹

➔ Vrnimo se z Barja zopet bliže mestu. Prostor, na katerem se je, v štirikotu obzidana, razprostirala nekdanj rimska Emona, so Slovenci, kakor številne druge kraje predсловenskih selišč in utrdb, imenovali Gradišče.¹⁶² Ustrezni nemški naziv je burestal (purkstal, purgkstal, purchstal, burckhstal, burckhstall, burgkstall).¹⁶³ Slovenci so vsaj del tega z rimskimi zidinami pokritega kraja imenovali tudi Mirje, kar pride od latinskega murus — zid. Urbar šentpetrske cerkve iz leta 1517 omenja njivo »pod ajdovskim zidom« (vnnnder der heydnisch mawr). Ajdovski ima tukaj isti pomen kot Ajdovščina ob cesti na Posavje, o kateri bo še govora.¹⁶⁴

Na tem ozemlju, ki je po velikem delu pripadalo Nemškemu viteškemu redu kot zemljiškemu gospodu, so se, med ostanki zidovja rimske Emone, širile njive in vrtovi, vmes so stali nekateri dvorci in pristave, pa tudi že hiše. Pota slede deloma še smerem nekdanjih emonskih ulic.¹⁶⁵ Po urbarju iz 1490 je Nemški viteški red imel v Gradišču 38 posestnikov, dolžnih plačevati mu datjave in davščine. Vendar ne kaže, da so tod tudi vsi stanovali; mogli so prebivati tudi v mestu, plačevati pa od vrtoev, njiv in pristav, ki so jih imeli zunaj mesta v Gradišču.¹⁶⁶ V jugovzhodnem kotu nekdanje rimske Emone, pred jugovzhodnim vogalom novotrškega mestnega obzidja, je imela komenda drevesnico in pristavo.¹⁶⁷ Slednja se je razprostirala ob vzhodnem koncu današnje Aškerčeve ceste, nekako ob jugovzhod-

nem vogalu rimske Emone. Tu je bil del križniške pristave vzdian v staro emonsko obzidje, še danes tamkaj deloma ohranjeno. Zaradi trdnih zidov iz starih časov so pristavo imenovali tudi »na gradu« ali »ajdovski gradec«. Leta 1583 je po Valvasorju to pristavo uničil požar.¹⁶⁸

Glavna prometna pot skozi Gradišče je vodila od Križniških ali Nemških vrat v smeri današnje Rimske ceste. To pot, nastalo v glavnem v smeri ceste v rimski Emoni, so kratko malo imenovali C e s t a.¹⁶⁹ »Cesta« je Slovencem, ko so prišli v novo domovino, bila predvsem pot, ki je, kot preostanek iz prejšnjih časov, bila še vidna in uporabna, v prvi vrsti cesta, ki so jo zgradili Rimljani. Ena prvih stavb ob tej Cesti, če se je prišlo od obzidanega mesta sem, je bila cerkev Matere božje v Gradišču. Iskati jo je poleg tamkajšnjega križniškega špitala, ki je bil na mestu hiše št. 3 na današnji Rimski cesti.¹⁷⁰ Špital s cerkvijo se omenja prvič leta 1282.¹⁷¹ Stal je, kot pravijo viri, »ob občni javni cesti, po kateri se jezdi, vozi ali hodi proti Vrhniku«. ¹⁷² Pri špitalski cerkvi je bil najmanj od 1401 nastavljen kaplan.¹⁷³ Vsaj v drugi polovici 15. stoletja so sprejemali in vzrejali v špitalu, kar je bil v tistih časih tudi neke vrste sirotišnica, številne dečke in deklice, takó otroke, katerih starše so Turki odpeljali v ujetništvo.¹⁷⁴ Cerkev Matere božje v Gradišču je zadela ista usoda kot cerkev sv. Martina na gorici in cerkev sv. Janeza v predmestju. Sredi 16. stoletja (1554) je bilo zaukazano porušenje tudi te cerkve, da ne bi Turki našli v njej zavetja, kadar bi napadali Ljubljano. Kamenje cerkve naj se uporabi, tako je bilo takrat odrejeno, za mestno obzidje, kar se je tudi zgodilo.¹⁷⁵

Nekateri so mnenja, da je bil križniški špital sprva namenjen za gobave, šele kasneje pa da so ga spremenili v sirotišnico in ubožnico z imenom špital Matere božje.¹⁷⁶ K temu bi bilo pripomniti, da se gobavi v Ljubljani nikdar ne navajajo hkrati s špitalom v Gradišču. Ta se omenja prvič skoraj ob istem času (1282) kot gobavi v Ljubljani (1280), toda nikdar ne v zvezi z njimi. Za kako poznejšo spremembo špitala gobavih v špital Matere božje pa ni najti v virih nobene podlage. Naselbine gobavih (leprosi, siechen-aussaczen, sundersiechen) se omenjajo pri Ljubljani na polju, v bližini mestnega jarka.¹⁷⁷ V začetku 16. stoletja pa imamo vest o lazaretu ali hišici za gobave na Rožniku.¹⁷⁸

Iz Gradišča je vodila cesta, v glavnem na temeljih in v smeri nekdanje rimske ceste, proti jugozahodu.¹⁷⁹ Kraj ob obeh njenih straneh je bil v srednjem veku še slabo naseljen. Na levi strani prehajajo njive in travniki polagoma v močvirnato barsko zemljo, na desni se pa tla onstran Rožne doline vzdigujejo proti Rožniku (Rosenpach). Na pobočjih Rožnika se v 15. stoletju omenjajo vinogradi.¹⁸⁰ Cerkev Matere božje vrh Rožnika se omenja prvič 1526,¹⁸¹ travniki ob Glinici (duo prata in Gleinikh) 1507;¹⁸² Vič kot »Weyze« prvič 1359; cerkev na Viču, danes pokopališka in v svojih stavbnih oblikah še deloma gotska, sv. Simona in Jude, pa prvič 1448.¹⁸³ Jedro stare viške vasi je ležalo nekoliko stran od današnje Tržaške ceste, tam, kjer zavije pot preko Gradašnice v Kozarje.¹⁸⁴

PRED VICEDOMSKIMI IN ŠPITALSKIMI VRATI — AV-
GUSTINSKI SAMOSTAN IN CERKEV SV. MARTINA —
OKOLICA IN POTA TAM OKROG — TURN NA SIŠEN-
SKEM HRIBU — AJDOVŠČINA — SPODNJA IN ZGORNJA
SIŠKA — KOSEZE, DRAVLJE, ZAPUZE, TRATA, KAMNA
GORICA, GLINCE, DOLNICE, UTIK

Mnogo bolj zazidan kot Gradišče je bil pred 16. stolet-
jem tisti del Ljubljane, ki se je širil pred *Vicedomskimi*
in *Špitalskimi vrati*.

Takoj pred Špitalskimi vrati je na majhni vzpetini stala
cerkev, predhodnica današnje frančiškanske cerkve. Ta
je po številu tretja, če ne že četrta cerkev, ki stoji na tej
točki našega mesta. Tudi samostan je ondod stal že v sred-
njem veku, ni pa pripadal frančiškanskemu redu kot danes,
marveč redu avguštincev-eremitov. O njem pravi
Valvasor, da ga je pri stari cerkvi sv. Martina ustanovil in
z dohodki obdaroval leta 1366 celjski grof, ki je bil takrat
deželni glavar kranjski. Turki pa da so cerkev sv. Martina
in Janeza Krstnika s samostanom vred močno opustošili.
Da bi pa ne našli nadalje v zidovju zaščite, porušena sta
1494 cerkev in samostan, avguštinci pa so se preselili na
Stari trg k sv. Jakobu.¹⁸⁵

Kar je zapisal Valvasor, ponavljali so za njim brez kritike
drugi, dá, njegova izvajanja celo s samovoljnimi in neosno-
vanimi spremembami ter dodatki pomnoževali. Enemu je
celjski grof sezidal cerkev lavretanske Matere božje in usta-
novil avguštinski samostan (Richter);¹⁸⁶ drugemu je celjski
grof ustanovil in obdaroval cerkev sv. Martina in Janeza,
kjer je stal avguštinski samostan; oziroma je v Ljubljano
poklical avguštince celjski grof Herman ter jim odkazal malo
cerkvico sv. Martina in Janeza Krstnika, ki da je stala
najbrž tam, kjer stoji danes frančiškanska cerkev ali vsaj
nedaleč od tam (Vrhovec);¹⁸⁷ tretjemu zopet je ustanovil av-
guštinski samostan v Ljubljani celjski grof Ulrik leta
1366.¹⁸⁸

Kritičen je edino Vrhovnik, ki — sicer brez podlage — domneva, da je bila pod vplivom frankovskega Martinovega kulta cerkva posvečena temu svetniku v Ljubljani že prej-kone pred tisoč leti, zavrača pa trditev, da bi bil celjski grof ustanovil samostan leta 1366, kajti ta se omenja že leta 1329. Cerkev sv. Martina, ki je stala v bližini vzhodnega zvonika in tamošnjega stranskega vhoda današnje frančiškanske cerkve, je razlikovati od cerkve Janeza Krstnika, ki je v stari Ljubljani stala drugod.¹⁸⁹

Te ugotovitve je mogoče spopolniti in popraviti z novimi podatki. Vrhovnikova letnica prve omembe avguštinskega samostana se dá potisniti še za petnajst let nazaj, to je do 1314, ko se omenja v Ljubljani samostan avguštincev-eremitov.¹⁹⁰ S tem seveda ni povedano, da je stal samostan avguštincev že tedaj pred Špitalskim mostom. Toda povsem verjetno je to, ker bi ga sicer v tedanji Ljubljani ne vedeli kam drugam postaviti in nimamo za kako drugačno lokalizacijo nobene opore. Avguštinci so torej prišli v Ljubljano najpozneje 60 let po ustanovitvi tega reda (leta 1256).¹⁹¹ Brez cerkve ali kapele si pa samostan težko mislimo, zato moremo domnevati, da je že tedaj stala pri avguštincih pred Špitalskimi vrati cerkev ali kapela, prva predhodnica današnje ljubljanske frančiškanske cerkve. Druga cerkev, ali verjetneje povečava prve z novim korom bi bila tista, za katere prezbiterij (chor) je, ko so ga zidali, daroval 31. marca 1364 ljubljanski meščan Konrad Pegam (Chunrat der Pehaym) deset mark.¹⁹² O celjskem grofu (od Celjanov bi prišel kot takratni kranjski deželni glavar v poštev edino grof Ulrik I., ne pa Herman I., kot se je tudi trdilo) kot ustanovitelju ali celo tistemu, ki bi bil poklical avguštince v Ljubljano, pa meni znani viri ne vedo povedati ničesar. V ohranjenem arhivu celjskih grofov ne poznam listine, ki bi o tem govorila.

Cerkev sv. Martina in avguštinski samostan se omenjata v drugi polovici 14. stoletja in v 15. stoletju še večkrat. Lega obeh je navedena »onstran mostu« ali »pred mostom«, ki so mu v razliko k Zgornjemu mostu pri Tranči dejali tudi Spodnji ali drugi most. Tudi z lego »na gorici« (auf dem puhel, an dem puhel) se omenjata samostan in cerkev, to je na vzpetini, ki je še danes vidna na klancu Miklošičeve ceste od Prešernovega spomenika do vogala hotela Union.¹⁹³ V cerkvi se 1429 omenja kapela sv. Lenarta spoznavalca, v samostanu pa 1437 križni hodnik.¹⁹⁴ Leta 1494 so,

če smemo verjeti Valvasorju, samostan in cerkev zaradi turške nevarnosti porušili. Res je dve leti zatèm, 1496, navedena lega neke pristave »pod porušenim samostanom pri Spodnjem mostu«. ¹⁹⁵ Pred tem so se pa, najkasneje 1491, preselili avguštinci k sv. Jakobu na Stari trg, kjer so s svojim samostanom na mestu današnje šentjakobske šole ostali do 1553. ¹⁹⁶ Stari frančiškanski samostan na današnjem Vodnikovem trgu se je mogel v 15. stoletju imenovati »spodnji samostan« le glede na avguštinski samostan kot »zgornji samostan« ob reki navzgor, sprva pred Špitalskimi vrati, pozneje pa pri sv. Jakobu. ¹⁹⁷

V okolici avguštinskega samostana in cerkve so se v srednjeveški Ljubljani vrstile in menjavale hiše in pristave, voštati in hlevi z vrtovi in njivami. Hiše, zidane — še več je pa bilo lesenih — so stale predvsem ob »gorici« in na nji, to je ježi, ki gre vzporedno z Ljubljanico; torej okrog današnjega Prešernovega (Marijinega) trga, v začetku Miklošičeve ceste, v Čopovi in Wolfovi ulici, največ pa jih je bilo na Trubarjevi (Šentpeterski) cesti. Tukaj so na desni strani ceste, če pridemo od Prešernovega trga, hiše mejile na eni strani na cesto, na drugi strani pa so segale s svojim zidovjem in pripadajočim zemljiščem prav do vode. ¹⁹⁸ Po priimkih sodeč so bili v 15. stoletju v teh krajih »pred mostom« in »na gorici« v dobršni meri zemljiški in hišni posestniki obrtniki; omenjajo se kovači, krojači, čevljarji, jermenarji, slikarji, krznarji, žebjarji, tkalci, izdelovalci smodnika, ribiči, irharji, mesarji, peki, pintarji, zidarji in mlinarji. ¹⁹⁹ Nekateri so tukaj »pred mostom« stanovali, drugi so pa prebivali v obzidanem mestu, imeli pa v tem kraju svoje hiše ali pristave, vrtove in njive. Tudi neki jud se omenja tamkaj s svojih hlevom. Marsikateri vrt je pa ob koncu 15. stoletja ležal pust in neobdelan, pač posledica turških navalov izza prejšnjih let, ki so tako močno prizadeli tudi avguštinski samostan. ²⁰⁰

Čim bolj stran od Ljubljanice in avguštinskega samostana, tem manj je bilo hiš, gospodarskih poslopij in pristav, a tem več njiv in travnikov. Preko tega dela ljubljanskega ozemlja so od Spodnjega mostu vodile tri glavne poti. Ena od Vicedomskih do Špitalskih vrat (danes vzhodni rob Trga revolucije — Kongresnega trga in Wolfova ulica), druga je šla v smeri današnje Čopovè in Cankarjeve ceste, tretja pa se je od mostu obrnila ostro med hiše na levi strani Ljublja-

nice in vodila skozi »predmestje« proti Šentpetru oziroma na Posavje.

Pot, ki je šla v smeri današnje Čopove ulice, se je na današnji Cankarjevi cesti, med njivami, vrtovi in travniki razcepila na dve, ena je peljala v prečni smeri čez današnji Trg narodnih herojev pred Narodnim muzejem in okrog severozahodnih zidov rimskega Gradišča na vrhniško cesto, druga je pa bila usmerjena proti Turnu na Šišenskem hribu.²⁰¹

Turn ali stolp na Šišenskem hribu, torej utrjena postojanka, v kateri je bil glavni del stolp, je iskati na pobočju Šišenskega hriba, obrnjenem proti mestu, nad današnjo »podturnsko graščino«, ki ima po nekdanjem Turnu ime.²⁰² Vendar ta Turn ni stal vrh hriba; kajti vrt, v katerem je 1267 koroški vojvoda Ulrik izdal in datiral neko listino, je ležal že nad Turnom (in viridario nostro supra Turrim apud Laibacum).²⁰³ V starejših listinah se ta Turn le redkokrat imenuje. Leta 1442, ko sta za bojev s kraljem Fridrikom III. tega brat in celjski grof Ulrik II. oblegala Ljubljano, so oblegovalci zavzeli, zažgali in porušili Turn. Takrat so ga po njegovem lastniku, ljubljanskem poveljniku Jorgu Apfalterju, imenovali »Apfalterjev turn«.²⁰⁴ Že sledečega leta (1443) poroča neki vir, da je Turn nad Ljubljano pust.²⁰⁵ Za Apfalterjem nam je znana kot lastnica tega Turna Sigana, žena viteza Joannesa á Saurau. Ta ga je s pripadajočim gozdom, pašniki in njivami zastavila 1484 ljubljanskemu meščanu Gašperju Crobathu in njegovi ženi Katarini. Vendar je zastavljeno Sauravova zopet rešila, kajti njena sinova Jurij in Volbenk sta prodala »opusteli dvor Turn zunaj mesta Ljubljane s posestvom in sadovnjakom«, z naštetimi pritiklinami, travniki, njivami in gozdom pri Turnu vrh hriba Erazmu Praunwartu in njegovi ženi Marjeti. Sledeči lastniki Turna, ki se še v 17. stoletju imenuje »pusti turn«, nas v tej zvezi ne zanimajo.²⁰⁶ Stara označba »Apfalterjev turn« ni prešla iz pozabe; zgoraj omenjeni opis ljubljanskega pomirja iz 16. stoletja ga tudi še navaja pod tem imenom.²⁰⁷

Z ozemlja nekdanje Emone, Gradišče imenovanega, je na temelju in v smereh rimske ceste vodila pot proti severu, križala že omenjeno pot od Spodnjega mostu proti Šišenskemu hribu in peljala dalje v ravni črti na Posavje. V vasi, ki so vključene danes v severozahodni del velike Ljubljane, se je od te poti odcepila pot na Ajdovščini. Označbe Ajdovščina nam starejši viri ne navajajo, nedvomno pa je, da

izvira, kot mnoge druge te vrste na Slovenskem, iz časov, ko so Slovenci, že kristjani, s tem ali podobnim imenom označevali kraje, ki so po svojih preostankih ali sporočilu bili znani kot bivališča ali grobišča nekdanjih predсловenskih prebivalcev — ajdov. Tudi cesta z Ajdovščine proti severozahodu poteka po mnenju arheologov na temeljih in v smerih rimske ceste.²⁰⁸

Prva vas ob tej cesti je Spodnja Šiška, takó imenovana v razliko od nje na zahod ležeče Zgornje Šiške. Razlikovanje in delitev v Spodnjo in Zgornjo Šiško sega nazaj do 15. stoletja. Od obeh vasi je starejša Spodnja Šiška, omenjena prvič 1508. Nekatere listine imenujejo Spodnjo Šiško brez pridevka, medtem ko ga Zgornji Šiški dajejo. Pri dveh seliščih, razlikujočih se po pridevku »zgornji« oziroma »spodnji«, je pravilo, da je tisto, ki takega pridevka v virih nima, starejša naselbina.²⁰⁹ Jedro starega kmetskega selišča v Spodnji Šiški je bilo ob sedanji ulici Milana Majcna (Jernejevi cesti).²¹⁰ Ob njenem zahodnem koncu stoji cerkev sv. Jerneja. Pred to cerkvijo je bil 30. oktobra 1570, ob navzočnosti beneške in avstrijske gospode, »v vasi, ki se po nemško imenuje spodnji Keissach, po slovensko pa Chisschia«, sklenjen mir med Habsburžani in beneško republiko.²¹¹ Del Zgornje Šiške ima ime Jama; kraj se po moji vednosti imenuje v virih prvič 1414.²¹² Kaže se, da je jedro kmetskega selišča v Zgornji Šiški »tisti del vasi, ki je razpostavljen ob južni strani ceste, vodeče v Dravlje«.²¹³

Naslednja vas v smeri proti zahodu so Koseze. To majhno selišče ima ime po staroslovenskih kosezih, ki so jih Nemci zaradi njihovega plemiškega značaja imenovali »edlinge«. Zato ima v svojih prvih omembah tudi ta vas — kot mnoge druge naselbine kosezov na Slovenskem — naziv Edling, ne manjka pa tudi slovenski Koseze. Po tamošnji cerkvi sv. Marjete so v srednjem veku imenovali vas tudi »Koseze pri sv. Marjeti«.²¹⁴ Kmetsko jedro malega kraja je ležalo severozahodno od cerkve, tam, kjer se odcepi pot proti sedanji opekarni.²¹⁵

Obe Šiški, Koseze in druga kmetska selišča v severozahodnem območju današnje velike Ljubljane, s cerkvami v Spodnji Šiški, Kosezah in Glinici, so spadale v srednjem veku v faro Šentvid.²¹⁶ Po doslej znanih in dostopnih virih se od teh vasi omenjajo prvič: D r a v l j e, med 1136 in 1168 (Draulach, Draewlach, Drawlach, Dreolach, Drewlach),²¹⁷ Z a p u ž e,

1414 (Sapelsach, Sepplach!, Slepach!),²¹⁸ Trata, 1414 (ander —, dacz der —, zu der Tratten),²¹⁹ Kamna gorica, 1455 (Camengorici, Caminigorici, Camnegoriczi, Chaminygoriczi, Kameny goritzu, Staindorff, Steinpuechl),²²⁰ Glinica, 1568 (in Gleynitz, zu Gleynicz pey sand Antoni).²²¹ V Dolnicah (Dolinga) je bila 1498 kmetija s posestnikom Primožem Dolničarjem (Dullnytzar) po imenu.²²² Po času zelo zgodaj se v tem delu današnje velike Ljubljane imenuje leta 1178 kraj Luttich s tremi kmetijami, ki so bile posest stiškega samostana.²²³ Ime Luttich je pokrajinsko ime za celotno gozdnato ozemlje med Glinico in Gradaščico. Ohranjeno je danes v imenu kmetije Utik jugozahodno od Kosez, selišča Podutik in gozda Utik, ki sega od Viča do Prevala.²²⁴ Označbo Lutikh za deželnoknežji gozd med Ljubljano in Polhovim Gradcem je najti še pri Valvasorju.²²⁵ Iz Lutik je nastalo Vutik, iz te oblike pa Utik.²²⁶ Oblika Vutik nam je sporočena kot »Weytichk« leta 1312 in kot »Wittigkh« leta 1421.²²⁷

POTA NA POSAVJE — PEŠČENA JAMA IN CERKEV
 SV. KRIŠTOFA — VASI NA POSAVJU — BLATNA VAS
 — SENTPETRSKO ALI SENTJANZEVO PREDMESTJE —
 CERKEV SV. JANEZA NA PREDMESTJU — STARI SENT-
 JANŽ — TOMAČEVO — FARNA CERKEV SV. PETRA IN
 NJENA OKOLICA — LJUBLJANICA POD SENTPETROM
 — VODMAT, SELO, MOSTE — ZGORNJE IN SPODNJE
 POLJANE — STEPANJA VAS

Na Posavje so vodila iz stare Ljubljane tri večja pota: 1. v smeri nekdanje rimske ceste na Posavje, 2. pot skozi Blatno vas, 3. Šmartinska pot.

Med obema prvo imenovanima potoma omenjajo srednjeveški viri peščeno jamo (hergruben, helgruben, hergrwben), ki se je širila ob cerkvi in na prostoru kasnejšega pokopališča pri sv. Krištofu.²²⁸ Cerkev sv. Krištofa se omenja prvič 1476, ni bila torej sezidana šele 1497, kot se navadno omenja.²²⁹ V tem okolišu so bile v srednjem veku po večini njive, od teh viri nekatere po imenu imenujejo,²³⁰ bliže mestu pa tudi že vrtovi, med katerimi so stale posamezne kmetije, pristave in skednji.²³¹ Za sv. Krištofom se je ob glavni cesti odcepila pri lesenem križu pot v Kleče; tam je tudi potekala meja ljubljanskega mestnega pomirja.²³² Od vasi v tem delu Posavja se omenjajo prvič: Kleče 1359, Savlje 1282, Stožice 1363, Ježica 1363, Črnuče 1522. Med Ježico in Črnučami je vodil čez Savo brod, ki se omenja prvič leta 1403.²³³

Pot na Posavje skozi Blatno vas je današnja Kolodvorska ulica z nadaljevanjem proti severu, ki pa ga je železniška proga s postajo pretrgala.²³⁴ Blatna vas je selišče, nastalo ob prometni poti, »s hišami, ki jim pripada le ozek pas zemljišča ob cesti«. Njeno jedro je ležalo med odcepi današnje Dalmatinove ulice na južni strani in Pražakove oziroma Slomškove ulice na severu. V starih, na nemškem jeziku pisanih listinah se Blatna vas imenuje Gyes, Gys, Gees, Göss.²³⁵ Guess pomenja v bavarski nemščini močan tok vode deževnice ali snežnice v ravninskem svetu, posebno če se

preliva skozi ulice kakega selišča.²³⁶ Ker tak tok prinaša in pušča za sabo blato, je po mojem mnenju misliti na zvezo med Blatno vasjo in nazivom zanjo, ki nanj naletimo v listinah, pisanih na nemškem jeziku.

Pot v Blatno vas se je odcepila z današnje Trubarjeve (Šentpeterske) ceste. Ta se od 15. stoletja kot edini del Ljubljane izven obzidja imenuje »p r e d m e s t j e«, ali »forštat«, kakor so Ljubljanci tudi dejali.²³⁷ Za staro Ljubljano ob cesti proti Šentpetru in preko nje na severno in zahodno stran vse tja do današnje Titove (Dunajske) ceste je bil izza 15. pa do 18. stoletja v navadi tudi naziv »pri Šentjanžu« (zu Sannd Johannes) ali »Šentjanžovo predmestje« (vorstadt bei St. Johannes); to je po nekdanji tamošnji cerkvi sv. Janeza.²³⁸

Legó cerkve sv. Janeza so v srednjem veku — podobno kot avguštinske sv. Martina — označevali s »pred mostom«, to je Spodnjim ali Špitalskim mostom, ali pa tudi s pridevkom »v predmestju«. Razlikovati pa je cerkev sv. Janeza od cerkve sv. Martina, čeprav je Valvasor in so — Valvasorju sledeč — mnogi združili obe cerkvi kar v eno samo: Martina in Janeza Krstnika.

Cerkev Janeza Krstnika je po časovnem omenjanju ena najstarejših v območju današnje Ljubljane. Pojavi se z označbo »cerkev sv. Janeza pred starim mostom« (ecclesia sancti Johannis ante pontem veterem) prvič leta 1280.²³⁹ Domnevam, da je stari most Spodnji ali Špitalski most, tako imenovan edinokrat v virih, to pa zato, ker je bil starejši od kasneje nastalega Zgornjega ali Čevljarskega mostu. V 14. in 15. stoletju se cerkev sv. Janeza nekolikokrat omenja: leta 1386 je imela svojega kaplana; leta 1402 je pri nji obstajala bratovščina, ki je imela v Šentjanževem predmestju tudi nepremično posest; leta 1456 sta prodala ljubljanski meščan Marin Prašiček (Praessitzschekg) in njegova žena Katarina svojo, pri cerkvi ležečo hišo in voštat ključarjem te cerkve.²⁴⁰

Legó cerkve sv. Janeza je označena tudi kot blizu oziroma v sosesčini farne cerkve sv. Petra. Pravico podeljevati kaplanijo pri njej je imel šentpeterski župnik, kaplan pa je bil — enako kot duhovniki pri cerkvi sv. Nikolaja — dolžan pri fari v Šentpetru pomagati pri petju in mašah in, če je bilo potrebno, je moral tudi hoditi obhajati. Ko je bila od 1444 do 1462 fara pri sv. Petru vtelesena cistercijanskemu samostanu v Dunajskem Novem mestu (Wiener Neu-

stadt) je bila hkrati z njo tja inkorporirana tudi cerkev sv. Janeza. Sredi 16. stoletja (1554) je bilo zaukazano porušenje te cerkve, da bi Turki ne našli v njej zavetja, kadar bi napadali Ljubljano. Kamenje naj se uporabi za mestno obzidje, kar se je tudi zgodilo.²⁴¹ Vendar se tudi kasneje tamošnji okoliš po položaju nekdanje cerkve večkrat označuje kot Šentjanževo predmestje.

Za povsem točno lego nekdanje ljubljanske cerkve sv. Janeza ne vemo. Vrhovec — sicer brez podrobne utemeljitve — meni, da je stala ta cerkev nekje ob današnji Titovi cesti.²⁴² Vrhovnik bi mogel na prostoru med Zvezdo in glavno postajo dati mesto le kakemu znamenju sv. Janeza, domneva pa, da je cerkev Janeza Krstnika stala ob stikališču današnje Vidovdanske in Trubarjeve. (Šentpeterske) ceste, tam, kjer je bila nekdanj za časa škofa Hrena postavljena kapelica ali znamenje Janeza Krstnika. To znamenje je bilo odstranjeno leta 1888; po njem se še danes kratka, k Ljubljani vodi uličica imenuje Znamenjska ulica.²⁴³ Vrhovnikovo domnevo potrjuje podatek iz 18. stoletja, ko so nameravali cerkev sv. Janeza Krstnika obnoviti, ki pravi, da je ta nekdanja cerkev stala med tedanjo Schnedizovo pristavo in znamenjem Janeza Krstnika, tam, kjer leži špitalski vrt.²⁴⁴ Schnedizova pristava je v začetku 19. stoletja stala na mestu današnje hiše št. 52 na Trubarjevi (Šentpeterski) cesti; špitalski vrt je pa vrt, ki je bil med 1620 in 1623 kupljen za lazaret, danes stoji tam hiša na Trubarjevi (Šentpeterski) cesti št. 54; znamenje sv. Janeza je pa stalo na križišču Trubarjeve (Šentpeterske) in Vidovdanske ceste.²⁴⁵ Dodati bi bilo še poročilo škofa Hrena, ki pravi, da je stala cerkev sv. Janeza tam, kjer so pri procesiji v osmini Rešnjega telesa postavljali drugo postajo.²⁴⁶

Da je bila nekdanja cerkev na Šentjanževem predmestju posvečena prav Janezu Krstniku, tega nam stare listine, ki govore na splošno le o cerkvi sv. Janeza, nikjer ne povedo. Vendar moremo iz poročil kasnejše dobe in iz Krstnikovega znamenja sklepati, da je bil Janez Krstnik tisti, ki mu je bila ta nekdanja ljubljanska cerkev posvečena.²⁴⁷

Patrocinij Janeza Krstnika dá misliti. Že starokrščanska doba pozna v bližini cerkva, v katerih so se opravljala glavna bogoslužna opravila določene cerkvene občine, še posebne cerkve, namenjene za krstne obrede. V srednjem veku so

stale take krstne cerkve, posvečene Janezu Krstniku, večkrat v bližini starih farnih cerkva. Na Bavarskem so postavljali krstne cerkve, namenjene krstu odraslih, posebno radi ob mirno tekočih in bistrih vodah; v te so potapljali krščence, ostali obred pa se je vršil v poleg stoječih cerkvah. Kjer so bili ljudje gosteje naseljeni, naletimo na krstne, Janezu Krstniku posvečene cerkve večkrat v neposredni bližini farne cerkve, če le ni manjkala v sosesčini tekoča ali stoječa voda, za krst odraslih pripravna. Take cerkve so bile večkrat tudi pomožne in podružne cerkve v zadevah dušnega pastirstva. Na Bavarskem je več primerov, da je v bližini farne cerkve, posvečene sv. Petru, stala podružna cerkev, posvečena Janezu Krstniku.²⁴⁸ V Salzburgu, od koder so v starejših časih širili krščanstvo med Slovence, je stala v bližini stolnice cerkev, posvečena Janezu Krstniku; omenja se že v 9. stoletju. Podobno je bilo tudi v drugih krajih s stolno cerkvijo.²⁴⁹ Na ozemlju skoraj vseh koroških prafarâ stoje tudi cerkve Janeza Krstnika; ena med njimi, posvečena sredi 12. stoletja, se naravnost imenuje »krstna kapela« s pravico imeti svojega duhovnika.²⁵⁰

Če vse to premotrimo in preudarimo, od kod so v naše kraje prihajale uredbe krščanstva, se mi sklep ne zdi neosnovan, da je tudi nekdanja ljubljanska cerkev Janeza Krstnika, ki je stala na bregu mimo tekoče Ljubljanice in ki je po času omenjanja ena najstarejših ljubljanskih cerkva, bila krstna cerkev stare ljubljanske prafare, ki je imela sedež v neposredni bližini, pri cerkvi sv. Petra.

Okolica starega Šentjanža je imela v poznem srednjem veku pol vaško-kmečki, pol predmestni značaj. Bliže Spodnjemu ali Špitalskemu mostu so v predmestnih hišah današnje Trubarjeve ceste stanovali po večini obrtniki, kar sem že omenil (str. 46). Od križišča današnje Trubarjeve ceste z Resljevo na vzhod in v Kravji dolini ali na današnji Vidovdanski cesti se je pa razprostiralo jedro starega Šentjanža s pretežno ruralnim značajem. Ob Trubarjevi (Šentpetrski) cesti, ki so jo imenovali tudi Šentjanževa gasa, so bile domačije po večini postavljene na severni strani ceste.²⁵¹ Eden glavnih zemljiških gospodov pri Šentjanžu je bil križniški red, ki je imel svoje kmetije, pristave, hiše, domce in njive na današnji Trubarjevi cesti ter v Prečni, Kolodvorski in Dalmatinovi ulici. Pa tudi v tem pretežno vaškem delu Ljubljane kažejo priimki ljudi ob koncu 15. sto-

letja na obrtniški značaj ali poklic (Peter Kramer, Cristoff Kursner, Gregor Sneider, Peter Schuester, Rasem Maurer, Michelin Schuester, Maomecz Cramer). Sicer pa kažejo takó imena kot priimki tamošnjih stanovalcev na domačine (na primer Juri Swenczic, Conrad Podlipnick, Martin Suppan, Juri Nouack, Mochor Pobogkh, Peter Chudmal, Benedict Koschicza, Turgkh, Michse Malicz, Goltshann), le v Conczu Pugendorfferju bi mogli domnevati priseljenca od drugod.²⁵²

Pri cerkvi sv. Janeza se je skozi Kravjo dolino odcepila med njivami pot na Posavje. Sredi njiv, od katerih se ene imenujejo »dolge«, druge pa »škofje«, je stal kamnit križ, pri katerem so obglavljali zločince.²⁵³ »Dolge njive« so se razprostirale na ozemlju današnje glavne postaje od Slomškove ulice proti severu, »škofje njive« med sv. Petrom in Vidovdansko cesto, križ je pa stal na današnjem Friškovcu. Pot je od sv. Janeza peljala v vas Šmartno, vodila pa je naravnost v vas, ne mimo vasi kot današnja cesta. Pri Savi je mogel potnik z brodom preko reke v Šentjakob. Od tod je peljala dalje cesta proti Kamniku.^{253a}

Vas *Tomačevo* se omenja prvič 1450, *Jarše* pa 1451 z lego »pri sv. Juriju«, kar pomenja cerkev v Stožicah.²⁵⁴

Od cerkve sv. Janeza ni bilo daleč do cerkve sv. Petra. O stari ljubljanski farni cerkvi pri sv. Petru »izveni obzidja« imamo iz starejših časov le malo topografskih podatkov. Ni moj namen preiskovati, kako daleč nazaj gre nastanek šentpetske cerkve in fare in kolikšen je bil obseg stare šentpetske fare.²⁵⁵ V okviru te razprave naj omenim le to, kar nam je o topografiji prve ljubljanske farne cerkve mimo tega, kar smo doslej o tem vedeli iz priobčenih zanesljivih virov, znanega iz neobjavljenih starejših listin, tja do začetka 16. stoletja. Prvi po imenu znani ljubljanski župnik je Peter, omenjen 1165. Kajpak je morala stati takrat tudi že njegova farna cerkev, ki se pa s tem nazivom prvič izrecno omenja šele sto let kasneje: 1262 »aput Laybacum in parrochiali ecclesia sancti Petri«, »aput beatum Petrum«, »apud Laybacum in plebe in ecclesia sancti Petri«. Tega leta se imenuje tudi prvič župnišče (in domo plebani), ki je moralo imeti vsaj leta 1454 nadstropje, kajti takrat se omenja v njem zgornja soba.²⁵⁶ Od oltarjev v cerkvi je naveden v meni znanih virih edino le tisti Matere božje. Vse do nove zidave šentpetske cerkve v prvi polovici

18. stoletja je imela ljubljanska cerkev »pri fari« le en zvonik, ki se omenja 1444.²⁵⁷ Na mestu šentpeterske cerkve so pokopavali mrliče v staroslovenski dobi, mogoče že v 8. in 9. stoletju.²⁵⁸ Pokopališča okoli cerkve starejši viri ne omenjajo, obstajalo pa je brez dvoma. Kostnica, ki je stala sredi pokopališča in imela svojega kaplana, se omenja prvič leta 1500, je pa po nastanku brez dvoma starejša.²⁵⁹

Drugi podatki o topografiji srednjeveške šentpeterske cerkve, ki bi bili zanesljivi, mi niso znani. Beležka nekega brezimnega pisca, da je bila leta 1385 zidana cerkev pri sv. Petru, se ne da preveriti.²⁶⁰ Vrhovc jo je, kot marsikaj drugega, preveč lahke vere prevzel in dodal, da je bila tedaj zidana cerkev v gotskem slogu. Mogoče je bil takrat starejši cerkveni ladji prizidan nov prezbiterij v gotskem slogu. Verjeti pa je napisu na kamniti plošči, ki je vzdana na desni strani ob vhodu v današnjo cerkev in ki so jo postavili leta 1618; ta pravi, da so 3. junija 1472 Turki zažgali in opustošili cerkev sv. Petra.²⁶¹

Cerkve sv. Petra s pokopališčem in kostnico je v srednjem veku stala skoraj na samem sredi vrtov in njiv. Razen župnišča in cerkvnikove hiše je bilo okoli nje le malo stavb. Zavetišče za gobave je bilo blizu sv. Petra postavljeno leta 1534; lazaret pa, ki je stal na mestu današnje šentpeterske vojašnice, so zgradili leta 1635.²⁶² Nedvomno ni bila starejša pokrajinska podoba cerkve z okolico precej drugačna od pogleda, kakršnega nam iz dobe okoli 1660 prikazuje Valvasorjeva zbirka risb nekdanje Ljubljane.²⁶³

Niže pod sv. Petrom ob Ljubljani omenjajo viri iz 15. in 16. stoletja neki dvor in dva mlina,²⁶⁴ od katerih je bil eden lastnina šentpeterske cerkve. Tudi na poljanski strani se omenjajo mlini in stope; prejkone so bili tam, kjer so za današnjo bolnico še sredi 18. stoletja stali mlini. Eden tamkajšnjih mlinov je bil last ljubljanskega kapitlja in ga je ta dajal v najem.²⁶⁵ Ljubljana je v tem kraju tekla in se razlivala veliko bolj na široko kot danes, tako da se omenjata in da rišejo načrti iz 18. stoletja sredi reke celo dva otočka, tako imenovana »gosja otoka«.²⁶⁶

V polju za sv. Petrom je še na mapah iz prejšnjega stoletja načrtana struga Ljubljani vse drugače kot teče reka danes. Približno pri današnjem mostu odzadaj bolnice se je Ljubljana oddelila od sedanjega rečnega toka, tekla proti severu do vasi Vodmat, katere ruralno jedro je

iskati okoli današnjega Vodmatskega trga, se pa nato južno od Vodmatskega trga obrnila v ostrem loku proti jugovzhodu, tekla zahodno in južno od današnjega gradu Kodeljevega v širokem loku — od Soteske skoraj do Štepanjskega mostu v koritu današnjega Gruberjevega prekopa — se zaobrnila od Štepanjskega mostu zopet proti severovzhodu in dosegla današnjo rečno strugo pri brvi na Selu. Pod vojaško bolnico do brvi na Selu teče Ljubljanica v ravni črti šele od regulacije reke v letih 1827—1828, veliki deli njene stare struge v loku okoli Kodeljevega so pa danes suhi.²⁶⁷

Po nekdanji vodni strugi pri Vodmatu ima vas Vodmat ime, to je kraj ob motni vodi.²⁶⁸ Na nemški jezik so prevajali strugo reke z »gyes« (srednjevisokonemško »gieze« — tekoča voda, pa tudi ozek in globok rokav reke). Pod »gyes« se v 15. stoletju omenja pot k stopam ob Ljubljani.²⁶⁹ Vas **V o d m a t** se v menih znanih virih imenuje prvič 1405, **S e l o** 1312, **M o s t e** pa 1330.²⁷⁰ V vseh treh vaških seliščih je imel posest križniški red. Vasi je družila nekdanja pot, katere — sicer prekinjena — sled je današnja Stara pot (Šlajmerjeva ulica) pri porodnišnici in Stara pot iz Sela v Moste. Prvotno vaško jedro Most je ležalo na vzhod od današnjega izliva Gruberjevega kanala v Ljubljani.²⁷¹ Vas ne bo imela ime po kakem mostu ali brvi čez Ljubljano, ki se v virih v tem kraju nikdar ne omenja, pač pa bo, kot kraji s takim imenom drugod na Slovenskem, kraj, kjer je bila pot v vasi podobno kot na mostu, z bruni obložena.²⁷²

Vrnimo se z levega brega Ljubljane na njen desni breg. Izven obzidja in jarka pred Kloštrskimi vrati so se tudi v tem, kasneje Zgornje Poljane imenovanem delu Ljubljane pred obzidjem razprostirali — mimo posameznih biš in pristav — predvsem vrtovi.²⁷³ Skupino takih vrtov, dvorcev in pristav ob mestnem jarku med pobočjem grajskega griča in cesto v Poljane je 1449 kupil škof iz istrskega Pična, Martin po imenu, ki je bil od 1447 po oglejskem patriarhu imenovan generalni vikar za oglejski patriarhat izven Benečije in je rezidiral ter 1456 umrl v Ljubljani. Škofa Martina so pokopali v cerkvi sv. Nikolaja, kjer je še danes pod pevskim korom vzdana njegova nagrobna plošča.²⁷⁴ Po ustanovitvi škofije je pridobil obsežne vrtove na Poljanah ljubljanski stolni kapitelj.²⁷⁵

V Zgornjih Poljanah je bil glavni zemljiški gospod šentpeterska fara, po ustanovitvi pa ljubljanska škofija in njen

stolni kapitelj. Zgornje Poljane so imele že v starejših časih razvoja Ljubljane predmestni značaj, medtem ko so bile Spodnje Poljane, ki so se širile od današnjega Ambroževega trga na vzhod, močno kmetiške.²⁷⁶ Tu so nad ježo Ljubljanice stale domačije malega vaškega selišča Poljane (Polan), ki je ob koncu 15. stoletja (1496) štelo pet kmetov in tri kajzarje, podložne deželnemu vicedomu.²⁷⁷

Iz Poljan pelje pot pod Golovcem skozi Sotesko (Ainödt), ki je tam, kjer se golovski hrib najbolj približa Ljubljani in kjer je nekoč potekala meja ljubljanskega mestnega pomirja, v Štepanjovas. To vaško selišče, ki šteje danes v območje »velike Ljubljane«, so še do 16. stoletja imenovali z dvema imenom, včasih po Štefanu ali Stepanu, včasih pa »Diepoldova vas« (1421, 1422 Diepoltstorff, 1427 Stiepmansdorf, 1444 Stipansdorf, Stipendorf, 1446 Stiepansdorf, 1496 Diepaldsdorff, 1526 cerkev sv. Štefana v Diepolstorff). V slovenski izgovorjavi se je po nemškem osebnem imenu Diepoldu prikrojeno krajevno ime glasilo nemara tako kot krajevno ime istega izvora pri Domžalah: Depalja vas.²⁷⁸ Ne drži Vrhovčeva razlaga, da je ime Štepanja vas novejšega nastanka; najti ga je v meni znanih virih prvič leta 1427; ime ima pač po Štefanu, ki mu je cerkev v vasi posvečena.²⁷⁹

OPOMBE

¹ Zbirke gradiva, knjige in razprave, ki jih večkrat uporabljam in zato navajam s skrajšanimi naslovi, so naslednje:

Valvasor, Ehre = Die Ehre des Hertzogthums Crain, Laybach 1689.

Klunov Archiv = Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain, II. und III. Heft, Laibach 1854; tukaj zlasti razprava, ki jo je napisal Fr. X. Richter, Geschichte der Stadt Laibach von den ältesten Zeiten bis zur Gründung des Laibacher Bisthums im J. 1461, str. 141—290 (ponatis iz Hormayrjevega Neues Archiv für Geschichte, Staatenkunde, Literatur und Kunst, 1829).

V. F. Klun, *Diplomatarium Carniolicum* = Diplomatarium Carniolicum. Namens des historischen Vereines für Krain herausgegeben von Dr. V. F. Klun. I. Band. Laibach 1855 (priloga k Mittheilungen des historischen Vereines für Krain, X, 1855).

I. *Vrhovec, Topografiški opis Ljubljane* = Topografiški opis Ljubljane in zgodovina ljubljanskega mestnega zastopa v minulih stoletjih, Letopis Matice Slovenske za leto 1885, str. 184—270.

I. *Vrhovec, Laibach* = Die wohllöbl. landesfürstl. Hauptstadt Laibach, Laibach 1886.

Fr. Komatar, *Jahresbericht ljubljanske realke za 1905/4* = Das städtische Archiv in Laibach, Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Laibach für das Schuljahr 1905/1904. Laibach 1904, str. 1—43.

I. *Vrhovnik v Danici 1905* = Zatrte nekdanje cerkve in kapele ljubljanske. Danica, cerkven časopis za slovenske pokrajine, I (1905), št. 2 do 44 (s presledki).

Fr. Stelè, *Valvasorjeva Ljubljana*, izšlo v Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo, IX (1928), str. 70—98.

A. Melik, *Razvoj Ljubljane*, izšlo v Geografskem vestniku, V/VI (1929/1930), str. 93—137.

Fr. Zwitter, *Razvoj ljubljanskega teritorija*, izšlo v Geografskem vestniku, V/VI (1929/1930), str. 138—154.

S. Ilešič, *Prvotna kmetska naselja v območju Velike Ljubljane*, izšlo v Geografskem vestniku, V/VI (1929/1930), str. 154—160.

VI. Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš in njih stanovalcev* (v rokopisu, katerega hrani po en izvod Mestni arhiv v Ljubljani in Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za zgodovino, sekcija za občo in narodno zgodovino).

² Avtobiografija kranjskega deželnega upravitelja Krištofa von Thein iz dobe 1484—1490: drei stet vndt ein trefflich schloss darüber (Archiv für österreichische Geschichte, 53, 1875, 112).

³ O tem Fr. Zwitter, *Razvoj ljubljanskega teritorija*, 140 dalje in A. Melik, *Razvoj Ljubljane*, 112 dalje.

⁴ O nastanku Ljubljane ob rimskem potu na Dolenjsko in o mostu preko Ljubljanice: Melik, Razvoj Ljubljane, 108 dalje (s starejšo literaturo, ki ji je dodati R. Ložar, Most iz rimske Emone čez Ljubljanico, Glasnik Muzejskega društva, XVI, 1935, 127—129).

⁵ Klun, Diplomatarium Carniolicum, 70, št. 102.

⁶ O tem A. Melik, Razvoj Ljubljane, 116 dalje in Fr. Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija, 145, 146.

⁷ Vicedomski urbarji 1496, 1513/4 in 1527 v Državnem arhivu v Ljubljani (vicedomski arhiv, I 54 a) in v opombi 5 citirana listina iz 1535, iz katere je pa seznam prebivalcev objavil šele Komatar, Mitteilungen des Musealvereines für Krain, XVI, 1903, 157—159. — Delni seznam iz 1600: A. Müllner v Argo, IV (1895), 141. — Imena 78 posestnikov po urbarjih 1620—1623 v Rožni ulici. »na gori, kjer se gre k vicedomskemu stolpu« in v Hrenovi ulici je priobčil Vl. Fabjančič v Kroniki slovenskih mest, IV, 41, 42.

⁸ Klun, Diplomatarium Carniolicum, 70, št. 101. Valvasor, Ehre, XI, 666. — »Stari grad« omenja Vrhovec, Topografski opis Ljubljane, 189. — Mojster zlatar Nikolaj Zafranič (Sefranicz, Saffranitz), 1508 (Register bratovščine sv. Krištofa v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani, fasc. 92/11, str. 26, 71, 104).

⁹ Fabjančič, Knjiga hiš I, Florijanska ulica 59.

¹⁰ F. Stelè, Valvasorjeva Ljubljana, 79. — 1620—1623 »am gang an der ringmauer beim Altenmarkter thor«, tukaj posestnika vrvarja (Fabjančič v Kroniki slovenskih mest, IV, 42 in Knjiga hiš, I, Stari trg). — Vrhovec, Laibach, 39, imenuje ulico Hundsgasse oziroma Seilergang.

¹¹ Ehre, XI, 667.

¹² In dem gassen als man zu sanct Jacobskirchen gehen will, 1527 (Vrhovec, Topografski opis Ljubljane, 205; Laibach, 50 in Zbornik Matice Slovenske, 1901, 129, op. 3; 151). — Fabjančič, Knjiga hiš, I, jezuitske stavbe na Sv. Jakoba trgu.

¹³ Valvasor, Ehre, XI, 689, 694. — Vrhovec, Topografski opis Ljubljane, 202—205; Laibach, 49 in Zbornik Matice Slovenske, 1901, 129.

^{13a} E. Klebel v Carinhiji, I, 117 (1927), 88.

¹⁴ I. Vrhovnik, v monografiji Ivan Vrhovec, 64, op. 83, po listini iz 1385 v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani. — Izvestja Muzejskega društva, VIII (1898), 135. — Listina 1400, april 28, v Hofkammerarchiv na Dunaju (chapplan zu sand Jacob in dem alten marcht ze Laybach). Kaplan pri sv. Jakobu se v listinah iz 15. stoletja še večkrat omenja.

¹⁵ J. Gruden, Cerkvene razmere med Slovenci v petnajstem stoletju in ustanovitve ljubljanske škofije, 91. — V Steska, Ob tristoletnici šentjakobske cerkve v Ljubljani (1915), 5.

¹⁶ Valvasor, Ehre, VIII, 704. — Vrhovec, Laibach, 50. — A. K. v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, 1902, 48. — Škofa Hrena Protocollum pontificalium, II, str. 139, v Škofijskem arhivu v Ljubljani.

¹⁷ Listine v Državnem arhivu v Ljubljani. — Puzel, Idiographia... monasterii Sitticensis (rokopis v Državnem arhivu v

Ljubljani, str. 49). — M. Mikuš, Vrsta stiških opatov, 46, 47. — M. Mikuš, Topografija stiške zemlje, 23, 53, 67. — Fabjančič, Knjiga hiš, I, Stari trg 34.

¹⁸ Listina 1344, april 26, v Državnem arhivu v Ljubljani. — Zgodovinski zbornik, 514. — Vrhovec v Zborniku Matice Slovenske, 1901, 135. — Kronika slovenskih mest, IV, 42 (1620—1623). — Fabjančič, Knjiga hiš, I, Stari trg, hiše na Sv. Jakoba trgu.

¹⁹ Vodnjak in lipa: Valvasor, Ehre, XI, 685; XV, 460, 461. — Mestna hiša: Vrhovec, Topografski opis Ljubljane, 189, 190; Laibach, 72, 80—82. — Müllner v Argo, IV, 76.

²⁰ Valvasor, Ehre, I, 710; XI, 685; XV, 460, 461. — Radič v Ljubljanskem Zvonu, 1886, 626. — Vrhovec, Laibach, 70. — Vrhovnik v Kroniki slovenskih mest, I, 138. — Škofa Hrena Protocollum pontificalium, II, str. 276, v Škofijskem arhivu v Ljubljani.

²¹ Valvasor, Ehre, XI, 671. — V. Fabjančič v Tovarišu, 1948, 537.

²² Mestni sodni zapisniki v Mestnem arhivu v Ljubljani, 1552, fol. 162', 165', 168'. — Klunov Archiv, II/III, 200. — Vrhovec, Laibach, 72, 80. — Fabjančič v Kroniki slovenskih mest, VII, 117, 142 in Knjiga hiš, I, Stari trg 4. — Mogoče se na stojnice za kruh pod Trančo nanaša priimek ljubljanskega meščana l. 1500: Heinrich pi den prottischen (Archiv für Heimatkunde, II, 243); 1509 febr. 8, »von den prottischen« (listina v Drž. arhivu na Dunaju).

²³ Vrhovec, Laibach, 12. — Müllner v Argo, IV, 140. — Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija, 141. — Fabjančič v Kroniki slovenskih mest, VII, 113, op. 2 in Knjiga hiš, I, Stari trg 5, 6.

²⁴ Müllner v Argo, IV, 140. — Mitteilungen des Musealvereines für Krain, 1902, 163.

^{24a} Fabjančič, Knjiga hiš, I, Stari trg 4.

²⁵ Fabjančič v Kroniki slovenskih mest, IV, 42; Knjiga hiš, I, Stari trg, Reber.

²⁶ Mestni sodni zapisniki iz 1599, fol. 124, 147', 153, v Mestnem arhivu v Ljubljani. — Valvasor, Ehre, XI, 669. — Vrhovec, Laibach, 12. — Müllner v Argo, IV, 229. — Melik, Razvoj Ljubljane, 124. — Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija, 141. — Veduta Ljubljane okoli 1660 (Stelè, Valvasorjeva Ljubljana, slika 33). — Mantuani v Kroniki slovenskih mest, IV, 163, 165 (Stierovo poročilo 1660).

²⁷ Pei dem thor da man get auz der stat in den alten marcht, 1524 julij 4 (listina v Državnem arhivu na Dunaju). — Neben dem thor so in den alten markt, 1505 (Vrhovec, Laibach, 11). — Fabjančič, Knjiga hiš, I, Stari trg, 3 in 2.

²⁸ Müllner, Argo, 1895, št. 9 (zemljevid zgodovinskega razvoja Ljubljane). — A. Melik, Razvoj Ljubljane, 124.

²⁹ Klunov Archiv, II/III, 195 (1280). — Melik, Razvoj Ljubljane, 120, 123.

³⁰ Prvič »pei der obern prukken« 1524 julij 4 (listina v Državnem arhivu na Dunaju).

³¹ Mesnice na Zgornjem mostu: 1466 oktober 25 (Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen, X, 1853, 435), 1477 januar 4 (li-

stina v Državnem arhivu na Dunaju = Mittheilungen des Histor. Vereins für Krain, 1863, 89). — O mostu in kolibah na njem: Valvasor, Ehre, XI, 672; R. Andrejka v Kroniki slovenskih mest, V, 18. — Urbar špitala v Ljubljani, 1541 (fol. 4'), okoli 1568 (fol. 1,2), v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani (fasc. 64/21). Na nove podatke o mesnicah na Zgornjem mostu me je ljubeznivo opozoril tovariš arhivar B. Otorepec.

³² R. Puschnig, Zur Geschichte des untersteirischen Klosters Geirach, Das Joanneum, I, 1940, 143 (listina v prepisu iz dobe okoli 1568). — Valvasor, Ehre, XI, 665.

³³ 1507 junij 13 (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju, natis pri Zwitteru, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, 68). — 1524 julij 4 (listina v Državnem arhivu na Dunaju). — Primerjaj: A. Melik, Razvoj Ljubljane, 118; F. Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija, 140 in Starejša kranjska mesta in meščanstvo, 10. — Seznam stiških listin v Škofijskem arhivu v Ljubljani iz 18. stoletja datira listino z omembo »in veteri oppido«, ki jo navaja Puzel (Idiographia... monasterii Sitticensis, str. 49, rokopis v Drž. arhivu v Ljubljani) z letnico 1515, pravilno z letom 1415. — Primerjaj: M. Mikuž, Topografija stiške zemlje, 53, 67.

³⁴ Gradivo za zgodovino Slovencev, V, št. 664 in 665. — Schumi, Urkunden- und Regestenbuch des H. Krain, II, 251. — Archiv für Heimatkunde, I, 27. — Fontes rerum Austriacarum, II. Abt., I, 128.

³⁵ Valvasor, Ehre, XI, velika veduta Ljubljane; Stelè, Valvasorjeva Ljubljana, 85 in slika 45. — N. Šumi, Varstvo spomenikov, IV (1951-2), 55 d., 61 d.

³⁶ Mittheilungen des histor. Vereins für Krain, 1863, 35. — Listine v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju: 1351 marec 2, 1351 oktober 30, 1362 junij 12, 1429 maj 25. — Valvasor, Ehre, XI, 690.

³⁷ Pettenegg, Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives, 294, n. 1122. — Urbar v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju iz l. 1490, fol. 148 (bey der schuell). — Bey der schull, 1450, 1534 (Komatar v Jahresbericht ljubljanske realke za 1903/4, 25, 38). — 1597, hiša pri Nemških vratih, ki meji za zgornjo stran s šolo Nemškega reda (Mittheilungen der histor. Vereins für Krain, 1860, 102).

³⁸ Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, 68.

³⁹ Urbar v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju iz 1490, fol. 148 dalje. — Zapisnik podložnikov komende iz 1534 (Komatar v Jahresbericht ljubljanske realke za 1903/4, 38).

⁴⁰ Prvič v listini 1566 julij 20, v arhivu Nem. viteškega reda na Dunaju, »in der Fischergazzen«.

⁴¹ Mnenje Vrhovnik-Rus, Trnovska župnija v Ljubljani, 34. — Glede Krakovega zgoraj str. 39.

⁴² »An dem Rain«, 1518 februar 1 (Mitteilungen des Musealvereines für Krain, 1900, 50).

⁴³ Vicedomski računi za Kranjsko 1421—1423 (Hofkammerarchiv na Dunaju, rokopis 107, fol. 32', 64).

⁴⁴ Schumi, Urkundenbuch... Krain, II, 236. — Mitteilungen des Musealvereines für Krain, 1900, 49 (1517). — Listine 1449 marec 24 in 1456 februar 14, v Državnem arhivu na Dunaju. — Fabjančič, Knjiga hiš, II, Novi trg, Breg 20.

⁴⁵ Valvasor, Ehre, XI, 693. — Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, 1848, 145. — I. Vrhovnik, Danica, 1903, 254.

⁴⁶ Listina 1449 marec 24, v Državnem arhivu na Dunaju. — Prepis v Liber fundationum, str. 113 dalje, v Škofijskem arhivu v Ljubljani; prav tam tudi prepisi spodaj v opombah 47 in 48 navedenih listin: 1449 maj 9, 1449 jul. 24, 1449 jul. 25, 1449 avg. 5, 1458 febr. 17.

⁴⁷ Listine 1429 jan. 4 in maj 13, 1437 april 7, 1438 junij 23, 1449 maj 9 (dve listini), 1449 junij 10, šest prepisov listin iz 1448 in 1449, vse v Državnem arhivu na Dunaju. — 1454 oktober 25 (Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, 71). Regest listine 1437 april 7: Fontes rerum Austriacarum, II. Abt., 59, 366.

⁴⁸ Listine 1449 julij 24, 1449 julij 25, 1449 avgust 5, 1458 febr. 17, 1460 januar 30, 1460 februar 18, vse v Državnem arhivu na Dunaju. — Listina 1453 sept. 3, v prepisu iz 19. stoletja, v Deželnem arhivu v Gradcu. — Listina 1449 julij 20, v Škofijskem arhivu v Ljubljani.

⁴⁹ Škofa Hrena Protocollum pontificalium, I, 160, 215 (po originalu v Nadškofijskem arhivu v Zagrebu prepis v Škofijskem arhivu v Ljubljani). — Vrhovnik v Danici, 1903, 267, 268.

⁵⁰ Archiv für Kunde österr. Geschichts-Quellen, X (1853), 435 (listina 1466 oktober 25). — 1496, padstubbenn im werdt zw Laibach (vicedomski urbar v Državnem arhivu v Ljubljani). — A. Koblar, Kopališča v Ljubljani, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, X (1900), 68 (podatki iz 1527 in 1596). — Fabjančič, Knjiga hiš, II, Novi trg, Breg 20 — Ljubljanski sejni protokoli v Mestnem arhivu v Ljubljani, 9. marca 1537, fol. 47.

⁵¹ Vrhovec, Topografiški opis Ljubljane, 206 in Laibach, 65.

⁵² Protokol škofa Hrena (kot zgoraj pri opombi 49), str. 215. — A. Koblar v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, VIII (1898), 176. — I. Vrhovnik v Kroniki slovenskih mest, I (1934), 139.

⁵³ Chmel v Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen, III (1849), 151, n. 199.

⁵⁴ Valvasor, Ehre, XI, 710, 711; XV, 309, 319.

⁵⁵ Kodeks R 52, fol. 60', v Državnem arhivu na Dunaju. — J. E. Scherer, Die Rechtsverhältnisse der Juden in deutsch-österreichischen Ländern, 518 dalje. — J. Zontar, Banke in bankirji v mestih srednjeveške Slovenije, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, XIII (1932), 23, 33, op. 44 in 49.

⁵⁶ Klun, Diplomatarium Carniolicum, 65, n. 95. — J. K(essler) Podgorjanski, Judje na Kranjskem, Zbornik Matice Slovenske, VIII (1906), 133, 154.

⁵⁷ O sinagogi in cerkvi Vseh svetnikov, s starejšo literaturo: I. Vrhovnik v Kroniki slovenskih mest, II. 1935, 95.

⁵⁸ Na primer Vrhovec, Topografiški opis Ljubljane, 191.

- ⁵⁹ A. Melik, Razvoj Ljubljane, 121, 122.
- ⁶⁰ Listine 1370 maj 5, 1373 april 23, 1383 januar 11 in 1422 sept. 1 (v Državnem arhivu na Dunaju).
- ⁶¹ Chmel v Archiv für Kunde österr. Geschichts-Quellen, III (1849), 151, n. 199. — Vicedomski urbar iz 1496, v Državnem arhivu v Ljubljani. — Listine 1464 januar 16 in 1467 januar 16, v Državnem arhivu v Ljubljani. — V. Fabjančič v Tovarišu, IV (1948), 734.
- ⁶² Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, 1848, 85.
- ⁶³ A. Jellouschek v Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, 1858, 61. — Jelovškova nekritična tolmačenja in napačne trditve je zavrnil V. Fabjančič v Tovarišu, IV (1948), 734. — Fabjančič, Knjiga hiš, II, Novi trg 3. — Valvasor, Ehre, XI, 714.
- ⁶⁴ Dimitz, Geschichte Krains, II, 289, s citatom »Landsch. Arch. Fasz. 207«. — Klun, Diplomatarium Carniolicum, 67, n. 98. — V. Fabjančič v Tovarišu, IV (1948), 735.
- ⁶⁵ Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, 1865, 19.
- ⁶⁶ 1524 julij 4 »auz der stat in den alten marcht« (listina v Državnem arhivu na Dunaju); 1421—1423 »mul bei sand Niclas in der stat« (vicedomski računi, Hofkammerarchiv na Dunaju).
- ⁶⁷ Citati pri opombah 100 in 111.
- ⁶⁸ Listina 1344 april 26, v Državnem arhivu v Ljubljani.
- ⁶⁹ Brinckmeier, Glossarium diplomaticum, I, 519, 524, 525. — Komun v pomenu občina tudi v hrvatskih virih iz 15. in 16. stoletja (Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, 521).
- ⁷⁰ Haws vnd hofstat das gelegen ist in der stat zw Laybach pay dem kamawn. Listina 1406 maj 22 (v vidimusu iz 1475) v Deželnem arhivu v Gradcu.
- ⁷¹ A. Müllner, Argo, IV (1895), 107. — 1787: novo sidanje al tranzha (Kronika slovenskih mest, I, 307).
- ⁷² Am platz (vicedomski urbar iz 1496 v Državnem arhivu v Ljubljani).
- ⁷³ Valvasor, Ehre, XI, 671; Vrhovec, Laibach, 85; V. Fabjančič v Tovarišu, IV (1948), 569 (po mestnem sodnem zapisniku, 1537, fol. 28 d.).
- ⁷⁴ Fabjančič v Kroniki slovenskih mest, VI, 1959, 7 in 97 (z napačno letnico 1527).
- ⁷⁵ In der spitalgassenn, in der spitlgassenn, 1496 (vicedomski urbar v Državnem arhivu v Ljubljani).
- ⁷⁶ Vrhovec, Topografski opis Ljubljane, 225; Laibach, 124; Zbornik Matice Slovenske, 1898, 4 dalje.
- ⁷⁷ Joh. de Thwrocz, Chronica Hungarorum, pars III, a Joanne archidiacono de Kikvlew (izdal Schwandtner, Scriptorum rerum Hungaricarum, I, 174, 175). — Primerjaj Fessler-Klein, Geschichte von Ungarn, II, 95; Pór Antal, Erzsébet anyakirályné olaszországi útja, 1345—1364. Századok, 1893, 680 dalje.
- ⁷⁸ Listina 1326 julij 22, v Državnem arhivu na Dunaju (her Frenchel phleger des spytals ze Laybach).

⁷⁹ Valvasor, Ehre, XI, 688, 692.

⁸⁰ Klun, Diplomatarium Carniolicum, 14, 15. — Gruden, Cerkvene razmere med Slovenci v petnajstem stoletju, 18 (1446). — Listina 1500 april 4 (v vidimusu 1500 maj 21) v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju. — Letopis Matice Slovenske, 1898, 7 (1515), 8 (1533).

⁸¹ Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, 1862, 53; 1863, 88. — Listina v Državnem arhivu na Dunaju, citat po repertoriju 24: 1468 sept. 12. — Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, VI, 135. — Vidic se omenja 1429 jan. 1 in 1431 jun. 6; 1468 junij 25 je med mrtvimi (listine v Drž. arhivu na Dunaju).

⁸² 1499, ad portam hospitalis (urbar ljubljanskega stolnega kapitlja v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani, str. 159).

⁸³ 1280 julij 22, ante pontem veterem (listina v Državnem arhivu v Ljubljani). — 1364 avgust 27, vor der andern prukken (listina v Hofkammerarchiv na Dunaju). — 1414 julij 8, vor der nideren prukchen (listina v Državnem arhivu na Dunaju).

⁸⁴ 1421 avgust 18, fleischpankch... zuo der prukgen über die Laybach (listina v Drž. arhivu v Ljubljani; Klun, Diplomatarium Carniolicum, 27, n. 32). — 1421 avgust 18, fleischpankch... zuo der prukgen über die Laybach (listina v Državnem arhivu v Ljubljani). — 1467 januar 16, vleischpankch auff der nyder prukchn zw Laibach (listina v Državnem arhivu v Ljubljani, regist v Mittheilungen des histor. Vereins f. Krain, 1860, 99). — Sedem mesnic je pri Spodnjem mostu tudi še v začetku 17. stoletja (Fabjančič v Kroniki slovenskih mest, IV, 45), medtem ko v drugi polovici tega stoletja mesarjev tamkaj ni več (Andrejka, prav tam, V, 68).

^{84a} 1429 april 24 (listina v Drž. arhivu na Dunaju, regist pri Chmelu, Geschichte Kaiser Friedrichs IV., I, 132). — 1449 maj 9 (listina v prepisu v Škofijskem arhivu v Ljubljani). — 1478 junij 5 (Chmel, Monumenta Habsburgica, I/2, 907).

⁸⁵ Valvasor, Ehre, XI, 667; Vrhovec, Laibach, 19.

⁸⁶ 1551 ulica »so man von St. Niclas in die Spitalgasse geht« (Vrhovec, Laibach, 150).

⁸⁷ Valvasor, Ehre, XI, 688. — J. G. Thalnitscher, Historia cathedralis ecclesiae Labacensis (rokopis v Škofijskem arhivu v Ljubljani, natis v Koblarjevi prireditvi iz l. 1882, str. 10, 48).

⁸⁸ Janez Veider, Stara ljubljanska stolnica, njen stavbni razvoj in oprema (1947), 13.

⁸⁹ A. Stegenšek, Dekanija Gornjegrajska, 213. — E. Klebel v Carinthiji I, 1927, 89. — Veider, 13.

⁹⁰ Vse omenjene vire je zbral in presodil J. Veider v že omenjenem delu: Stara ljubljanska stolnica, njen stavbni razvoj in oprema (1947). V tej razpravi je do podrobnosti podan gradbeni razvoj ljubljanskega Šenklažva do 1701, obnovljena je njegova zunanja in notranja podoba ter kritično opisana oprema stare cerkve. Sledeča izvajanja se v glavnem opirajo na to razpravo.

⁹¹ Ehre, XI, 688.

⁹² Osnutek za Dolničarjevo *Historia cathedralis ecclesiae Labacensis*, str. 18, rokopis v Semeniški knjižnici v Ljubljani. — Veider, 6, 18, 93, op. I. 12.

⁹³ Hodnik iz škofije, glej str. 28 in op. 103. — Veider, 28, 95 op. II c. 24.

⁹⁴ O njih Veider, 28—47.

⁹⁵ 1262 okt. 6, in ecclesia sancti Nicolai apud Laybacum (Schumi, *Urkundenbuch*... Krain, II, 241).

⁹⁶ Oltarji. — Sv. Rešnje telo, 1399 nov. 12 (listina v Drž. arhivu v Ljubljani, natis v Schumijevem *Archiv für Heimatkunde*, II, 60). — Mati božja sredi spodnje cerkve, 1401 (citat iz Kapiteljskega arhiva v Ljubljani; Veider 68, 103 op. III c. 5). — Sv. Trojica v spodnji cerkvi, 1414 nov. 8 (listina v Škofijskem arhivu v Ljubljani; Veider, 70, 104 op. III c. 21). — Sv. Jurij, 1435 nov. 28 (Komatar v *Jahresbericht ljubljanske realke*, 1903/4, 23; Veider, 70 in 104, op. III c. 28). — Sv. Križ, 1436 (fevdne knjige celjskih grofov, kodeks B 313, fol. 17, v Državnem arhivu na Dunaju). — Sv. Andrej, 1483 april 25 (prepis listine v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani; Veider, 72, in 105, op. III c. 47). — Mati božja v zgornji cerkvi, 1484 (beležka iz začetka 17. stoletja v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani; Veider 78 in 107, op. III c. 75). — Sv. Elizabeta, 1491 marec 3 (*Liber foundationum*, str. 101, v Škofijskem arhivu v Ljubljani; Veider 77 in 106 op. III c. 67). — Sv. Trojica v zgornji cerkvi, 1498 (kapiteljski urbar v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani, začet 1494, str. 107; Veider 77). — Sv. Barbara in sv. Marjeta, 1499 junij 22 (listina v Škofijskem arhivu v Ljubljani; Veider 78 in 107 op. III c. 76). — Sv. Lenart v zgornji cerkvi, 1499 (urbar v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani, začet 1494, str. 140; Veider, 78).

⁹⁷ Thalnitscher, *Historia cathedralis ecclesiae Labacensis*, 26, 27; Vrhovnik v *Kroniki slovenskih mest*, I, 138.

⁹⁸ Jellouschek v *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*, 1854, 13; Klun, *Diplomatarium Carniolicum*, 26, n. 26; Komatar v *Mitteilungen des Musealvereines für Krain*, 1900, 62 in v *Jahresbericht ljubljanske realke* 1903/4, 20, 21; Gruden, *Cerkvene razmere med Slovenci v petnajstem stoletju*, 33 in v *Carnioli*, 1915, 2.

⁹⁹ Na primer: 1434 nov. 30 (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju); 1444 marec 25 (*Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 1900, 122).

¹⁰⁰ Unam domum et aream in civitate Laichachensi (!) et stupam balnearem cum area sua contiguam domui praedictae (Schumi, *Urkundenbuch*... Krain, II, 214, iz potrđilne listine kralja Rudolfa, 1277 marec 14, Böhmer-Redlich, *Regesta imperii*, VI, 716). — *Zgodovinski zbornik*, 17 (listina 1461 december 6).

¹⁰¹ Thalnitscher, *Historia cathedralis ecclesiae Labacensis*, 31.

¹⁰² 1468 junij 11, »domus residentie« ljubljanskega škofa (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju).

¹⁰³ Valvasor, *Ehre*, VIII, 663, 664; XI, 666. — Thalnitscher, *Historia*, 30, 31. — *Mittheilungen des histor. Vereines für Krain*, 1854,

12. — Napis o novi zidavi iz 1512, objavljen tudi pri Thalntschjerju. — Primerjaj V. Steska, Ljubljanski škofijski dvorec, Zbornik za umetnostno zgodovino, VI (1926), 25 dalje. — Podatki o zidanju škofije pri Vrhovcu, Laibach, 23, 110, 111, so netočni in pomešani. — Listina 1536 maj 30, v Državnem arhivu v Ljubljani. — Fabjančič Knjiga hiš, III, Pred škofijo, 4.

¹⁰⁴ 1443, padstuben in der stat Laybach gelegen vnder sant Nicola zwischen den zwaien wegen (notranjeavstrijska fevdna knjiga iz 1443, fol. 240, v Državnem arhivu na Dunaju). — 1453 febr. 2: padstuben in der statt ze Laibach gelegen vnder sand Nikla zwischen den zwayn wegen so in die müll daselbs geentt (listina v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani, fasc. 250, št. 4). — 1455 in pozneje, die nider padstuben in der stat bei dem closter vnder sannd Nicola ze Laybach (fevdna knjiga Lueggerjeva, Mittheilungen des Musealvereins für Krain, I, 1866, 252). — A. Koblar v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, IX (1899), 143 in X (1900), 68—72 (s podatki za dobo od 16. do 18. stol.). — Kapiteljski urbar iz konca 15. stol., str. 81 in 153, v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani.

¹⁰⁵ Listina kralja Henrika (u. 1355): molendinum situm prope sanctum Nicolaum in Laybaco (K. Kovač v Carnioli, 1911, 57). — 1421/23: mul bei Niclas in der stat (vicedomski računi, rokopis 107, fol. 64—67'; Hofkammerarchiv na Dunaju). — Listina 1453 febr. 2, citirana pri opombi 104. — 1496: mull bey sannd Nicklas kirchenn zu Laibach (vicedomski urbar v Državnem arhivu v Ljubljani). — 1620-23: mlin »hinder der schuell bey St. Nicolai« (Fabjančič v Kroniki slovenskih mest, IV, 1937, 43). — O tem mlinu tudi Valvasor, Ehre, XI, 678 in Vrhovec, Laibach 121.

¹⁰⁶ Chmel v Archiv für Kunde österr. Geschichts-Quellen, III (1849), 149, n. 196.

¹⁰⁷ Valvasor, Ehre, XI, 691.

¹⁰⁸ Stegenšek, Dekanija Gornjegrajska, 190; Klebel v Carinthiji, 1927, 26.

¹⁰⁹ Gradivo za zgodovino Slovencev, V, 802.

¹¹⁰ G. Rant, Die Franziskaner der österreichischen Provinz, 58 (1908).

¹¹¹ Laibaci in domo fratrum minorum (Jaksch, Monumenta hist. duc. Carinthiae, IV, 713).

¹¹² Prvič 1444 »bei dem nidern kloster« (notranjeavstrijska fevdna knjiga, rokopis W 724, fol. 248'; v Državnem arhivu na Dunaju).

¹¹³ Rant, Die Franziskaner der österreichischen Provinz, 86-87 (1375, 1376, 1378, 1387); 1343, conventus fratrum minorum de Laybaco (kodeks kanclerja Gubertina de Novate v Nadškofijski biblioteki v Vidmu, II, fol. 18, sign. 29); 1363 (Mitteilungen des Musealvereins für Krain, XIX, 44).

¹¹⁴ Valvasor, Ehre, XI, 691.

¹¹⁵ Vnser frauen altar in dem chor, Vnser frauen altar hie vor dem chor in der chirchen, 1417 nov. 20 (listina v arhivu fran-

čiškanskega samostana v Ljubljani); 1451 april 25, in sannd Johans kappellen im krewczgang (listina prav tam); auff Vnser frawen altar als man get aus dem kreuczgannig in den chor ze der denckenn seyten, 1459 oktober 6 (listina prav tam).

¹¹⁶ Valvasor, *Ehre*, XI. 692; Wl. Milkowicz, *Die Klöster in Krain*, Archiv für österr. Geschichte, 74 (1889), 166; G. Rant, *Die Franziskaner der österreichischen Provinz* (1908), 61 dalje, 99—125.

¹¹⁷ Listina v Državnem arhivu na Dunaju (po regestu v repertoriju II).

¹¹⁸ Podoba v veduti Ljubljane okoli 1660 (Stelè, Valvasorjeva Ljubljana, slika 34) in podoba cerkve s samostanom iz prve polovice 18. stoletja (Ilustrirani Slovenec, IV, št. 15, 8. aprila 1928, str. 114, 116).

¹¹⁹ Glej stran 13.

¹²⁰ R. Puschnig, *Zur Geschichte des untersteirischen Klosters Geirach*, Das Joanneum, I, 1940, 143, 144 (listine v prepisu iz okoli 1568). — Pusch-Frölich, *Diplomatarium Styriae*, II, 141 in *Gradivo za zgodovino Slovencev*, V, 810 (nepopoln regest).

¹²¹ 1520, 1536 (Klun, *Diplomatarium Carniolicum*, 15, n. 1 in 2 = Komatar, *Jahresbericht ljubljanske realke*, 1903/4, 15, 16).

¹²² Vrhovec, *Topografiški opis Ljubljane*, 191 dalje, nekoliko drugače: Laibach, 9—15; A. Müllner, *Argo*, I, 75; A. Melik, *Razvoj Ljubljane*, 125; F. Zwitter, *Razvoj ljubljanskega teritorija*, 140, 141.

¹²³ Vrhovec, Laibach, 13, 14. — Chmel v *Archiv für Kunde österr. Geschichts-Quellen*, III, 1849, 151, n. 199.

¹²⁴ Listine: 1507 junij 13, v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju (tisk: Zwitter, *Starejša kranjska mesta in meščanstvo*, 68); 1416 junij 20 (Klun, *Diplomatarium Carniolicum*, 24, n. 25); 1450 maj 7 (Komatar, *Jahresbericht ljublj. realke* 1903/4, 25). — Križniška drevesnica (povmgarten) v citirani listini iz 1507 in v listini 1354 januar 4, v Državnem arhivu v Ljubljani.

¹²⁵ *Notizenblatt dunajske akademije*, 1855, 197, 199; Vrhovec, Laibach, 144.

¹²⁶ Listina 1539 julij 6, v Državnem arhivu na Dunaju.

¹²⁷ Melik, *Razvoj Ljubljane*, 104.

¹²⁸ 1496, mairhoff der da gelegenn ist im graben vor dem vitztumbhaus (vicedomski urbar v Državnem arhivu v Ljubljani).

¹²⁹ Glej zgoraj opombo 100.

¹³⁰ Schumi, *Urkundenbuch... Krain*, II, 259. — Vrhovec, Laibach, 20.

¹³¹ Listina 1546 december 15, v Državnem arhivu na Dunaju (citat po repertoriju I).

¹³² Listina 1449 junij 27, v Državnem arhivu v Ljubljani.

¹³³ Turki pred Ljubljano 1415 (Wl. Levec v *Mitteilungen des Musealver. für Krain*, 1903, 184, 193, 194, 196). — 1416 (Klun, *Diplomatarium Carniolicum*, 23, 24, n. 25, n. 25). — 1447 maj 2, listina v Državnem arhivu v Ljubljani (o utrjevanju ljubljanskega mestnega obzidja). — 1448 (Klun, 50, n. 39). — 1465 (Komatar, *Jahres-*

bericht ljubljanske realke 1903/4, 19, 28). — 1475 (Klun, 42, n. 56). — 1478 (Klun, 44, n. 61; Komatar, 30; Chmel v Archiv für Kunde österr. Geschichts-Quellen, III, 1849, 140, n. 175; 149, n. 196; 150, n. 197, 198). — 1503 (Klun, 53, n. 80). — 1520, 1531, 1543 (Valvasor, Ehre, XI, 665—667).

¹³⁴ 1471 (Komatar, Jahresbericht ljubljanske realke, 1903/4, 28). — 1494 (glej na str. 46 podatke pri avguštinski cerkvi). — 1499 (Notizenblatt dunajske akademije, 1855, 197). — 1554 (Thalnitscher, Epitome chronologica... urbis Labacensis, 1714, 59; F. Stelè, v Carnioli, 1914, 228; Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani, 302).

¹³⁵ Vse to, če verjamemo Valvasorju, Ehre, XI, 666, 667. — Listine cesarja Friderika III. iz 1478 glede obzidja ob Ljubljanici: Chmel v Archiv für Kunde österr. Geschichts-Quellen, III (1849), 140, 150, n. 175, 196, 197, 198.

¹³⁶ Klun, Diplomatarium Carniolicum, 23, n. 25; Komatar, Jahresbericht ljubljanske realke, 1903/4, 24, n. 25. — Vrhovec, Topografiški opis Ljubljane, 192; Levec v Mitteilungen des Musealvereines für Krain, 1903, 194; drugače Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija, 140.

¹³⁷ Vse to, če verjamemo Valvasorju, Ehre, XI, 665, 666, ki navaja kot vir »Not. Lab.« in »Ms. Lab.«

¹³⁸ Klun, Diplomatarium Carniolicum, 67, n. 98. — Valvasor, Ehre, XI, 665, po viru: Not. Lab. — Vrhovec, Laibach, 18, 19.

¹³⁹ Slovensko: Krishanska vrata 1787 (Kronika slovenskih mest, I, 307); tudi Vrhovnik v Izvestjih Muzejskega društva, VI, 116. — Nemška vrata (Valvasor, Ehre, XI, 667).

¹⁴⁰ Po podatkih Valvasorjevih, Ehre, XI, 666, 667.

¹⁴¹ Valvasor, Ehre, XI, 667.

¹⁴² Glej stran 12, 31. — Zidovje omenja tudi Stier 1660 (Mantuan v Kroniki slovenskih mest, IV, 165, 165).

¹⁴³ Valvasor, Ehre, XI, 669.

¹⁴⁴ Jaksch, Monumenta hist. duc. Carinthiae, IV, 115, n. 1816; Gradivo za zgodovino Slovencev, V, 311.

¹⁴⁵ Listina 1489 sept. 14 v prepisu iz 17. stol. v Liber fundationum v Skofijskem arhivu v Ljubljani, s pripombo, da hrani original gornjegrajski arhiv. — Valvasor, Ehre, XI, 669; Vrhovec v Zborniku Matice Slovenske, 1901, 143; Vrhovnik, v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, 1908, 31.

¹⁴⁶ Klun, Diplomatarium Carniolicum, 28, n. 34.

¹⁴⁷ Klun, Diplomatarium Carniolicum, 52, n. 78; Komatar v Jahresbericht ljubljanske realke 1903/4, 16, n. 4; Vrhovec, Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, 51 dalje; Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija, 148.

^{147a} Ain klaine taichstat daselbs zu Laibach vor dem obern tor ze nagst bey dem stainen crewcz im graben auf der gemain, 1493 junij 16 (listina v arhivu frančiškanskega samostana v Ljubljani).

¹⁴⁸ Dacz dem Pruel (listina 1528 maj 22, v Državnem arhivu v Ljubljani); agker vor der stat Laybach in Priwel (listina 1465 junij 21, v Državnem arhivu v Ljubljani).

¹⁴⁹ Mittheilungen des histor. Vereins für Krain, 1862, 47.

¹⁵⁰ Spodnjeavstrijska fevdna knjiga, kodeks 1656, fol. 91', v Archiv für Niederösterreich na Dunaju (1473, in der Krakaw). — Urbar v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju, 1490, fol. 148—148': Crota (!) Nidersaitten, Crota (!) Obernseitthen. — Prim. Melik, Razvoj Ljubljane, 133, 134; Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, 21; Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani, 34, 202 dalje.

¹⁵¹ Ljubljanica prvič »fluvium Leybach« 1254 marec 2 (Jaksch, Monumenta hist. duc. Carinthiae, IV, 452, n. 2563). — Gradaščica: 1271 november 17, circa decursum minoris fluminis dicti Laybach (listina v Državnem arhivu v Ljubljani); 1277 september 17, flumen minus dictum Laybach (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju); 1462 maj 25, nemško »Klain Laybach« (listina prav tam).

¹⁵² A. Melik v Geografskem vestniku, 1940, 127.

¹⁵³ 1271 november 17, kmetije »sitos in Awa et circa decursum minoris fluminis dicti Laybach iuxta civitatem Laybacensem« (listina v Državnem arhivu v Ljubljani). — 1277 september 17, njive »inter Purchstal et flumen minus dictum Laybach« (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju). — 1280 julij 22, štiri kmetije »ante Purchstal« (listina v Državnem arhivu v Ljubljani).

¹⁵⁴ Urbar Nemškega viteškega reda 1490, v arhivu tega reda na Dunaju, fol. 149. — Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani, 269.

¹⁵⁵ Listina 1498 april 1 (v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju).

¹⁵⁶ Melik, Razvoj Ljubljane, 135; Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija, 147.

¹⁵⁷ Urbar Nemškega viteškega reda 1490, v arhivu tega reda na Dunaju, fol. 148 (Achacz Kolesia), 149 (bey der mull an der Klainnen Labach). — Vicedomski urbar 1496, v Državnem arhivu v Ljubljani: mull an der Klain Laibach gelegen dy des Kolesa gebessenn ist (zadnje štiri besede verjetno kasneje pripisane). — 1489 maj 8 (listina v Državnem arhivu na Dunaju). — 1498 april 1, des Kolesy mull (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju). — 1497 september 29 (Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, 1862, 54). — 1518 maj 4 (prav tam, 1865, 17). — 1532 april 1 (prav tam, 1865, 19). — Primerjaj o kraju in njegovem imenu: Vrhovnik v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, 1905, 173 in Trnovska župnija v Ljubljani, 272 dalje; Perušek v Carnioli, 1911, 345.

¹⁵⁸ Klun, Diplomatarium Carniolicum, 53, n. 80; Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, 1865, 17. — Podatek listine iz 1495 (Klun, Diplomatarium Carniolicum, 52, n. 77), ki ga Vrhovnik (Trnovska župnija v Ljubljani, 281, 282) spravlja v zvezo z Mestnim logom, je preveč splošen, da bi se mogel nanj nanašati. — 1561: stattwald (Mittheilungen des Musealvereines für Krain, 1903, 162).

¹⁵⁹ 1500, dem moese ze Yge (Archiv für Heimatkunde, II, 245). — 1437 april 7, je samostan v Sentpavlu na Koroškem prodal osem,

okoli 1200 pridobljenih kmetij »in dem moos« v vaseh Notranje Gorice in Plešivica (listina okoli 1200: Gradivo za zgod. Slovencev, IV, 902; listina 1437 april 7, v Državnem arhivu na Dunaju, citat po repertoriju II, regest v Fontes rerum Austriacarum, II. Abt., 39, str. 366). — Blato — mos se še omenja v listinah: 1438 junij 23 (Državni arhiv na Dunaju), 1438 sept. 24 (listina prav tam, regest v Fontes rerum Austriacarum, II. Abt., 39, str. 370), 1444 (im moss, notranjeavstrijska fevdna knjiga, fol. 235', 267', v Državnem arhivu na Dunaju), 1473 (am moss, spodnjeavstrijska fevdna knjiga, kodeks 1656, fol. 91', v Archiv für Niederösterreich na Dunaju), 1487 december 14 (in dem ausserm mos gen Oberlaibach, listina v Državnem arhivu v Ljubljani).

¹⁶⁰ Nekaj primerov: Blatenski kostel ali Blatenski grad ob Blatnem jezeru v Spodnji Panoniji, v 9. stoletju Mosaburch in podobno (Gradivo za zgodovino Slovencev, II, str. 421). O Blatenskem kostelu R. Nahtigal v Slavistični reviji, I (1948), 17. — Blata pri Trušnjah na Koroškem, okoli 1200 Mos (Gradivo, IV, str. 429). — Blato pri Grosupljem, v srednjem veku le Mos in podobno (prvič 1267, villa Mos, Schumi, Urkundenbuch... Krain, II, 289).

¹⁶¹ A. Melik, Ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem, 126 (Dela Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, 5, 1946).

¹⁶² M. Kos v Glasniku Muzejskega društva, 22 (1941), 116 dalje.

¹⁶³ Prvič purchase 1277 september 17 (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju).

¹⁶⁴ Urbar šentpetrske cerkve iz 1517 v Mestnem arhivu v Ljubljani: njiva »vmdter der heydnischen mawr«.

¹⁶⁵ V Gradišču: dvorec (hof), 1344 september 9 (listina v Državnem arhivu v Ljubljani); marof, 1462 maj 25 (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju), 1464 oktober 19 in 1465 julij 7 (obe listini v Državnem arhivu v Ljubljani); nji ve, 1354 januar 1 (listina v Državnem arhivu v Ljubljani); 1414 julij 31 (pred Ljubljano »in der Tewczenherren veld«, listina v Državnem arhivu v Ljubljani); nakupi njiv po Nemškem viteškem redu v Gradišču: Petteneegg, Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchivs, I, n. 1146, 1236, 1535, 2080, 2232. — O razporeditvi rimskih in kasnejših ulic in potov v Gradišču: Melik, Razvoj Ljubljane, 107.

¹⁶⁶ Urbar iz 1490 v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju, fol. 149.

¹⁶⁷ Križniška drevesnica (paumgarten) se omenja 1307 junij 13 (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju), 1354 januar 1 (listina v Državnem arhivu v Ljubljani), 1389 sept. 24 (paumgart, listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju). — Križniško pristavo omenja urbar iz 1490, fol. 149, v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju.

¹⁶⁸ Valvasor, Ehre, XI, 717; Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani, 269.

¹⁶⁹ Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani, 208, 260.

¹⁷⁰ Prav tam, 262, 301, 302.

¹⁷¹ 1282 maj 20, ecclesia hospitalis sancte Marie ordinis domus Thetonice (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju); 1339 sept. 2, cerkev Matere božje »pei dem weg« (listina prav tam); 1344 sept. 13, dvor v Gradišču pred Ljubljano »pey vnser Vroewn chyrichen« (listina v Državnem arhivu v Ljubljani); 1364 november 11. (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju); 1401 (Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, II, 63); 1466 julij 20, cerkev »Vnser lieben frauen aus dem Purgstal« (listina v Drž. arhivu v Ljubljani); 1472 (protokoli, 3. zvezek, fol. 123, v Nadškofjskem arhivu v Vidmu).

¹⁷² 1339 september 2, cerkev Matere božje »pei dem weg« (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju); 1462 maj 25, »gemain frey strassen als man gen Oberlaibach reit, vert oder get« (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju); podobno 1463 maj 6 in 1465 julij 19 (obe listini v Državnem arhivu v Ljubljani).

¹⁷³ Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, II, 63. — Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani, 301.

¹⁷⁴ Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, I, 14 (1472). — G. Valle, Itinerario di Paolo Santonino (Studi e testi 103, 1943), str. 26.

¹⁷⁵ Thalnitscher, Epitome chronologica... urbis Labacensis, 59 (1714); Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani, 302.

¹⁷⁶ Gruden, Cerkvene razmere med Slovenci v petnajstem stoletju, 105; Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani, 262.

¹⁷⁷ 1280 julij 22, tres agros quorum unus adiacens est leprosis (listina v Državnem arhivu v Ljubljani; tisk v Klunovem Arhivu, II/III, 195, z napačnim datumom 1275). — 1356 dec. 23, vor der stat ze Laibach hinder den siechen aussaczen (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju). — 1443, bei den sundersiechen an dem graben (notranjeavstrijska fevdna knjiga, kodeks 1656, fol. 242', v Državnem arhivu na Dunaju). — 1453 in pozneje, vor der stat ze Laybach bei den sundersiechen (Mittheilungen des Musealvereins für Krain, I, 1866, 248).

¹⁷⁸ 1507, apud lazarethum (Mittheilungen des Musealvereines für Krain, 1893, 122). — Vrhovec v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, 1898, 26.

¹⁷⁹ S. Rutar v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, 1899, 35.

¹⁸⁰ 1403 julij 28, weingarten vor der stat ze Laybach gelegen in dem Rosenpach (listina v Hofkammerarchiv na Dunaju).

¹⁸¹ Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, 1895, 79.

¹⁸² Mittheilungen des Musealvereines für Krain, 1893, 122.

¹⁸³ 1339 november 15 (listina v Državnem arhivu na Dunaju); 1448 april 2, cerkev sv. Simona in Jude v »Weyts« (listina v Drž. arhivu v Ljubljani).

¹⁸⁴ Plešič, Prvotna kmetska naselja, 159.

¹⁸⁵ Valvasor, Ehre, XI, 694.

¹⁸⁶ Richter v Klunovem Arhivu, II/III, 214.

¹⁸⁷ Vrhovec, Laibach, 50, 184; Zbornik Matice Slovenske, 1901, 129.

¹⁸⁸ A. D., Zur Geschichte des Augustinerordens in Laibach, Blätter aus Krain, IX (1865), 123.

¹⁸⁹ I. Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve in kapele ljubljanske, Danica, 1903, 19, 109.

¹⁹⁰ 1514 maj 14, claustrum heremitarum (listina v samostanskem arhivu v Innichenu, prepis v Deželnem arhivu v Gradcu). — 1320 april 21, frater Fridericus prior domus Laybacensis de ordine Augustiniensium (listina v Državnem arhivu na Dunaju, regest pri Komatarju, Mitteilungen des Musealvereines für Krain, 1900, 51). — 1322 april 10, in loco fratrum heremitarum S. Augustini in Laybacho (Bianchi, Documenti per la storia del Friuli, I, 519).

¹⁹¹ Hümpfner v Lexikon für Theologie und Kirche, I (1930), 816.

¹⁹² 1364 marec 31 (listina v Hofkammerarchiv na Dunaju).

¹⁹³ 1364 marec 31, 1364 avgust 27, 1374 januar 29 (listine v Hofkammerarchiv na Dunaju); 1406 maj 22 (vidimus iz 1475 v Deželnem arhivu v Gradcu); 1414 december 29, 1437 april 7 (listine v Hofkammerarchiv na Dunaju); 1437 avgust 15 in avgust 20 (tri listine v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju); 1455 april 28 in 1478 januar 10 (listine v Hofkammerarchiv na Dunaju). — Register listin oglejskega patriarha Antona, fol. 42 (rokopis 562 v Biblioteca comunale v Vidmu). — Notranjeavstrijska fevdna knjiga, rokopis W 724, fol. 237, 238', iz 1443, v Državnem arhivu na Dunaju.

¹⁹⁴ 1429 januar 5 (listina v Državnem arhivu v Ljubljani). — 1437 avg. 20 (Pettenegg, Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives, 514, n. 1927).

¹⁹⁵ Vntter dem zuprochenn clostar bey der nidern prugkhenn (vicedomski urbar iz 1496 v Državnem arhivu v Ljubljani).

¹⁹⁶ 1491 avgust 27, imenuje se »monasterii s. Jacobi Ordinis sancti Augustini fratrum eremitarum Laibaci prior« (G. Rant, Die Franziskaner der österreichischen Provinz, 1908, 99).

¹⁹⁷ »Bei dem nidern kloster«, prvič 1444 (notranjeavstrijska fevdna knjiga v Državnem arhivu na Dunaju, rokopis W 724, fol. 248). — 1496 junij 4, das nyder claster sannd Franciscenn (listina v Državnem arhivu v Ljubljani). — O avguštinskem samostanu pri sv. Jakobu: Vrhovec v Zborniku Matice Slovenske, 1901, 129.

¹⁹⁸ 1374 januar 29 (listina v Hofkammerarchiv na Dunaju). — 1443, notranjeavstrijska fevdna knjiga, rokopis W 724, fol. 237, 238', 239', v Državnem arhivu na Dunaju. — 1472, fevdna knjiga, rokopis 1656, fol. 89, v Archiv für Niederösterreich na Dunaju. — 1496, vicedomski urbar v Državnem arhivu v Ljubljani.

¹⁹⁹ 1414 julij 8, štiri listine v Državnem arhivu na Dunaju. — 1496, vicedomski urbar, v Državnem arhivu v Ljubljani. — Lueggerjeva fevdna knjiga, 1453 in kasneje (objavil Dimitz v Mittheilungen des Musealvereines für Krain, I, 252—255).

²⁰⁰ 1363 avgust 24, pristava pri avguštincih (listina v Državnem arhivu na Dunaju, citat po repertoriju III). — 1443, notranjeavstrijska fevdna knjiga, rokopis W 724, fol. 242, v Državnem arhivu na Dunaju. — 1496, vicedomski urbar v Državnem arhivu v Ljubljani.

²⁰¹ 1507, via regia qua ad turrim itur (Mittheilungen des Musealvereines für Krain, VI, 1893, 122). — Valvasor, Ehre, XI, 584.

²⁰² P. v. Radics, Ältere Geschichte des Schlosses Unterthurn (Tivoli) bei Laibach, Mittheilungen des Musealvereines für Krain, VI (1893), 108 dalje.

²⁰³ Schumi, Urkundenbuch... Krain, II, 289. — Komatar v Mittheilungen des Musealvereines für Krain, XVIII (1905), 128.

²⁰⁴ F. Krones, Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli, 89. — Valvasor, Ehre, XI, 584, 585.

²⁰⁵ 1443, notranjeavstrijska fevdna knjiga, rokopis W 724, fol. 235', v Državnem arhivu na Dunaju.

²⁰⁶ Mittheilungen des Musealvereines für Krain, VI, 1893, 110, 120—124. — Podatki v Blätter aus Krain, 1865, 95; pri Vrhovcu v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, VIII, 1898, 25 d. in pri Potočniku v Kroniki slovenskih mest, V, 232, so netočni.

²⁰⁷ Klun, Diplomatarium Carniolicum, 52, n. 78.

²⁰⁸ 1507 (prevod iz nemščine), via regia versus S. Bartholomeum, Mittheilungen des Musealvereines für Krain, VI, 1893, 122.

²⁰⁹ Šiška prvič 1308 marec 30, ze Cheis in dem dörfe vor der stat ze Laibach (listina v Državnem arhivu v Ljubljani). — Okoli 1330, Cheysse (Carniola 1911, 56). — 1391, filialis ecclesia sancti Bartolomei in Keys (rokopis v Miscellanea I, sign. 892, fol. 14, v Biblioteka comunale v Vidmu). — 1414 julij 8, Cheiskch, Cheys, Obern Cheys, Oberrheys (!) (tri listine v Državnem arhivu na Dunaju). — 1453 in pozneje: Keys, Kheis, Gheies, Keis, Ober Kheib, Ober Kheis, Ober Geies (Mittheilungen des Musealvereines für Krain I, 256). — Razlikovanje »spodnja« in »zgornja« Šiška prvič v urbarju Nemškega viteškega reda iz 1490 v arhivu tega reda na Dunaju: Oberrn Khaysch, Niderkaysch.

²¹⁰ Melik, Razvoj Ljubljane, 133; Plešič, Prvotna kmetska naselja, 155.

²¹¹ Apud opidum Laibaci in villa vocata inferior Keissach in theutonico, sed in sclauonico appellatur Chisschia, ante ecclesiam sancti Bartholomei dicte ville (Kandler, Codice diplomatico Istriano, insert v listini z dne 12. novembra 1370). — Primerjaj: S. Rutar v Ljubljanskem Zvonu, 1891, 115.

²¹² 1414 julij 8, zu der Gruben (dve listini v Državnem arhivu na Dunaju). — Valvasor, Ehre, XI, 291.

²¹³ Plešič, Prvotna kmetska naselja, 155.

²¹⁴ Edling bey (pey, bei) sand Margreten (Margrethen, Margrett), 1414 julij 8 (listina v Državnem arhivu na Dunaju), 1453 in pozneje (Dimitz v Mittheilungen des Musealvereines für Krain, I, 1866, 256). — Urbarji ljubljanskega stolnega kapitlja v arhivu tega v Ljubljani 1497—1500, fol. 96, str. 138, 158, 165, 222; in Kas-

(s)esich; str. 222; S. Margaretha za Kasess — Kasses, 1526 (Koblar v Izvestjih Muzejskega društva, 1895, 80).

²¹⁵ Ilešič, Prvotna kmetska naselja, 159; Geografski vestnik, 1934, 93.

²¹⁶ Šentviške podružne cerkve: sv. Jerneja v Šiški (1370, gl. opombo 211, in 1391, gl. opombo 209), sv. Marjete v Kosezah (gl. opombo 214) in sv. Antona v Glinici (1378, gl. opombo 221; 1421, Klun, Diplomatarium Carniolicum, 27, n. 31).

²¹⁷ Med 1136 in 1168 (M. Mikuž, Topografija stiške zemlje, 32, 91); okoli 1330 (Kovač v Carnioli 1911, 56); 1358 november 1 (listina v Državnem arhivu na Dunaju); 1414 julij 8 (dve listini v Državnem arhivu na Dunaju); 1453 in pozneje (Dimitz v Mittheilungen des Musealvereins für Krain, I, 256); vicedomski urbar iz 1496 v Državnem arhivu v Ljubljani.

²¹⁸ 1414 julij 8 (dve listini v Državnem arhivu na Dunaju); vicedomski urbar iz 1496 v Državnem arhivu v Ljubljani.

²¹⁹ 1414 julij 8 (listina v Državnem arhivu na Dunaju); Dimitz v Mittheilungen des Musealvereins für Krain, I, 256; vicedomski urbar iz 1496 v Državnem arhivu v Ljubljani; polhograjski urbar iz 1498 v Državnem arhivu v Ljubljani (vicedomski arhiv, I, 43).

²²⁰ Dimitz v Mittheilungen des Musealvereins für Krain, I, 250; polhograjski urbar iz 1498 v Državnem arhivu v Ljubljani.

²²¹ 1368 januar 24 (listina v Državnem arhivu na Dunaju, citat po repertoriju II). — 1378 februar 14 (listina v Državnem arhivu v Ljubljani; primerjaj tudi Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, 1860, 99).

²²² Polhograjski urbar iz 1498 v Državnem arhivu v Ljubljani. — Urbar Nemeškega viteškega reda v arhivu tega reda na Dunaju (1490, fol. 151); Dolnicz.

²²³ Schumi, Urkundenbuch... Krain, I, 127, n. 141. — Gradivo za zgodovino Slovencev, IV, 614.

²²⁴ Ilešič v Geografskem vestniku, X, 96; A. Beg v Kroniki slovenskih mest, VII, 27.

²²⁵ Valvasor, Ehre, II, 146.

²²⁶ Lokalizacija in razlaga krajevnega imena: L. Pintar v Carnioli, 1913, 70 dalje. — Vrhovčeve enačenje Utik = Vič (Zbornik Matice Slovenske, 1901, 157) je zgrešeno.

²²⁷ 1312 februar 2 (listina v Državnem arhivu na Dunaju). — Klun, Diplomatarium Carniolicum, 27, n. 31.

²²⁸ 1326 februar 2, hergruben (listina v Državnem arhivu na Dunaju). — 1412 november 13, hergruben vor Laibach zu nachst der strassen als man reidt zu der Saw (Mittheilungen des Musealvereines für Krain, XX, 176). — 1418 junij 27 (prav tam, 181). — 1419, helgruben... zwischen den czwehen strassen die da gehen zu der Saw (prav tam, 184). — 1428 (spodnjeavstrijska fevdna knjiga, rokopis 1656, fol. 52, v Archiv für Niederösterreich na Dunaju). — 1443 (notranjeavstrijska fevdna knjiga, rokopis W 724, fol. 242', v Državnem arhivu na Dunaju). — 1499, njive pri sv. Krištofu »hinter der hergruben« (Mittheilungen des historischen Ve-

reins für Krain, 1862, 55). — O tej jami in njenem imenu mimo drugih I. Vrhovec v Zborniku Matice Slovenske, 1903, 23 dalje in V. Steska v Kroniki slovenskih mest, V (1938), 158, 140. — Urbar šentpeterske cerkve iz 1517 v Mestnem arhivu v Ljubljani: ackher obr der grueben vnd dem obern weg ob sant Cristoff so man gen Yesch get; ackher bey sant Cristoff... an der grueben; bey sant Cristoff am weg so man get gen Jesche.

²²⁹ 1476, bey sannd Kristoffen hinder der hergruben (spodnjeavstrijska fevdna knjiga, rokopis 1656, fol. 92, Archiv für Niederösterreich na Dunaju). — 1476, junij 25, listina v Državnem arhivu na Dunaju. — Vrhovec, Laibach, 188.

²³⁰ 1412 november 13, bei des Drescher akcher (Mitteilungen des Musealvereines für Krain, XX, 176); 1419, njive »zu dem schilt« (prav tam, 184). — »Dolge njive« pri sv. Krištofu, 1517 (urbar šentpeterske cerkve v Mestnem arhivu v Ljubljani).

²³¹ 1472, spodnjeavstrijska fevdna knjiga, rokopis 1656, fol. 89, Archiv für Niederösterreich na Dunaju.

²³² 1405 februar 20, vor der stat pey dem chrewcz (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju). — Klun, Diplomatarium Carnolicum, 52, n. 78.

²³³ Kleče: Cletschach, 1359 september 8 (listina v Državnem arhivu na Dunaju). — Stožice, Stoesicz; Ježica, Iesicz, 1363 avgust 24 (listina v Državnem arhivu na Dunaju, citat po repertoriju III); bei sannd Jorigen = Stožice, 1451 april 5 (listina v Državnem arhivu v Ljubljani). — Savlje, Sevlach, 1282 maj 20 (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju). — Črn uče, 1322 oktober 27, Zternütss (listina v Državnem arhivu na Dunaju); 1403 oktober 27, vrfar ze Zernutsch (listina v Državnem arhivu v Ljubljani).

²³⁴ O tej poti in selišču ob njej: Melik, Razvoj Ljubljane, 132 in Ilesič, Prvotna kmetska naselja, 156.

²³⁵ 1363 avgust 24, Gyes; 1370 november 1, Gys (listina v Državnem arhivu na Dunaju). — 1397, Gyes (listina v Državnem arhivu v Ljubljani). — 1496, Gees (vicedomski urbar v Državnem arhivu v Ljubljani). — Dörflein Göss v opisu ljubljanskega pomirja iz 16. stol. (Klun, Diplomatarium Carnolicum, 52, n. 78). — 1490, Gees (urbar Nemškega viteškega reda v arhivu tega reda na Dunaju, fol. 152). — 1517, Gees, urbar šentpeterske cerkve v Mestnem arhivu v Ljubljani.

²³⁶ Schmeller, Bayerisches Wörterbuch II, 76. — Lokalizacija: Göss = Kothdorf = Blatna vas (Vrhovec, Ljubljanski meščanje, 52 in Laibach, 183, opomba 3).

²³⁷ 1456 oktober 8, in der varstadt (listina v Državnem arhivu v Ljubljani).

²³⁸ Urbar iz 1490 v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju, fol. 149. — Vrhovec, Ljubljanski meščanje, 41; V. Fabjančič, v Kroniki slovenskih mest, IV (1937), 40, 41; V (1938), 212, 218.

²³⁹ 1280 julij 22 (listina v Državnem arhivu v Ljubljani). — Richter (Neues Archiv für Geschichte, I, 1829, 543 = Klunov Archiv, II/III, 1854, 194, 195) je letnico v datumu listine bral za

1275 in namesto pravilne označbe »ante pontem veterem« čital napak »ante portam veterem«, to je »pred starimi vrati«. Sledili so mu drugi, tako tudi Vrhovec (Ljubljanski meščanje, 41, opomba 2) in Vrhovnik (Danica, 1903, 19); zadnjemu je tiskovna napaka vrh-tega spremenila Richterjevo letnico 1275 v 1257.

²⁴⁰ Listine: 1526 december 20 (v Državnem arhivu na Dunaju); 1539 september 2 (v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju); 1402 sept. 2 (listina v Drž. arhivu v Ljubljani); 1403 julij 6 (vidimus v listini 1484 marec 19, v Državnem arhivu v Ljubljani); 1406 maj 22 (vidimus iz 1475 v Deželnem arhivu v Gradcu); 1456 okt. 8 (v Državnem arhivu v Ljubljani).

²⁴¹ Thalnitscher, Epitome chronologica... urbis Labacensis, 1714, 59; Fr. Stelè v Carnioli, 1914, 228; I. Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani, 302.

²⁴² Vrhovec, Ljubljanski meščanje, 41, op. 2; Zbornik Matice Slovenske, 1903, 18.

²⁴³ Vrhovnik, Danica, 1903, 19, 20. — Hrenov dnevnik k letu 1608, zvezek 1, v Metropolitanski biblioteki v Zagrebu.

²⁴⁴ F. Stelè v Carnioli, 1914, 228.

²⁴⁵ Schnedizeva pristava in Špitalski vrt, Fabjančič, Knjiga hiš, IV., Sv. Petra c. 54, Vidovdanska c. 2.

²⁴⁶ Škofa Hrena Protocollum pontificalium, I (po originalu v Nadškofijskem arhivu v Zagrebu, prepis v Škofijijskem arhivu v Ljubljani), str. 215.

²⁴⁷ Valvasor, Ehre, XI, 694. — Vrhovnik v Danici, 1903, 19.

²⁴⁸ M. Fastlinger, Die Kirchenpatrozinien in ihrer Bedeutung für Altbayerns ältestes Kirchenwesen, Oberbayerisches Archiv für vaterländische Geschichte, 50 (1897), 371, 378, 593.

²⁴⁹ M. Fastlinger, 366 dalje (govori o »Zweikirchensystem«). — Klebel v Carinthiji I, 117 (1927), 107—109.

²⁵⁰ Jaksch, Monumenta hist. duc. Carinthiae, I, 167, »capella baptismalis« v St. Johann am Pressen pri Hüttenbergu na Korškem.

²⁵¹ Melik, Razvoj Ljubljane, 131; Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija, 147; Ilešič, Prvotna kmetska naselja, 156.

²⁵² Urbar iz 1490 v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju, fol. 149^r.

²⁵³ Urbar šentpetske cerkve iz 1517 v Mestnem arhivu v Ljubljani: njive »an der strassen gegen dem bild da man kopfft«, »beym crewcz so man kopfft«, »ackher genant Slaticza in den lanngen ackhern hinder sant Johanne«, »in den langen ackhern hinder sant Johanne«, njiva »bey dem creucz bey des bischoffs ackhern«, »bey dem stainen creucz so man get gen sant Peter«.

^{253a} Cesta, po kateri se jezdi v Kamnik (enhalb der strassen vnd dishalb der strassen da man gen Stain reit), 1385 februar 2 (listina v Škofijijskem arhivu v Ljubljani).

²⁵⁴ 1450, september 20, Tomatsch (listina v Dež. arhivu v Gradcu). — 1451 april 5, Jerischa bei sannnd Jorigen (= Stožice), listina v Državnem arhivu v Ljubljani.

²⁵⁵ Prim. I. Vrhovec, Zgodovina šentpeterske fare v Ljubljani, Zbornik Maticе Slovenske, 1903, 1 dalje in J. Rus, Šentpeter v Ljubljani—prva župnija krščenih Slovencev na Kranjskem, Kronika slovenskih mest, IV (1937), 1 dalje.

²⁵⁶ Schumi, Urkundenbuch... Krain, I, 121 (Gradivo za zgodovino Slovencev, IV, 462), II, 236, 239, 242, 244. — 1434 november 30 (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju; Pettenegg, Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchivs, n. 1894).

²⁵⁷ 1444 marec 25 (listina v arhivu cistercijskega samostana v Dunajskem Novem mestu, objavil A. Koblar v Izvestjih Muzejskega društva, X, 1900, 122).

²⁵⁸ R. Ložar v Glasniku Muzejskega društva, XVIII (1937), 135 dalje; P. Korošec v Arheološkem vestniku, IV (1953), 324 d.

²⁵⁹ 1500 maj 21, z vidimusom 1500 april 4, listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju, Pettenegg, n. 2244 (brez prič); n. 2245: capellanus carnarii in sancto Petro prope Laibacum.

²⁶⁰ Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, 1848, 85.

²⁶¹ I. Vrhovec v Zborniku Maticе Slovenske, 1903, 22, 25.

²⁶² Vrhovec, Laibach, 180; I. Vrhovnik v Kroniki slovenskih mest, III, 212, 215.

²⁶³ F. Stelè, Valvasorjeva Ljubljana, str. 74 in slike 25, 26, 28.

²⁶⁴ 1413 jan. 27, listina v Škofijskem arhivu v Ljubljani (eden je mlin šentpeterske cerkve, drugi ljubljanskega meščana Eberharda von Landtrop). — 1443, notranjeavstrijska fevdna knjiga, rokopis W 724, v Državnem arhivu na Dunaju, fol. 268 (mlin in »milstat« ob Ljubljanici »vnnder sand Peter«); 1467, prav tam, fol. 272' (hof). — 1477, spodnjeavstrijska fevdna knjiga, fol. 31', v Archiv für Niederösterreich na Dunaju (hoff zu Laybach niederhalb sannd Peter bey der Laybach). — 1549, vnnderhalb sanndt Petter bey Laybach (Kronika slovenskih mest, VI, 199).

²⁶⁵ 1564 junij 3, »mul ze Pelan auf der Laybach« dobi dovoljenje napraviti še dve kolesi (listina v Državnem arhivu v Ljubljani). — 1443, notranjeavstrijska fevdna knjiga, rokopis W 726, v Državnem arhivu na Dunaju, fol. 247, 270' (mul zu Polan an der Laybach), fol. 253' (vnder der Polan zu den stemphen). — 1514 april 9 (listina v Kapitelskem arhivu v Ljubljani, fasc. 214, št. 1).

²⁶⁶ Vrhovec, Laibach, 181 in priloženi načrt mesta iz 1745.

²⁶⁷ Melik, Razvoj Ljubljane, 100, 131; Ilešič, Prvotna kmetska naselja, 157, 158 (z zemljevidom). — Zemljevidi Ljubljane in okolice: 1745 (Vrhovec, Laibach, priloga); iz začetka in srede 19. stoletja (Kronika slovenskih mest, IV, 94).

²⁶⁸ Razlaga imena: Štrekelj v Časopisu za zgodovino in narodopisje, I (1904), 76.

²⁶⁹ 1444, notranjeavstrijska fevdna knjiga, fol. 253', v Drž. arhivu na Dunaju (vnder der gyes bey dem weg als man geet zu den stemphen).

²⁷⁰ V o d m a t. 1405 februar 20, Wüdmuett (listina v arhivu Nemškega vit. reda na Dunaju); 1490, Vdmod (urbar v arhivu Nem.

viteškega reda na Dunaju, fol. 152'); 1496, Vdmat, Vdmatt (vicedomski urbar v Državnem arhivu v Ljubljani.) — Selo. 1312 december 28, Celle bei sande Peter (listina v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju); 1490, Naseli (urbar prav tam.) — Moste. 1330 december 26, dorf ze Pruk niderchalb sand Peter, niderhalb Laybach in dem dorf ze Prukk (listine v Drž. arhivu v Ljubljani); 1490, Brugkhen vnder Sannd Peter (urbar v arhivu Nemškega viteškega reda na Dunaju, fol. 152'); 1496, Pruklein, Pruk (vicedomski urbar v Državnem arhivu v Ljubljani).

²⁷¹ Ilešič, Prvotna kmetska naselja, 154, 158.

²⁷² Moste od mostu ali brvi preko Ljubljanice (Melik, Razvoj Ljubljane, 151).

²⁷³ 1444, notranjeavstrijska fevdna knjiga, fol. 240', v Državnem arhivu na Dunaju (hof zu Pölan... bei Laybach vor der stat).

²⁷⁴ 1449 junij 27 (listina v Državnem arhivu v Ljubljani). — A. Jellouschek v Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, 1857, 124; J. Gruden, Cerkevne razmere med Slovenci v petnajstem stoletju, 11, 12, 22, 23, 39, 40; J. Veider, Stara ljubljanska stolnica, 82.

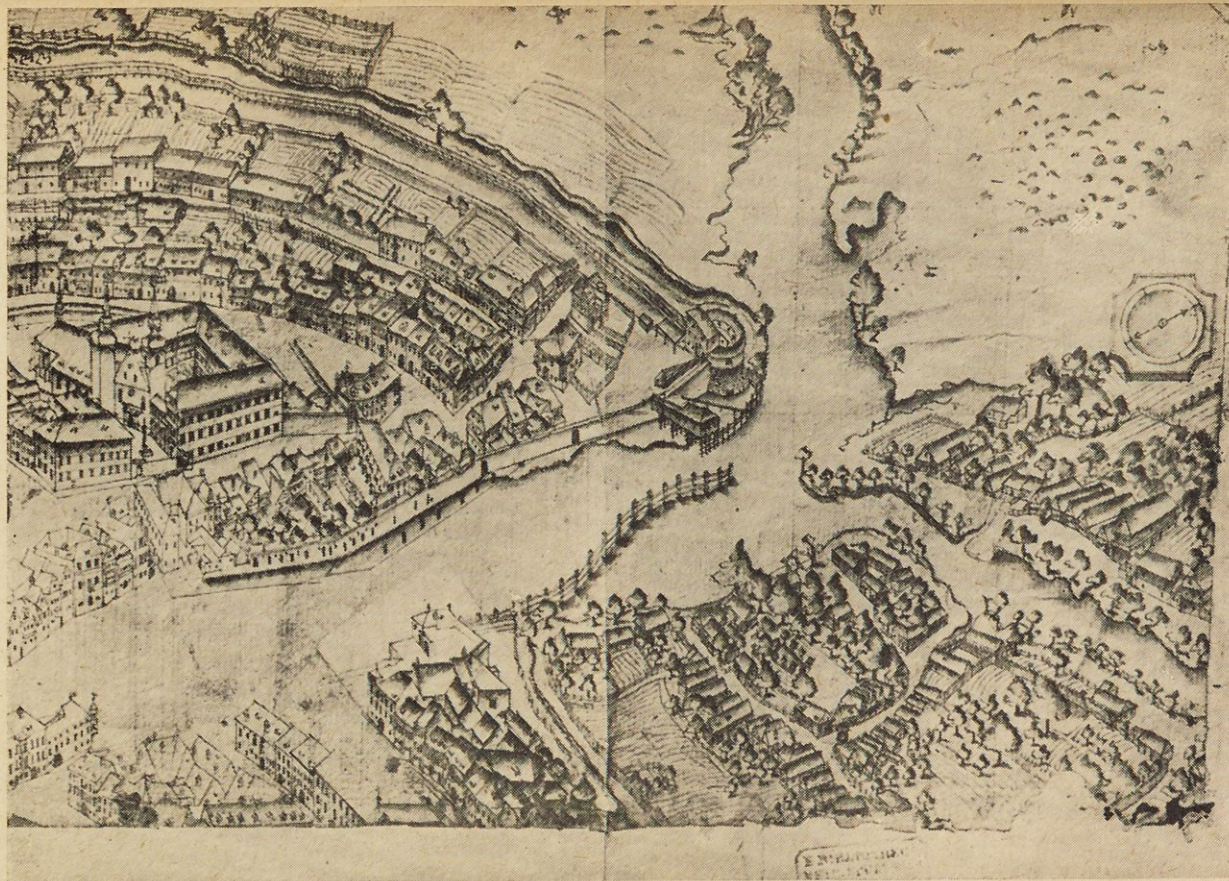
²⁷⁵ Kobljar v Izvestjih Muzejskega društva, IX (1899), 143.

²⁷⁶ Melik, Razvoj Ljubljane, 130, 131; Zwitter, Razvoj Ljubljanskega teritorija, 147; Ilešič, Prvotna kmetska naselja, 157.

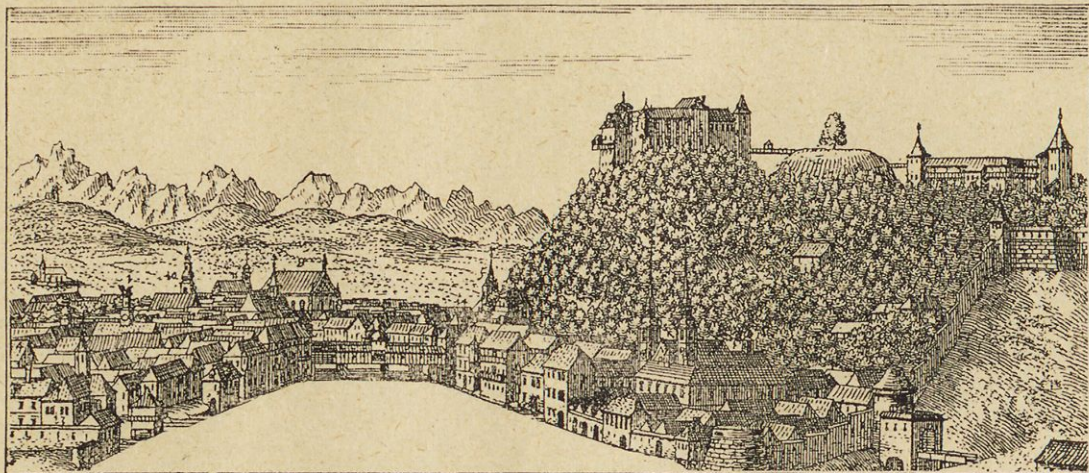
²⁷⁷ Vicedomski urbar iz 1496 v Državnem arhivu v Ljubljani.

²⁷⁸ O imenu L. Pintar v Carnioli, 1910, 77. — Depalja vas pri Domžalah, prvič 1509 julij 27, Diepoltzdorf (listina v arhivu Zgodovinskega društva v Celovcu).

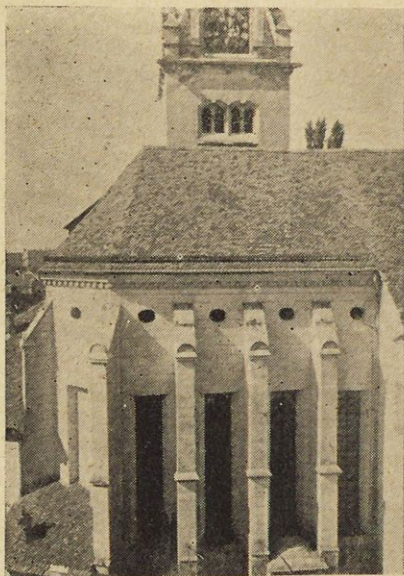
²⁷⁹ 1421/2, vicedomski računi za Kranjsko, rokopis 107, fol. 52' dalje, v Hofkammerarchiv na Dunaju. — 1427 junij 19 in junij 20, listine v Državnem arhivu na Dunaju (citati po regestih v repertoriju III). — 1444, notranjeavstrijska fevdna knjiga, kodeks W 724, fol. 225 in 242, v Državnem arhivu na Dunaju. — 1446, listina cesarja Friderika III. v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani, fasc. 1, 14. — Vicedomski urbar iz 1496 v Državnem arhivu v Ljubljani. — Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, 1895, 79. — Vrhovce, Ljubljanski meščanje, 52, opomba.

Sl. 1. Sentjakob, Rožna in Hrenova ulica, del Novega trga, Krakovo in Trnovo. Vidno je med drugim mestno obzidje proti Prulam, pri Ljubljani Vodni stolp in obzidje za vodo v smeri proti Sentjakobu, Del mesta okoli cerkve sv. Jakoba ne kaže zaradi prezidav v 17. stoletju več stare podobe. — Na levi strani reke Novi trg, Salendrova in Ribiška (danes Križevniška) ulica in Breg, ki ga proti jugu zapirata hiša in mestno obzidje. V smeri proti vaškemu Krakovem »graben«. Ustje Gradaščiće. V Ljubljani preko reke »grablje«. — Velika veduta Ljubljane iz dobe okoli 1660 (Valvasorjeva zbirka v Jugoslavenski akademiji v Zagrebu).

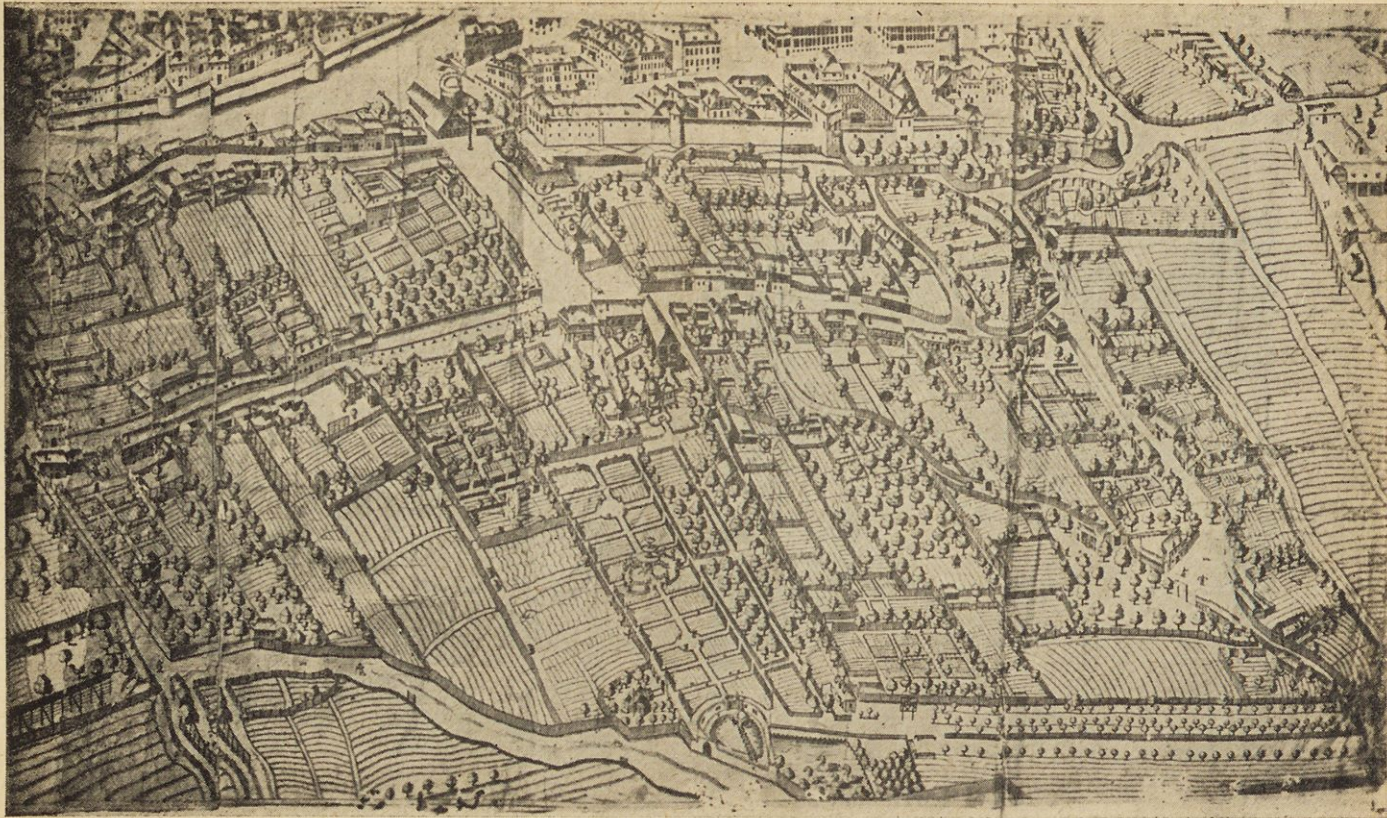
Sl. 2. Ljubljana od južne strani. Od srednjeveških stavbnih objektov je vidno: grad, obzidje, na pobočju grajskega griča proti Pisanim vratom, Pisana vrata, obzidje in jarek na strani proti Prulam, Vodni stolp, obzidje za vodo v smeri proti Sentjakobu; na levem bregu reku obzidje ob »grabnu«, ki zapira Breg, na južnem koncu, ondodno »zgornje« kopaljšče ob vodi in cerkev v Križankah. — Podoba na veliki veduti Ljubljane v Valvasorjevi Ehre (1689), 11. knjiga.

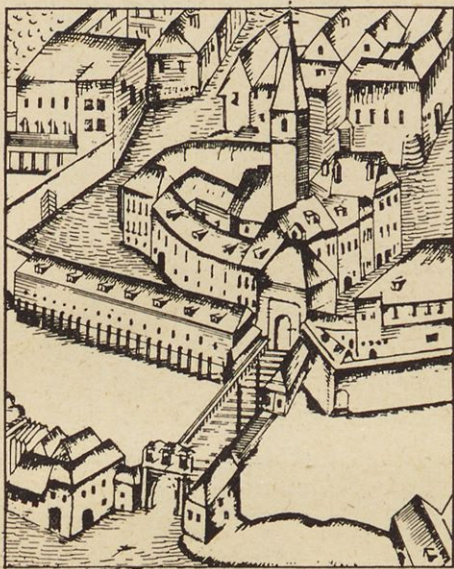
Sl. 3. Prezbiterij šentjakob-
ske cerkve v gotskih stavbnih ob-
likah iz prvih desetletij 16. stoletja,
danes močno prezidan.

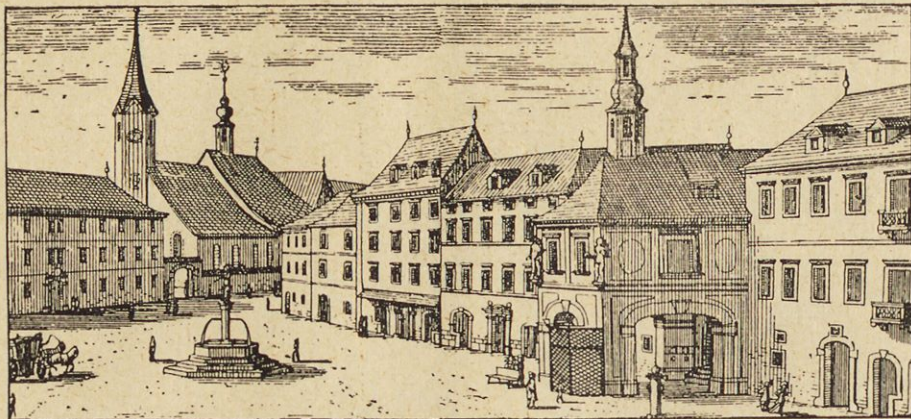
Sl. 4. Hiše na Gornjem trgu, z ozko fronto
in slemenom obrnjene na ulico.

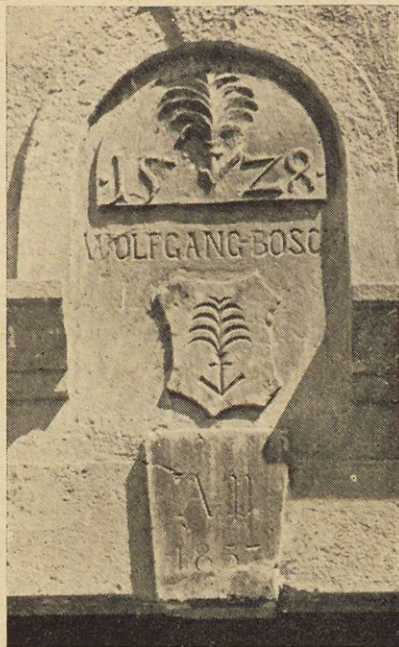
Sl. 5. Novi trg in Gradišče z okolico. Med drugim je vidno obzidje, ki obdaja Novi trg od zahodne strani s stolpi in Križniškimi vrati. Gradišče s hišami, pristavami, vrtovi in njivami. — Velika veduta Ljubljane iz dobe okoli 1660 (v Valvasorjevi zbirki Jugoslavenske akademije v Zagrebu).

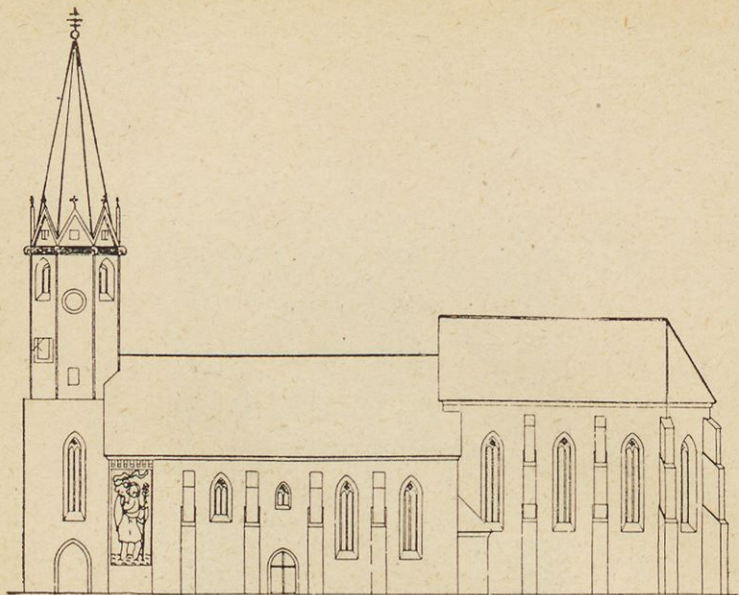
Sl. 6. Spodnji most pri Spitalskih vratih. Na lesenem mostu in na desnem bregu reke ob vodi navzdol lope z mesnicami. Na desnem bregu za vodo navzgor mestno obzidje. Za vrati, obzidjem in lopami špital, špitalska cerkev in Spitalska ulica, v ozadju škofija. — Risba po veliki veduti Ljubljane iz dobe okoli 1660 (v Valvasorjevi zbirki Jugoslavenske akademije v Zagrebu).

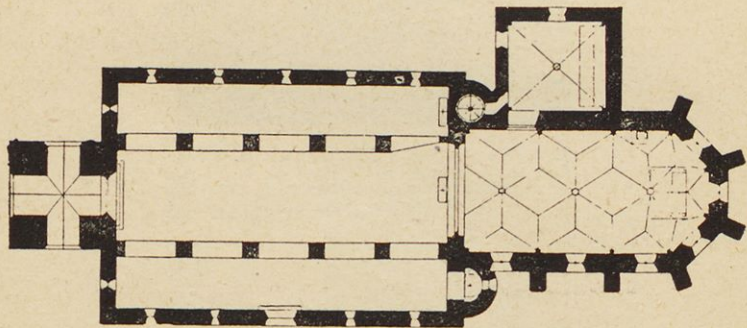
Sl. 7. Mestni trg z okolico. Mestna hiša s kipoma Adama in Eve na vogalih. V ozadju Senklavž z ogromno nad gotsko oziroma gotizirano ladjo in prezbiterij poveznjeno streho ter gotskim stolpom. Pred cerkvijo zid z vrati. — Podoba na veliki veduti Ljubljane v Valvasorjevi Ehre (1689), 11. knjiga (kipa izdelal Janez Lipec ok. 1484).

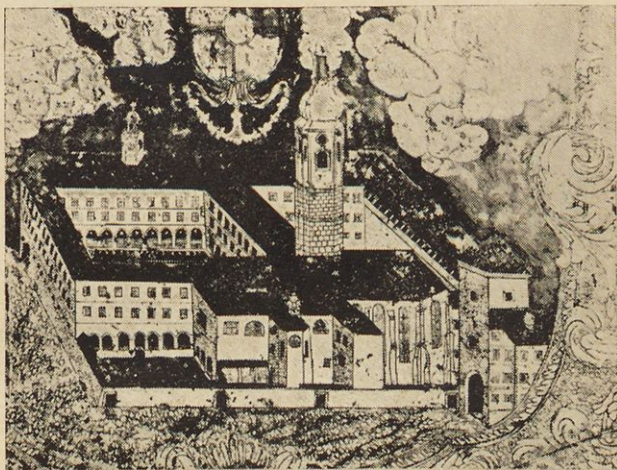
Sl. 8. Napis »1524 Wolfgang Bosche
nad vrati hiše v Ribji ulici št. 6, ki je
bila nekdaž last ljubljanskega trgovca
Volbenka Boscha.

Sl. 9. Cerkev sv. Nikolaja ob koncu 15. stoletja. Pogled od današnje Ciril-Metodove ulice. Stolp in visoki gotski prezbitერიj sta iz druge polovice 14. stoletja, prvotna romanska ladja je bila gotizirana v drugi polovici 15. stoletja (iz knjige J. Veider, Stara ljubljanska stolnica, str. 25).

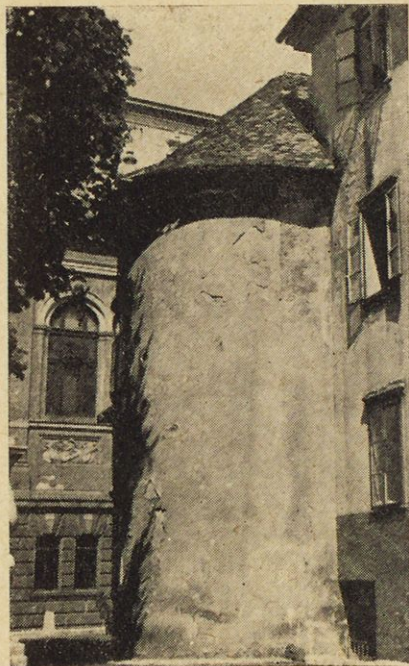
Sl. 10. Tloris cerkve sv. Nikolaja ob koncu 14. stoletja. Stolp, še romanske ladje, od katerih južna končuje s polkrožno apsidno in gotski prezbitერიj, zgrajen v drugi polovici 14. stoletja (iz knjige J. Veider, Stara ljubljanska stolnica, str. 18).

Sl. 11. Frančiškanski samostan, cerkev, Kloštrska vrata in sosednje mestno obzidje na današnjem Vodnikovem trgu. Cerkevni prezbiterij v gotskih stavbnih oblikah je bil verjetno zgrajen v zadnjih letih 15. stoletja. Na obzidanem prostoru pred cerkvijo se je širilo nekdanje pokopališče. — Podoba iz prve polovice 18. stoletja. (Slika na steklo; Mestni muzej v Ljubljani.)

Sl. 12. Hiše na Krekovem trgu v črti nekdanjega mestnega obzidja z ostankom stolpa.

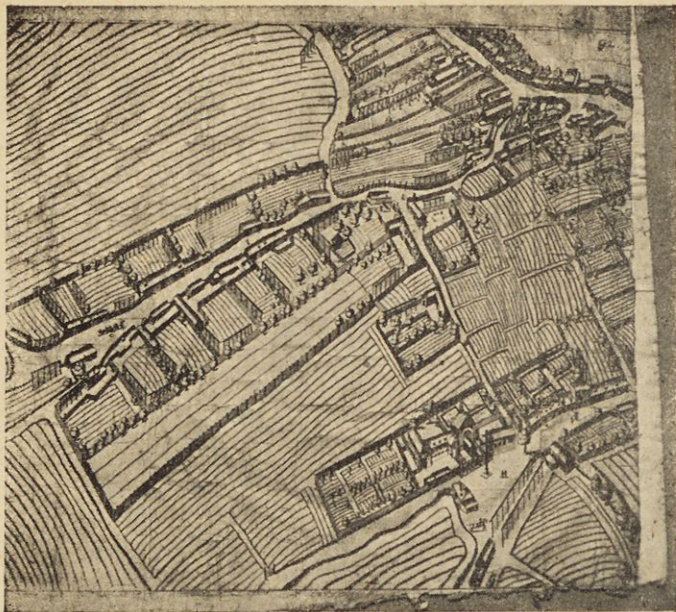
Sl. 13. Stopl iz obzidja na Novem trgu, zadaj za glavnim poslopjem univerze.

Sl. 14. Grad. V ozadju vicedomski stolp Padav »na starem gradu«.
— Velika veduta Ljubljane iz dobe okoli 1660 (v Valvasorjevi zbirki Jugoslavenske akademije v Zagrebu).

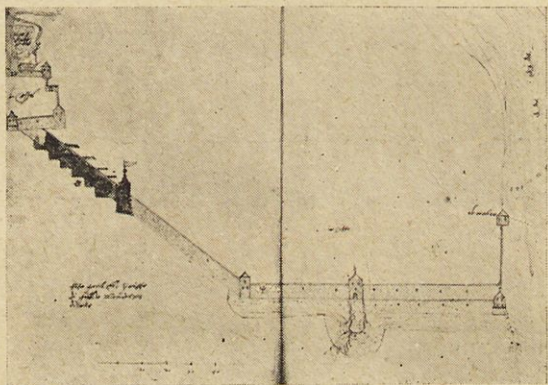
Sl. 15. Nekdanja avguštinska cerkev »na gorici pred mostom«, na mestu današnje frančiškanske. K cerkvi na vzpetini, obdani z zidano ograjo, vodijo stopnice, preko Ljubljanice je skiciran nekdanji Spodnji most. — Risba v Protocollum pontificalium, II, 424, škofa T. Hrena; rokopis v Skofijskem arhivu v Ljubljani.

Sl. 16. Blatna vas, danes del Kolodvorske ulice, s pristavami, kozolci, vrtovi in njivami v okolici. — Velika veduta Ljubljane iz dobe 1660 (v Valvasorjevi zbirki Jugoslovanske akademije v Zagrebu).

Sl. 17. Šempeter in okolica. Šempetrska (danes Trubarjeva) cesta z odcopom Smartinske (danes Vidovdanske) ceste. Hiše, pristave, kozolci in njive na Sentjanževem predmestju. Cerkev sv. Petra z enim stolpom, ograjenim pokopališčem in kostnico. Ljubljaniča s tako imenovanima gosjima otokoma. — Velika veduta Ljubljane iz dobe okoli 1660 (v Valvasorjevi zbirki Jugoslovanske akademije v Zagrebu).

Sl. 18. Mestno obzidje na poljansko stran, od Ljubljanice, preko Kloštrskih vrat in ob pobočju grajskega griča do gradu. — Risba iz leta 1593, v Državnem arhivu v Ljubljani.

K A Z A L O

Predgovor	5
»Tri mesta« v Ljubljani — Stari trg — Rožna in Hrenova ulica z okolico — Obzidje od stolpa Padav do Ljubljanice — Sentjakob — Stiška in kostanjeviška posest — Rotovž na Starem trgu — Reber — Severno obzidje Starega trga — Zgornji most pri Tranči	7
Novi trg — Križniški del s komendo, cerkvijo, šolo in gospostvom — Breg — Posest samostana Bistre — Cerkev sv. Klementa in Fridolina — Zgornje kopališče — Cerkev sv. Volbenka — Grablje v Ljubljani — Judovski del — Plemiški del — Vicedomova hiša — Lontovž	15
Mesto — Tranča — Mestni trg in rotovž — Špitalska ulica — Špital in špitalska cerkev — Spodnji ali Špitalski most — Špitalska vrata — Cerkev sv. Nikolaja — Šola pri sv. Nikolaju — Skofija — Spodnje kopališče — Mlin z jezom ob Ljubljani — Frančiškanski samostan in cerkev — Kloštrska vrata in bližnje mestno obzidje	21
Obzidje srednjeveške Ljubljane — Obzidje Starega trga — Obzidje Novega trga — Obzidje Mesta — Delo na obzidju v 15. in v prvi polovici 16. stoletja — Mestna vrata — Grad in grajski grič	33
Pomirje ljubljanskega mesta v srednjem veku — Prule — Krakovo — Gradaščica — Trnovo — Kolezija — Mestni log — Barje — Gradišče — Posest križniškega reda — Cesta — Cerkev in špital v Gradišču — Zavetišče za gobave — Rožnik — Vič	39
Pred Vicedomskimi in Špitalskimi vrati — Avguštinski samostan in cerkev sv. Martina — Okolica in pota tam okrog — Turn na Šišenskem hribu — Ajdovščina — Spodnja in Zgornja Šiška — Koseze, Dravlje, Zapuže, Trata, Kamna gorica, Glinica, Dolnice, Utik	45
Pota na Posavje — Peščena jama in cerkev sv. Krištofa — Vasi na Posavju — Blatna vas — Sentpetsko ali Sentjanževo predmestje — Cerkev sv. Janeza na predmestju — Stari Sentjanž — Tomačevo — Farna cerkev sv. Petra in njena okolica — Ljubljana pod Sentpetrom — Vodmat, Selo, Moste — Zgornje in Spodnje Poljane — Stepanja vas	51
O p o m b e	59
Slike	11

00000221415

Milko Kos
SREDNJEVEŠKA LJUBLJANA
Topografski opis mesta in okolice

Izdala
»KRONIKA«
časopis za slovensko krajevno zgodovino

Za izdajatelja
Jože Šorn

Naslovna stran:
Pečat mesta Ljubljane iz druge polovice 15. stoletja

Ovitek:
inž. arh. Ivo Spinčič

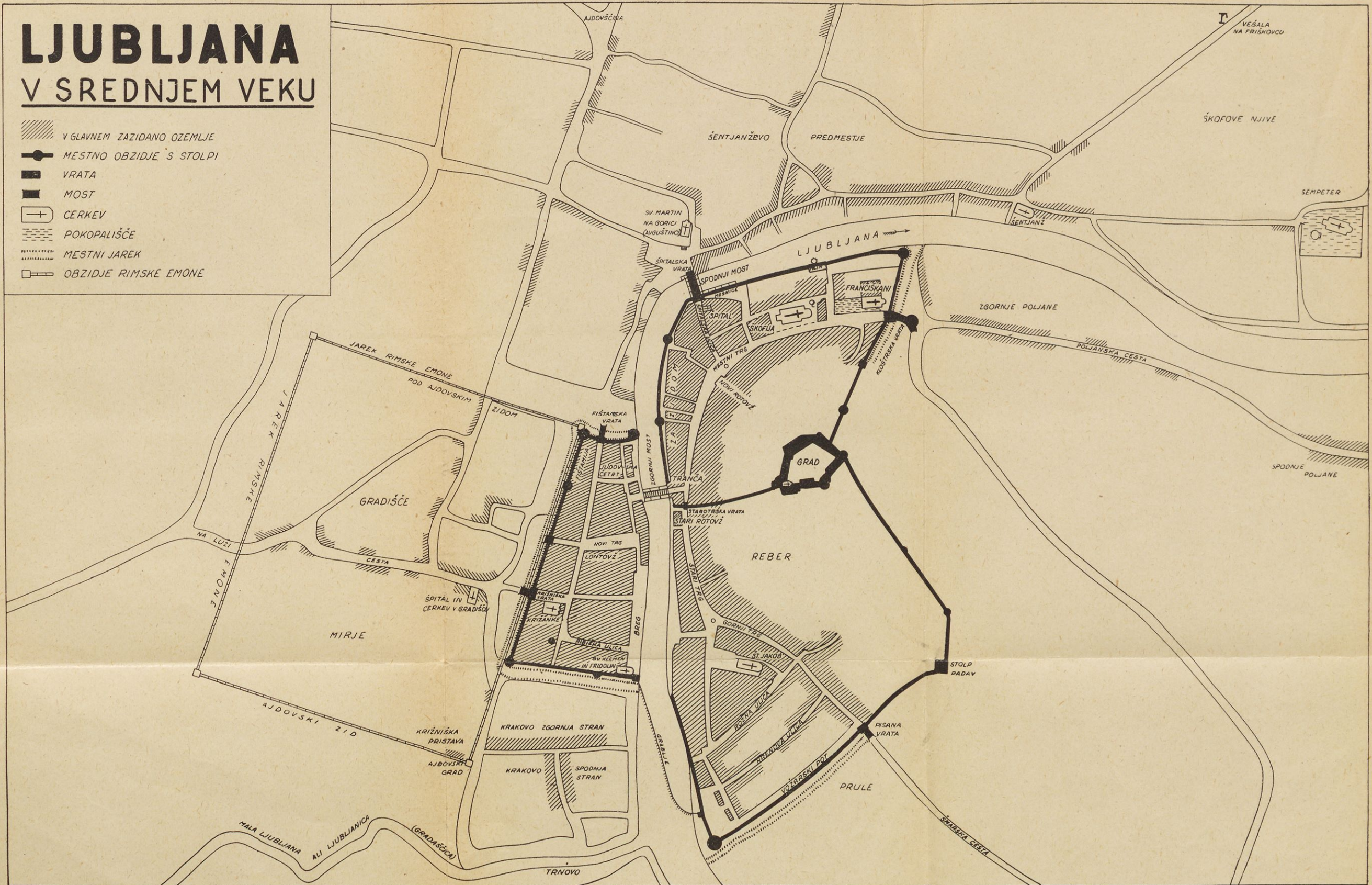
Natisnila
tiskarna »Toneta Tomšiča« v Ljubljani
v 1000 izvodih
Obseg 80 strani, 18 slik in 2 zemljevida

Dotiskano
julija 1955

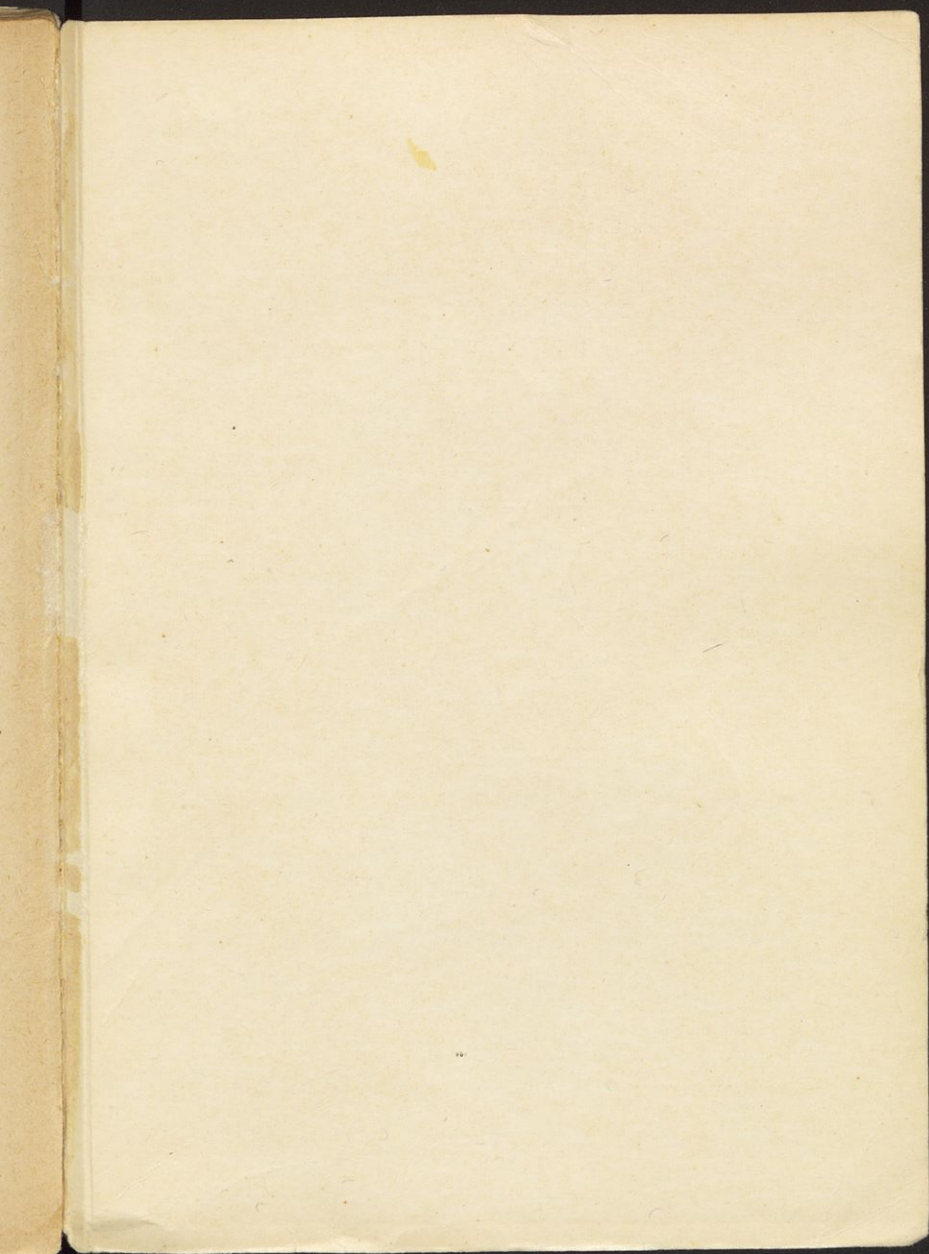
Klššeje izdelala
klišarna »Siov. Poročevalca« v Ljubljani

LJUBLJANA V SREDNJEM VEKU

- V GLAVNEM ZAZIDANO OZEMLJE
- MESTNO OBZIDJE S STOLPI
- VRATA
- MOST
- CERKEV
- POKOPALIŠČE
- MESTNI JAREK
- OBZIDJE RIMSKE EMONE

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

517 274

COBISS

KK